

---

## TÜRKİYE'DEKİ RADİKAL DİNİ-SİYASİ AKIMLAR

---

Mehmet Ali BÜYÜKKARA\*

### GİRİŞ

Yukarıdaki başlıkta ifadesini bulan konuyu bir araştırma olarak sunmanın en başta gelen güçlüğü, aslında Batılı bir kavrama dayanan; ama son yıllarda Türkçe'de yaygın olarak kullanılan 'radikal' sözcüğünün terimsel anlamını kapsayıcı biçimde ortaya koymaktır. Türk Dil Kurumu'nun Güncel Sözlüğü'nde 'köklü, kesin, kökten' ve 'köktenci' anlamlarını bulan sözcük, İslamî akım ve hareketler için genellikle 'köktenci' anlamıyla kullanılmaktadır ki bu kullanım yine Batılı bir terim olan 'fundamentalizm' ile örtüşerek anlam karışıklığına yol açmaktadır. Aslında 'köktenci' sözcüğünün doğru karşılığı fundamentalizmdir ve bu kavrama İslam tarihinde en uygun düşen terim, Hanbelilik-Vehhabilik çizgisinde gelişmiş köklü hadisçi geleneğe isim olan 'Selefilik'tir. Bu tür 'köktencilik' ise radikalizmin açıklayacağımız terimsel anlamı içinde oldukça dar bir alanı kapsamaktadır. Zira her Selefî radikal değildir. İslamîyet'in kök kaynakları olan ayet ve hadislerin literal anlamlarına başvurarak dini anlayan ve yaşayan Selefîlerin önemli bölümünü siyasi talepleri olmayan, statükoyu benimsemiş kesimler oluşturmaktadır. Bun-

---

\* Prof. Dr., Çanakkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ların köktencililiği, namazın kılınışı, kıyafetler gibi şekilsel, bazen de ulü'l-emr'e itaatin vacipliği gibi siyasi konularda selevin, yani bazı sahabilerin ve ilk dönem alimlerinin tutum ve davranışlarını esas almalarıyla sınırlıdır.<sup>1</sup> Radikal İslamî akımlar da doğal olarak temel kaynak olan Kur'an'ı önceler. Ancak fark Aktaş'ın ifadesiyle şudur ki, Selevilik Kur'an'ı vahyedildiği koşullarda anlamaya çalışırken, radikalizm onu bugünkü koşullarda anlamayı ve yorumlamayı amaçlar.<sup>2</sup>

Türkçe'deki söz konusu terminolojik sorundan ötürü, Batı kökenli bir terim olmasına rağmen 'radikallik' bu çalışmamızda ele almayı hedeflediğimiz akımları tanımlamak için en uygun kavram olarak gözükmektedir. 'Radikal' yerine bazı radikal eğilimli yazarlarca önerilen 'tevhidî hareket', 'bilinçli' ya da 'şuurulu çizgi' tamlamaları öznel nitelikli olduklarından, 'inkılabî' veya 'devrimci' kelimeleri de kavramsal hatalara meydan verebileceğinden böyle bir akademik çalışmada kullanılmayacaktır. Radikal İslam kavramının birçok radikal akım tarafından özümsemiş olması ve kullanılması gerçeği de, bu tercihimizin yerinde olduğunu ayrıca göstermektedir.<sup>3</sup>

Tabii ki burada radikalizmin Amerikan kullanımında çoğu zaman aşığılama (*opprobrium*) boyutuna varan "siyasi aşırılık" (*extrimism*) anlamı kastedilmeyecektir. Günümüzde bu pejoratif içeriğiyle kullanımı yaygınlaşmaya başlayan 'radikal İslam' şiddet ve terör çağrışımı yapmakta, bunun karşısına da dinin modern ve barışçıl yorumunu esas alan akımlara sıfat olarak 'ılımlı İslam' konulmaktadır. Bu ayırım tamamen politik amaçlıdır ve bu tarz kullanımın ne tarihsel ne de semantik gerçekliği bulunmaktadır. Doğru şekliyle radikalizm, yönetimde, politikada, toplumsal değerlerde hatta ekonomide geniş kapsamlı ve hızlı bir köklü değişimi/dönüşümü planlayan ideolojileri sıfatlayan bir terimdir.

<sup>1</sup> Çağdaş Selevî akımların radikal ve uzlaşmacı iki yüzü hakkında bkz. M. Ali Büyükkara, "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudî Selevîye ve Cihadî Selevîye", *Dini Araştırmalar*, 20 (2004), s.205-234.

<sup>2</sup> Ümit Aktaş, *İslamî Hareket ve Yöntem*, İst., 1996, s.133.

<sup>3</sup> Mesela bkz. Aktaş, a.g.e., s.127 vd.; Ö. Faruk Köse, *İslamî Hareket ve Önündeki Engeller*, Ankara, 1997, s.29; Alev Erkilet, "1990'larda Türkiye'de Radikal İslamcılık", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.682 vd.. İlginçtir ki 15.03.2005 tarihli yerel basın organlarında çıkan haberlere göre, Başbakanlık Güvenlik İşleri Başkanlığı'nca yayımlanan bir genelgede, "terör örgütlerinin amaçlarına hizmet etmemek ve dindar vatandaşların rencide edilmesini önlemek" gayesiyle, resmi yazılarda ve konuşmalarda bazı sözcüklerin kullanımı yasaklanmıştı. Buna göre fundamentalizm, ılımlı İslam, köktenci, köktendinci kelimeleri İslam dini hakkında yanlış çağrışımlar yaptıkları için sakıncalı bulunuyorken radikal kelimesi bu yasak kapsamına alınmamıştı. Genelgede, terör eylemlerine başvurmayan, ancak radikal fikirler taşıyan yapılanmalara sıfat olarak "radikal dinî gruplar" ifadesinin kullanılması öneriliyordu.

Latince'de 'kök' demek olan *radix*'ten türemiş bu sözcüğün terimsel kullanılışı 19. yüzyıl Avrupası'nın monarşi rejimlerine karşı yükseltelen liberal ya da Marksist muhalefet hareketlerine kadar geriye götürülebilir. Dolayısıyla mevcut olanı korumayı savunan 'muhafazakar' veya mevcut üstünde dar ya da geniş iyileştirmeler yapmayı hedefleyen 'ıslahatçı' ideolojiler, radikal akımlarla kesinlikle uyuşmamaktadırlar.<sup>4</sup> Neticede radikal sözcüğüne mutlaka öztürkçe bir karşılık bulunacaksa bu, önerilen "köktenci" veya "köktendinci" kelimeleri değil, "kökten-değişimci" kelimesi olmalıdır.

Öyleyse "Türkiye'deki radikal dinî akımlar" konusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut siyasal rejimini, devlet düzenini, ekonomik ve kültürel yapısını İslamî esaslar temelinde oluşturulacak yenileriyle değiştirmeyi, toplumu ve toplumsal gayri dinî değerleri de bu planda dönüştürmeyi hedefleyen teori, düşünce, hareket ve organizasyonları hep birlikte kapsar. Anlaşılacağı gibi ortada sınırlamaları yapılmış bir fikir ya da homojen bir yapı yoktur. Bu bağlamda söz konusu çeşitliliği belirtmek için Aktaş'ın tespitini kabulde akademik açıdan bir sakınca bulunmamaktadır. Buna göre Türkiye'deki radikal İslamî yelpazenin şekilsel karakteristiği, ne merkezinin ne de çevresinin belirgin, somut bir örgütsel ya da cemaatsel yapıda ifade edilemeyişi; buna karşın özellikle gençliğe dayalı dinamik gruplar, dergiler, bilinçli özgür bireyler, dernekler ve vakıflar çevresinde yoğunlaşması, ancak çevresini uzlaşmacı ya da dine uzak çevrelere değin genişletebilmesidir.<sup>5</sup> Bu karakteristiğe rağmen bu makalemizde, söz konusu yelpazenin en azından son otuz yıllık üretiminden hareketle düşünce ve yapıların farklı özelliklerini değerlendirmeye alarak bir kategorizasyon denemesine gidilecektir.

Burada radikal olan akımlar ile olmayanları ayıran baş kıstas üst seviyelerdeki siyasi bir bilincin eşlik ettiği dönüştürme/değiştirme hedefidir. Dolayısıyla radikallik mücadelecî bir muhalefeti gerektirir. Mevcut sistemi kabullenmiş ve bunun sürmesini isteyen Işıkçılık gibi akımlar, "muhafazakar demokrat" yaklaşımlar, belki köklü değişimi arzulayan ancak doğal önceliklerinden dolayı siyaset bilincinden uzaklaşmış tarikat ya da medrese kökenli dinî yapılanmalar, "davet devletten öncedir" diyen Tebliğ Cemaati gibi dinî gruplar, dini sadece bir yaşam biçimi olarak birtakım ibadet ve geleneklere hasreden kültürel oluşumlar, rejimin küçük değişimlerle ıslah edilebileceğine kani olan ve bu nedenle devlette

<sup>4</sup> Bkz. *Encyclopaedia Britannica*, "radical" maddesi.

<sup>5</sup> Aktaş, *İslamî Hareket ve Yöntem*, s.134.

kadrolaşma, okullar açma, medyada güçlü olma gibi hedefleri ilk sıraya alan, haliyle sert muhalif siyasi çizgiyi onaylamayan, hatta kınayan bazı Nurcu gruplara benzer cemaatler, siyaseten muhalif ve faal olan ama ulusçu geçmişleri sebebiyle devletçi refleksi “devlet-i ebed müddet” iktizasınca hala güçlü kalan Nizam-ı Alemci odaklar İslamî radikalizm kapsamına girmemektedirler. Ayrıca İslamî radikalizmin, örneğin dinin sadece geleneksel teşri sisteminde radikal değişikliklere gitmek isteyen modernist akımlarla da ilgisi bulunmamaktadır.

“Köklü değişim talebi olan ve bunu söz veya fiille dışa vuran güçlü siyasi muhalefet bilinci” radikal farklılaşmanın nirengi noktasıdır. Bu özelliği taşıyan bir siyasi akım Selefi olabileceği gibi modernist olabilir; legal veya illegal çalışabilir; İhvan gibi dışarıdan, Nurculuk gibi içeriden akımlardan esinlenmiş olabilir; millî kimliği önemseyebildiği gibi saf evrenselci bir yol da tutabilir; “aşağıdan yukarıya” değişimi öngören merhaleci bir metodu takip eder veya ihtilal ya da devrim stratejisi izleyebilir; terörü yöntem olarak uygulayabileceği gibi şiddete tüm unsurlarıyla tavır da alabilir. Bu farklılıklarla akımlar radikal kalmayı sürdürürler.<sup>6</sup> 1980-90’lı yıllarda radikal kesimlerin aralarındaki tüm fikri ve yapısal farklılıklara rağmen protesto eylemlerinde ve basın bültenlerindeki söz ve eylem birliktelikleri bu tespitimizi güçlendiren bir olgudur. Burada belki tereddüde yol açacak husus, mevcut sistemin imkanlarından yararlanarak radikal hedeflere ulaşmak isteyen ve haliyle takiye yapma durumunda kalan, yer yer de uzlaşan akımların ne kadar radikal sayılabileceği problemidir. Bu nedenle çoğu radikal akım Milli Görüş’ü sistemin bir parçası olarak görür ve eleştirir. Ancak bu araştırmada “köklü değişim talebinin dışa vurumu” bir ölçüt olarak alındığından, Milli Görüş’ün de radikal akımlar içinde sayılması uygun bulunmuştur.

## 1 – TARİHİ, DÜŞÜNSEL, SOSYO-KÜLTÜREL ARKAPLAN VE OLUŞUM

Birçok dinin kutsal metinlerinin aksine İslam’ın kaynağı olan Kur’an, siyasal bağlamı olan çok sayıda hükmü ihtiva eden bir kitaptır. Bu dinin peygamberi Hz. Muhammed, hicreti sonrasında Medine’de Müslümanların ilk devletini kurmuş ve yönetmiştir. Onun ölümünün

<sup>6</sup> Erkilet, “radikal hareketler”in karşısına “ılımlı hareketler”i koyarak bu iki katagoriyi on adet kriterle birbirinden ayırmaktadır. Bunların bir bölümü gerçekten güçlü veya zayıf şekilde radikalleri diğerlerinden ayıran ölçütler olmasına karşın, özellikle İslam’ın kendisine, İslam mesajının evrenselliğine ve iktidara yönelik tutumlarda belirlediği ölçütler radikalizmin terimsel anlamıyla bağdaşmayacak şekilde radikal alanı daraltmaktadır. Krş. Erkilet, “1990’larda Türkiye’de Radikal İslamcılık”, s.683-8.

ardından devletin başına geçen halifelerin döneminde kaynağı Kur'an ve Sünnet'e dayandırılan bir devlet ve yönetim geleneği oluşacaktır. Din ve dünya işlerinin idaresinde Hz. Peygamber'in vekaletini üstlenecek, ümmeti ve ülkeyi yönetecek, Müslümanların hak ve hukukunu savunacak, İslam topraklarını kafirlerin istilasından koruyacak bir halifenin bulunması zorunluluğu Sünnî mezhebî düşüncenin en belirgin karakteristiği olmuştur.

İslamcı bakış açısıyla İslam tarihi genellikle iki gelişim süreci içinde değerlendirilir: Hilafet dönemi ve hilafet sonrası dönem. Buna göre, Emeviler ve Abbasiler'in "sultanlık devleti" hakiki halifelerin çizgisinden sapmış, devlet ve dini birbirinden ayırmıştı. Bu sistem içten çürüdü, devlet yıkıldı ve Batılı güçlerin istilası neticesinde "sömürge devleti" kuruldu. Mevcut kurumlar Batılılaştırıldı. İslam'a savaş açıldı. Sömürge sonrasında ise ismi Müslüman olan ya da Müslüman gözükenlerin yönettiği "münafık devlet" tipi doğdu. Bu devlet tüm siyasi ve ekonomik gücü kendinde toplar. Devlete Batı ajanı elitler hakimdir. Din ve devlet işleri laiklikle birbirinden ayrılır. İç tehditlere karşı gayri müslimlerle ittifak normal görülür. Gücünü pekiştirmek için münafık devlet çoğu kez zora ve baskıya başvurur. Söz konusu İslamcı bakış açısı şu neticede durur: İslam'ın asırlardır yaşadığı kriz içten, devlet sisteminden kaynaklanmış, dış sebepler olsa olsa ona ivme kazandırmıştır.<sup>7</sup>

Bu nedenle İslamî radikalizm, bu krize son vermek için "gayri İslamî devleti" "hakiki hilafet devleti"nin ilkeleri uyarınca kurulacak yenisiyle değiştirmek ister. Bu düşünceye göre İslam bir hayat nizamıdır. Din ve dünyayı birlikte düzenleyen sistemdir. Vahiy kaynaklı olduğu için yegane doğru sistemdir. Sadece Müslümanların değil tüm insanlığın kurtuluşu bu düzende gerçekleşecektir. İyi olanı emretme, kötü olanı yasaklama görevi ideal şekliyle ancak bir devletin organlarıncaya yürütülebilir. Hakimiyet tamamen Allah'a ait olmalıdır. Allah'ın kanunlarının hakim olduğu yerler İslam diyarı (dârü'l-İslam), olmadığı yerler ise savaş diyarı (dârü'l-harb) sayılır.<sup>8</sup>

Türkiye'de diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi bir sömürge devleti kurulmamıştır; ama Sünnîliğin hilafet silsilesi 1924'de bu topraklarda sonlanmıştır. Yeni rejim hukuktan eğitime, kılık-kıyafetten takvime he-

<sup>7</sup> Asaf Hüseyin, *İslamî Radikalizmin Ötesi*, İst., 1993, s.39-56.

<sup>8</sup> Bu düşüncelerin ayrıntısıyla işlendiği kaynaklardan en önemlileri şunlardır: Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*; a.mlf., *Din Dediğin Budur*; Mevdudi, *İslam'da Hayat Nizamı*; a.mlf., *İslam Anayasası*; a.mlf., *İslam'da Siyasi Sistem*; Mustafa Sıbai, *İslam'da Din ve Devlet*; Abdülkerim Zeydan, *İslam Şeriatında Fert ve Devlet*.

men hemen her alanda giriştiği inkılap hamleleriyle toplumsal kurumlarla dinin bağıını kesmek istemiştir. Tarikatlar yasaklanmış, medreseler kapatılmıştır. Şimdi ne olacaktır? Osmanlı'nın son döneminde devletin idamesi, çöküşün önlenmesi, Müslümanların birliği, geri kalmışlıktan kurtuluş, gelişmeyi gerçekleştirme gibi büyük idealler üzerinde çeşitli teori ve icraatları olan ilk İslamcılar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında değişik tutum ve tavırlar geliştirmişlerdi. Yeni rejimin oluşturduğu maarif ve hukuk kurumlarında, siyasi organlarda ve dinî idarede görev alarak uzlaşan İslamcılar az sayıda değildir. Bunlar dışında Mustafa Sabri (ö.1954) ve Mehmet Akif (ö.1936) gibi muhalifler yurtdışına çıkmayı tercih ettiler. Türkiye'de kalmış Elmalılı Hamdi (ö.1942) gibiler de toplumsal hayattan el etek çekmekle bir nevi hicret hayatı sürdürdüler. Said Nursi (ö.1960), Süleyman Hilmi (ö.1959) gibi isimler ise bazen aktif bazen pasif tarzda, ama radikal ve mücadeleci bir hat üzerinde cemaatleşme gayreti içine girdiler. Bu şahsiyetler günümüz Türkiyesi'nin en büyük dinî akımlarından Nurculuk ve Süleymancılığın kurucuları sayılmaktadır.

Başta 1925 Şeyh Said ayaklanması olmak üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında "şeriatın tekrar ikamesi" gayretiyle çıkarılan isyanlar şahsa odaklı ve mahalli kalmışlardır. Çoğunlukla çete ya da kabile hareketi halinde seyrettiklerinden bu kalkışmalarda siyasi bilinç yoksunluğu kendini belli etmektedir. Öte yandan siyasi arenada, basın-yayımda dinî muhalefet oldukça cılızdır. Önderlik yapabilecek şahsiyetlerin varlığına rağmen güçlü ve aktif bir kadro hareketinin bu yıllarda çıkmamasını Ertürk, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin çok özel şartlarına bağlar. Öncelikle İslamcılar, devletin varlığına savaş açmış işgalci emperyalist güçlere karşı Mustafa Kemal'in liderliğinde bir istiklal mücadelesi yürüten ekip içinde yer almayı zorunlu görmüşlerdi. İkinci olarak, hem istiklal mücadelesinde hem de yeni rejimi oturtmanın ilk hamlelerine kadar geçen süreçte Mustafa Kemal'in faaliyetleri genel olarak İslamî motifler taşımaktaydı. Son olarak, rejimin konsolidasyonu sürecinde uç vermeye başlayan dinî yönelimli muhalefet, gerektiğinde şiddet kullanılarak bastırılmış, daha önemlisi padişahlık yanlısı irticacı ve emperyalistlerin işbirlikçisi olarak gösterilmişti.<sup>9</sup>

Atatürk sonrası tek partili dönemde dinî oluşumlar üzerindeki baskı daha da arttı. Toplumsal kurumlarla tüm ilişkileri kesilmiş, kişisel vic-

<sup>9</sup> Ahmet S. Ertürk, "Türkiye'de İslamî Hareketin Gelişim Süreci", *Dünya ve İslam*, Yaz/1990, s.105.

danda Allah ile kul arasında kalan salt ahlaki ve pasif bir inanca dönüşmüş ve denetime müsait bir İslam'ı yaratmak üzere dizayn edilen Türkiye'ye özgü radikal laiklik, beraberindeki radikal Batılılaşma ideolojisi ve söz konusu baskıcı tutumlar, dinine hala çok derinden bağlı geniş halk kitleleri içinde devlete karşı bugünlere kadar sürecek gizli ve köklü bir tepkinin tohumlarını attı. Bu gerekçelerle Ocak'ın, İslamî radikalizmi "radikal Kemalizm'in gayri meşru çocuğu" saymasını<sup>10</sup> anlaşılır bulmakla beraber, bu iddianın izaha muhtaç olduğunu belirtmemiz gerekmektedir Ocak'ın bu tespiti dinî radikalizmin "tepkisel" yönünü açıklama sadedinde belki doğru bir değerlendirme sayılabilir. Ancak görüleceği gibi Türkiyeli dinî radikalizm, yerli ve yabancı dinamikler yardımıyla kendini üreten ve geliştiren bir özü de bünyesinde barındırmaktadır ve tepkisel duruş ancak bu husus dikkate alındığında anlaşılır olmaktadır.

Demokratik kanalların kapalı olduğu tek partili yıllarda dinî muhalefet daha çok yer altında hareket etmekteydi. Tarikatlar yeni yeni toparlanmakta, Nurcular Said Nursi'nin risalelerini çevrelerinde dağıtıp küçük halkalarda okumakta, Süleymancılar gençlere Kur'an öğretmekle meşgul olmaktadır. Bu yasaklı faaliyetler tabii ki takibatlar, sürgünler, mahkumiyetler ve mağduriyetler eşliğinde sürdürülmekteydi. 1945'de çok partili hayata geçilmesi ve 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, dinî faaliyetleri özellikle de basın-yayın sahasında bir nebze rahatlatmıştı. Dönemin şartlarında büyük sayılabilecek bir okuyucu potansiyeline sahip *Sebilürreşad*, *Hareket* ve *Büyük Doğu* dergileri İslamcı kimlikleri yanında milliyetçi, muhafazakar, tasavvufçu, gelişme ve ilerleme yanlısı, Anadoluçu, yer yer devletçi, genellikle DP'ye sahip çıkan ve CHP'ye yüklenen, Yahudilik ve Masonluk karşıtı bir yayın politikası izliyorlardı. Dindar bir cumhuriyeti arzuluyorlar, laikliğin işletilme biçimini eleştiriyorlar ve demokrasinin geliştirilmesini talep ediyorlardı.<sup>11</sup>

İmam-Hatip Okulları'nın açılışı, İlahiyat Fakültesi ve İslam Enstitüleri'nin kuruluşu Türkiye'deki İslamî gelişme açısından oldukça önemli adımlar sayılır. Bir grup müteşebbis dindar işadamının gayretiyle o dönemde bu adımlara paralel faaliyete geçirilen birçok dernek ve vakıf içinde İlim Yayma Cemiyeti hemen göze çarpar. Cemiyet, Anadolu şe-

<sup>10</sup> A. Yaşar Ocak, "Türkiye'de Kemalizm-İslam (Yahut Şeriat) Kavgası", *Türk Yurdu*, 17 (1997), s.24-6.

<sup>11</sup> Geniş bilgi için bkz. Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı*, Ankara, 1995, s.165-84; Necdet Subaşı, "1960 Öncesi İslamî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.217-35.

hirlerinde İmam-Hatip Okulları açmak yanında, kente yeni gelmiş yoksul ailelerin ve taşranın başarılı çocuklarına cazip burslar ve uygun barınma olanakları sağlayarak onların büyük şehirlerin üniversitelerinde tutunmalarına imkan vermiş, daha önemlisi çeşitli ilmi ve kültürel faaliyetlerle genç kesimi bir araya getirerek "milliyetçi-mukaddesatçı" bir kolektif bilincin ve ileride siyasi, ticari, akademik, kültürel sahalarda isim yapacak elit bir kadronun oluşumuna katkıda bulunmuştu.

Din eğitiminin yasak olduğu yıllarda Bağdat, Şam ve Kahire'nin lise ve üniversitelerinde, özellikle El-Ezher'de dinî tahsil yapan Türkler ve bazı Balkan kökenli öğrenciler bu dönemde Türkiye'ye döndüler. Bunların birçoğu tahsilleri sırasında, Cumhuriyet rejimine muhalif olduklarından muhacir düşmüş Osmanlı bakiyesi ulemayla da teşrik-i mesâide bulunma şansı yakalamışlardı. Ayrıca İhvan-ı Müslimin'in büyüme ve gelişme safhalarını yakından ve yerinde müşahade etmiş, bu cemaatin ileri gelenlerinden yakın dostlar edinmişlerdi. Bu kişiler ve bunların ilahiyat fakülteli, enstitülü arkadaş ve öğrencileri, bugüne kadar aralıksız süren dinî yayınların Arapça'dan Türkçe'ye çevirisi faaliyetinin başlatıcılarıdır. Konumuz açısından mühim olan husus, söz konusu ilk çevirilerin önemli bir bölümünü İhvan mensubu fikir ve hareket adamlarının eserlerinin oluşturmuş olmasıdır. Eserleri çevrilen yazarlar arasında Pakistan Cemaat-i İslamî hareketinin kurucusu Ebu'l-Alâ Mevdudi de yer almaktadır.<sup>12</sup> Türkiye'de İslamcılığın sağcı ve milliyetçi kadrolardan koparak radikalleşme sürecine girmesinde en büyük etkenin bu çeviri faaliyetleri olduğu tezi birçok yazar ve araştırmacı tarafından paylaşılmaktadır.<sup>13</sup>

1960-70'li yıllarda söz konusu onlarca çeviri kitap arasında okuyucuda en büyük tesiri bırakan iki eser hiç kuşkusuz Seyyid Kutub'un (ö.1966) *Yoldaki İşaretler*'i ile Mevdudi'nin (ö.1979) *Kur'an'a Göre Dört Terim*'i olmuştur. Mevdudi'nin bu küçük hacimli eseri, ilah, rab, ibadet ve

<sup>12</sup> İsmail Kara, 1950 sonrası neslin Osmanlı'dan yadigar kalan İslamcı birikimden yararlanamamasını harf inkılabıyla irtibatlandırmaktadır. Kara'ya göre, İHL'lerin ilk mezunları Osmanlıca metinler yerine Arapça eserlere yakınlık duyuyorlardı. Ayrıca psikolojik bir faktör de etkiliydi: Osmanlı birikimi artık mağlup olmuş, kenara itilmiş bir varlıktı. Bu birikimin emektarlarından bir kısmı reformistlikle, yeni rejimin yöneticileriyle iş tutmakla veya baskılara boyun eğmekle lekelenmişlerdi. Halbuki kitapları çevrilenler devrimciydiler, muhalifteler, hapsediliyorlar, sehpalara gönderiliyorlardı. Bu tespitler için bkz. İsmail Kara ile söyleşi, *Girişim*, 54 (1990), s.56.

<sup>13</sup> Bkz. Ethem R. Fırlı, "İslam'ın Bugünkü Meseleleri", *Türk Yurdu*, 116-7 (Nisan, Mayıs 1997), s.31; Hasan Onat, "Türkiye ve Siyasal İslam", *Türk Yurdu*, 116-7 (Nisan, Mayıs 1997), s.113; Doğan Duman, *Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık*, İzmir, 1997, s.253; Yalçın Akdoğan, *Siyasal İslam*, İst., 2000, s.161-2; Y. Bulut, "İslamcılık, Tercüme Faaliyetleri ve Yerlilik", *[İslamcılık, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde*, s.919-21.

din kavramlarını Kur'an'ın indiği dönemde ilk Müslümanların ve Kur'an inkarcılarının anladığı şekliyle hakiki anlamlarıyla yeniden ortaya koymak amacını hedefleyen bir kitaptır. Zira bu kavramlar, Mevdudi'ye göre, asırlar içinde hakiki anlamlarını yitirmişlerdir. Neticede bu temel kavramları bilmeyen günümüz Müslümanları kelime-i tevhidi tekrarladığı halde farkında olmadan Allah'tan başka birçok ilahlar türetir, onlara kulluk eder. Bu insanlara şirk halinde oldukları söylenilse bunu asla kabul etmezler, bunu söyleyenlere hücum ederler. Oysa içinde buldukları durum, Allah'ın hakkında hiçbir delil indirmediği bir başka dinin ifadesidir.<sup>14</sup>

Seyyid Kutub ise, tıpkı Kur'an'ın inmeye başladığı ilk yıllardakine benzer biçimde, günümüz Müslümanlarının mensubu oldukları toplumların cahiliye hali içinde olduklarını ileri sürer. Öyleyse yaslanan tüm cahilî etkilerden sıyrılmak, ilk Müslümanların dayanmış oldukları arı kaynağa dönmek gerekir. Allah'ın egemenliğini tanımayan ve O'nun şeriatının uygulanmadığı bir yerde İslam yoktur. İslam'ın ötesindeki her şey cahiliyedir. Müslümanın tek milliyeti inancıdır. Ortada bir tek Allah'ın hizbi (grubu) vardır. Diğer hiziplerin tümü şeytan ve zorbaların hizbidir. İki hizip arasında çatışma kaçınılmazdır. Mücadele, saf tevhidî inancı kavramış ve bunu yaşayan öncü bir İslam toplumu tarafından yürütülür. Dinin kendisi ilahi kaynaklı olduğu gibi onun hareket metodu da ilahidir. Öncüler bu metodu izleyerek amaçlanan İslam hakimiyetine, yani dârü'l-İslâm'a ulaşabilirler. Kutub, bu öncü gruba uzun ve zor yolculuğunda rehberlik etmesi için *Yoldaki İşaretler*'i yazdığını söyler.<sup>15</sup>

Aynı yıllarda daha dar çevrelerde etkin olan; ama Cemaat-i İslamî ve İhvan'ın aksine, örgütünü Türkiye'ye de taşımaya çalışan Hizbü't-Tahrir'den bu bağlamda söz etmek gerekir. Takiyyüddin Nebhani'nin (ö.1977) Filistin'de kurmuş olduğu bu örgütün 1965'ten sonra başlayan yayın ve teşkilat faaliyetleri, teorilerden daha ziyade günlük ve pratik siyasi tavırların geliştirilmesi yönünde İslamî radikalizme bir miras bırakmıştır. Yeni hilafet bilinci, bunu gerçekleştirme yolunda aşamalı hareket metodu ve cemaatleşmenin ötesinde politik örgütlenmenin zaruretini, söz konusu mirasın en belirgin unsurlarıdır.

Kanaatimce Türkiye'deki İslamcı düşüncenin radikalleşme sürecini yurtdışından söz konusu akımlara, yapılarla ve çeviri eserlere tek başına bağlamak indirgemeci bir yaklaşımdır ve Türkiye'deki dinî radikalizmi

<sup>14</sup> Bkz. Mevdudi, *Kur'an'a Göre Dört Terim*, çev. O. Cilacı, İ. Kaya, İst.: Beyan Yay., 1987, s.8-12.

<sup>15</sup> Kutub, *Yoldaki İşaretler*, çev. S. Uçan, İst.: Hicret Yay., 1980, özellikle bkz. s.7, 11-2, 23-7, 91, 98.

anlama ve değerlendirmede oldukça yanıltıcı sonuçlar vermektedir. Aynı ideolojik ve kültürel kaynaklarla beslenmiş Endonezya'nın, Filipinler'in veya Fas'ın İslamcılığında, örneğin Selefilik derinden kök salmışsa, ya da Harici şiddet eğilimleri ve tekfircilik göreceli baskınsa; ama bu özellikler Türkiye'de oldukça sathi kalmışsa, radikalleşmenin bu uçlanmalarını törpülemiş başka unsurlara da dikkatler çevrilmelidir. Bunlar Türkiye'ye özgü yerel unsurlardır. Bunların başında Necip Fazıl'la (ö.1983) başlatılabilecek ideolojik karakterli edebi çizgi yer alır.

Bu çizgi aksiyoner ve epeyce ideoloji yoğunluklu bir çizgidir. Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* dergisinde yayımlanmış çeşitli makalelerinin sistematik bir sıralamasından oluşan ve ilk baskısı 1968'de yapılan *İdeolocya Örgüsü* için o, "bu eser benim bütün varlığım, vücut hikmetim, herşeyim" demektedir. Sitembölükbaşı, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri İslam'ı siyasi bir sistem olarak ortaya koyan yayımlanmış ilk eser olarak bu kitabı değerlendirirken; Miyasoğlu, onun hedefi, çerçevesi ve davasını sunuş tarzıyla dünya ölçüsünde bir değere sahip ve eşi bulunmayan bir fikir eseri olduğunu ileri sürmektedir.<sup>16</sup> On bir bölüm ve beş yüz sayfadan oluşan bu kitapta Necip Fazıl çöküş tarihinin bir muhasebesinden sonra bir İslam devleti modeli ortaya koyar. Devlet, ancak hayatın tüm yönlerinde gerçekleşecek bir İslam inkılabıyla kurulacaktır. Devletin başında halkın iradesini temsil eden "yüceler kurultayı", bunun başında da "başyüce" devlet başkanı olarak yer bulacaktır. Otoriter, bir o kadar da totaliter olduğu izlenimi veren bu rejim, ruhçuluk, milliyetçilik, nizamcılık, müdahalecilik gibi bazı temel prensipler uyarınca toplumun her sahasında köklü değişikliklere gider.

"Bizim milliyetçiliğimiz; İslam'a bağlı Türk ruhunun, bu mutlak kadro içinde Türk duygu ve düşünce hususiyetlerinin milliyetçiliğidir" diyen Necip Fazıl, Türkiye'yi merkeze alarak liderliğini Türkler'e verdiği Büyük Asya idealini Batı medeniyetinin karşısına koymuştur.<sup>17</sup> *Büyük Doğu*'nun bir öğrencisi olan Sezai Karakoç ise Necip Fazıl'ın milliyetçi-muhafazakar vurgularından önemli ölçüde sıyrılarak daha ümmetçi-evrensel bir İslamcılığı formüle etmiştir. Duran, İslamcılığın Karakoç'la birlikte milliyetçilikten bağımsızlaşmaya başladığını belirtmektedir. Ertürk'e göre ise, Karakoç'un Türkiyeli Müslümanları içinde yaşadıkları çevrenin fikri, siyasi ve sosyal temellerine duyarlı olmaya yöneltmesi, yurtdışı faktörlerin etkileriyle birleşerek 60'ların ikinci yarısından sonra

<sup>16</sup> Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı*, s.173; Mustafa Miyasoğlu, *Necip Fazıl Kısakürek*, İst., 1985, s.95.

<sup>17</sup> Bkz. Necip Fazıl Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, İst., 1976, s.357, 193-6.

daha somut ve aktif bir muhalefet bilincinin uyanmasına yol açmıştır.<sup>18</sup> "Başyücelik Devleti" yerine Karakoç'un düşüncesinde "Diriliş Sitesi" vardır. Kendisini bu İslam düzeninin kuruluş işçisi gören Karakoç, bu ideayı inşa edecek "diriliş erleri"nin özelliklerini, ideal devletin niteliklerini *Diriliş Neslinin Amentüsü*'nde açıklar. İnşa için Hz. Peygamber'in mücadele metodu uygulanacaktır. Bu sitede maddi güçler manevi güçlerin denetimindedir. Halkın yönetimi olacak, ama demokrasi putlaştırılmayacaktır. Hukuk düzeni İslam'a dayanacak, ekonomide faizin gölgesi bile bulunmayacak, ayrıca tüm Müslümanların politik birliği için merkezi Ortadoğu olan "Özülke"nin, yani dârü'l-İslam'ın tesisi yolunda gerekli şartlar hazırlanacaktır.<sup>19</sup>

Nuri Pakdil'in çıkardığı *Edebiyat* dergisinin önemi ise, *Büyük Doğu*'da ve Karakoç'un *Diriliş* dergisinde yetişmiş olan; ancak bu dergilerin kurucularının gölgesinde kalan Cahit Zarifoğlu (ö.1987), Akif İnan (ö.2000), Alaaddin Özdenören (ö.2003), Rasim Özdenören, Erdem Beyazıt, Nazif Gürdoğan gibi isimleri parlatan bir yayın olmasından kaynaklanmaktadır. Radikal dinî düşünceye katkıları azımsanamayacak bu edebiyatçılar arasına daha sonra Atasoy Müftüoğlu gibi katışıksız bir radikal de katılacaktır. Bu ekip *Edebiyat*'tan ayrılarak 1976'da *Mavera*'yı çıkarır. Dönem MSP'li yılları kapsamaktadır. İran devrime gitmektedir. Arkasından Afganistan işgal edilecek ve cihat başlayacaktır. Bu süreç içinde yayına başlayan *Mavera* hiçbir zaman ideolojik kimlikli bir dergi olmamış; ancak gündemi izlemekten geri kalmamıştır.<sup>20</sup> Derginin Afganistan özel sayısı bu bağlamda kayda değer bir yankı yapacaktır. Erdem Beyazıt'ın 1981'de İran, Pakistan ve Afganistan'a yaptığı gezilerin anıları *İpek Yolundan Afganistan'a* adıyla yayımlanır. Yine onun kendine özgü anlaşılmaz dil üslubunu terk ederek yazdığı Savaş Risalesi başlıklı şiirleri radikal çevrelerde büyük ilgi görür. Cahit Zarifoğlu ise Meral Maruf adlı bir Afgan bayanla mektuplaşıp *Dullar Kampı* ismiyle bir roman çıkarır. Hafız Esad rejimine karşı 1982'de gerçekleşen Hama isyanı ve ardından yaşanan katliamlar üzerine meşhur Hama şiirini yazar. TRT'den ayrılan Yücel Çakmaklı ve Şenol Demiröz'ün kurduğu Ajans 1400'e Zarifoğlu da ortaktır. Bizzat yerinde savaş çekimleri ve cihat liderleriyle

<sup>18</sup> Burhanettin Duran, "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.150, 156; Ertürk, "Türkiye'de İslamî Hareketin Gelişim Süreci", s.108.

<sup>19</sup> Sezai Karakoç, *Diriliş Neslinin Amentüsü*, İst., 1986, özellikle bkz. s.30, 36-8, 41, 44-5, 52, 56, 59.

<sup>20</sup> *Edebiyat* ve *Mavera* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lekesiz, "İslamî Türk Edebiyatı'nın Değişen Yüzü", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.970-4.

yapılan söyleşilerden derlenen Ajans 1400 yapımı Afganistan belgeseli sahasında Türkiyeli İslamcıların ilk profesyonel ürünü sayılır.

Rasim Özdenören, *Kafa Karıştıran Kelimeler*'de Batılılaşma ile birlikte anlam kaymalarına uğrayan kavramların kafa karıştırıcı niteliklerini irdelemiş, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*'de ise genel olarak "dî-nî-din dışı ayrımı"nu öngören düşünce biçiminin maluliyetini analiz etmiştir. *Mavera* yazarlarından D. Mehmet Doğan'ın ilk defa 1975'te yayımlanan ve yirmi yıl boyunca birçok kez çok satanlar arasında yerini alan kitabı *Batılılaşma İhaneti*, Tanzimat'la başlayan, Cumhuriyet'le hızlanarak süren Batılılaşma çabalarını dokümanter biçimde eleştirmektedir. Ciddi bir laiklik ve Kemalizm eleştirisi içeren bu eser ilk yayımlandığında Cemil Meriç (ö.1987) tarafından bir 'ithamnâme' olarak nitelendirilmişti. 1978'de Yaşar Kaplan'ın çıkardığı *Aylık Dergi*, edebiyata meraklı üniversite öğrencilerine uzun yıllar bir okul vazifesi görmüştür. Cihan Aktaş, Ümit Aktaş, Mustafa İslamoğlu gibi bir sonraki kuşağın radikal yazarlarının ilk kalemlerini oynattıkları bu dergi, Ehl-i Sünnet özel sayısı (1985) birlikte mezhepsizlik ithamının odağı olmuş, daha sonra da İran Devrimi'nin ivme kazandırdığı radikalizme ayarlı bir çizgiye oturmuştur.<sup>21</sup> Kaplan'ın seksen sayfalık *Demokrasi Risalesi*, Türkiye tipi demokrasi ve laikliğin radikal bir tenkidıyla birlikte şeriat savunusu ihtiva ettiğinden 163. maddeden mahkum olmuş ve belki de bu özelliği nedeniyle döneminde çok satanlar listelerinin en başlarında yerini almıştı.

Necip Fazıl'ın Kur'an'a bakışını irdeleyen Ertürk, onun fikriyatında Kur'an'ın yerinin, her Müslümanın bizzat doğrudan değil, ancak şeyhler ve veliler aracılığıyla ulaşılabilecek yüksek ve uzak bir konumda olduğunu ileri sürer. İnsanların Kur'an'a ulaşması sanki onun kutsallığını bozacaktır. Düşünmek ve kaynaklara muhatap olmak gerekli de, yeterli de değildir. Gerekli değildir; çünkü ona belli seçkin kişiler ulaşabilir. Yeterli değildir; zira zihinsel karşılaşma yanında mistik bir tecrübeye de ihtiyaç vardır.<sup>22</sup> Bu düşüncesiyle Necip Fazıl, ne klasik tasavvuf ve fıkıh geleneğini ağır biçimde sorgulayan akılcı ve eklektik Efgani-Abduh çizgisini onayladı, ne de mezhebî kaynakları aşarak kitap ve sünneti esas alan Selefî anlayışa sıcak baktı. El-Ezherli Ahmed Davudoğlu'nun (ö.1983) *Din Tahripçileri* adlı eserine yazdığı önsözde, İbn Teymiyye'yi "kuru ve nasipsiz akıl borazanı" olarak vafediyor, onun izinden gidenleri "küfürden beter bir dalalet anlayışıyla sözde iman adına çalışmış

<sup>21</sup> Bkz. Lekesiz, a.g.e., s.974.

<sup>22</sup> Ertürk, "Türkiye'de İslamî Hareketin Gelişim Süreci", s.107.

yapılan söyleşilerden derlenen Ajans 1400 yapımı Afganistan belgeseli sahasında Türkiyeli İslamcılarının ilk profesyonel ürünü sayılır.

Rasim Özdenören, *Kafa Karıştıran Kelimeler*'de Batılılaşma ile birlikte anlam kaymalarına uğrayan kavramların kafa karıştırıcı niteliklerini irdelemiş, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*'de ise genel olarak "dî-nî-din dışı ayrımı"nu öngören düşünce biçiminin maluliyetini analiz etmiştir. *Mavera* yazarlarından D. Mehmet Doğan'ın ilk defa 1975'te yayımlanan ve yirmi yıl boyunca birçok kez çok satanlar arasında yerini alan kitabı *Batılılaşma İhaneti*, Tanzimat'la başlayan, Cumhuriyet'le hızlanarak süren Batılılaşma çabalarını dokümanter biçimde eleştirmektedir. Ciddi bir laiklik ve Kemalizm eleştirisi içeren bu eser ilk yayımlandığında Cemil Meriç (ö.1987) tarafından bir 'ithamnâme' olarak nitelendirilmişti. 1978'de Yaşar Kaplan'ın çıkardığı *Aylık Dergi*, edebiyata meraklı üniversite öğrencilerine uzun yıllar bir okul vazifesi görmüştür. Cihan Aktaş, Ümit Aktaş, Mustafa İslamoğlu gibi bir sonraki kuşağın radikal yazarlarının ilk kalemlerini oynattıkları bu dergi, Ehl-i Sünnet özel sayısı (1985) birlikte mezhepsizlik ithamının odağı olmuş, daha sonra da İran Devrimi'nin ivme kazandırdığı radikalizme ayarlı bir çizgiye oturmuştur.<sup>21</sup> Kaplan'ın seksen sayfalık *Demokrasi Risalesi*, Türkiye tipi demokrasi ve laikliğin radikal bir tenkidiyle birlikte şeriat savunusu ihtiva ettiğinden 163. maddeden mahkum olmuş ve belki de bu özelliği nedeniyle döneminde çok satanlar listelerinin en başlarında yerini almıştı.

Necip Fazıl'ın Kur'an'a bakışını irdeleyen Ertürk, onun fikriyatında Kur'an'ın yerinin, her Müslümanın bizzat doğrudan değil, ancak şeyhler ve veliler aracılığıyla ulaşılabilir yüksek ve uzak bir konumda olduğunu ileri sürer. İnsanların Kur'an'a ulaşması sanki onun kutsallığını bozacaktır. Düşünmek ve kaynaklara muhatap olmak gerekli de, yeterli de değildir. Gerekli değildir; çünkü ona belli seçkin kişiler ulaşabilir. Yeterli değildir; zira zihinsel karşılaşma yanında mistik bir tecrübeye de ihtiyaç vardır.<sup>22</sup> Bu düşüncesiyle Necip Fazıl, ne klasik tasavvuf ve fıkıh geleneğini ağır biçimde sorgulayan akılcı ve eklektik Efgani-Abduh çizgisini onayladı, ne de mezhebî kaynakları aşarak kitap ve sünneti esas alan Selefî anlayışa sıcak baktı. El-Ezherli Ahmed Davudoğlu'nun (ö.1983) *Din Tahripçileri* adlı eserine yazdığı önsözde, İbn Teymiyye'yi "kuru ve nasipsiz akıl borazanı" olarak vasfediyor, onun izinden gidenleri "küfürden beter bir dalalet anlayışıyla sözde iman adına çalışmış

<sup>21</sup> Bkz. Lekesiz, a.g.e., s.974.

<sup>22</sup> Ertürk, "Türkiye'de İslamî Hareketin Gelişim Süreci", s.107.

sahte kahramanlar" olmakla itham ediyordu.<sup>23</sup> Davudoğlu'nun bu kitapta suçladığı şahsiyetler, Necip Fazıl'ın ithamlarından hiçbir zaman kurtulamadılar. Bunlar arasında Mevdudi ve Kutub da vardı. İlk kaynaklara doğrudan başvurmayı sıhhatli bir siyasi hareketin olmazsa olmazı gören bu hareket adamlarının mezhepsizlikle damgalanmaları radikal çevrelerde genellikle hoş karşılanmamıştır. Türklere İslamî harekette öncülük biçen Necip Fazıl bu yabancı adamları Türkiye'de görmek istemiyordu. Belki de bunların gençlik üzerinde gittikçe artan biçimdeki etkilerine tahammül edemiyordu. Milletler ve mezhepler üstü evrensel bir İslamî hareketi savunan radikal kesimler ile Necip Fazıl arasında bu nedenlerle kapanmayan bir mesafe hep olagelmıştır.

1950'li yıllarda düzenlediği Anadolu konferanslarıyla Necip Fazıl'ı taşraya taşıyan Büyük Doğu Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Malatyalı terzi M. Said Çekmegil'in (ö.2004) Kur'an merkezli duruşu ise bu bağlamda sanki bir ironiyi çağrıştırmaktadır. Duasında "Hind'den, Çin'den, Yunan'dan, muharref Nasrani'likten, menkıbevi israiliyattan devşirilen mistik sayıklamalardan müştekiyiz, onların zannîliklerinden teberrî ederiz" diye niyaz eden Çekmegil,<sup>24</sup> uzun yıllar Türkiye'deki tasavvuf çevrelerince mezhepsizlikle dinsizlik arasında vafedilir olmuştur. O, *Vahye Göre Büyük Zulüm* adlı kitabında Said Nursi, Necip Fazıl, S. Karakoç, M. Zahid Kotku, Ali Şeriatî gibi büyük üstatları, "Kur'an'ın çizgisinden saparak fikirlerine zulüm karıştırmakla" suçlar. Bidat ve hurafelerden arındırılmış bir din anlayışını keskin ve yaralayıcı bir dille savunan, geleneğin var ettiği anlayışlara ve bilhassa tarikat yapılanmalarına karşı bir entelektüel duruş sergileyen Çekmegil, "Malatya Ekolü" diye bilinen yerli radikal çizgiye ilk ve esaslı şeklini veren kişidir.<sup>25</sup>

Türkiye'deki dinî radikalizmin tasavvuf karşıtı bir damarı hep var olmuştur ama; Osmanlı'dan tevarüs edilen tarikat kökenli gelenek, Arapça'dan çevirilerle yerleşmeye çalışan Selefiliğe ve Çekmegil gibi üstatların sivri söylemlerine baskın çıkarak radikal akımların doğuşunda ve fikirlerinin oluşmasında tartışmasız rol oynamıştır. Son dönem İslamcılığının iki büyük isminden Necip Fazıl, Abdülhakim Arvasi'nin (ö.1943), Necmeddin Erbakan ise Mehmet Zahid Kotku'nun (ö.1980) mü-

<sup>23</sup> Ahmet Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, İst.: Bidatlarla Mücadele Yay., 1974, s.3-4.

<sup>24</sup> M. Said Çekmegil, *İslam'ın Gerçeği*, İst.: Pınar Yay., 1996, s.79.

<sup>25</sup> Bkz. Şevket Başbüyük, *Büyük Doğu'nun Son Kalesi: M. Said Çekmegil*, İst., 2004, s.60, 152-6, 191.

ridiydi. 1970'li yılların radikal gençlerinin birçoğu tıpkı MSP'li ağabeyleri gibi bir tarikatın mensuplarıydılar. MTTB'nin 1970 sonrası lider kadrosundan Ömer Öztürk benzeri çoğu isim yanında, Akıncılar'ın dört genel başkanından üçünün değişik tasavvufî grupların bağlıları oldukları bilinmektedir. İskenderpaşa ve Erenköy'ün Nakşî dergahları bu bağlamda kayda değer. Özellikle Kotku'nun başında bulunduğu İskenderpaşa dergahı üniversitelilerin tekkesi olarak ünlenmiştir.<sup>26</sup> Karadeniz teşkilatları içinde Kadirî dergahının müritleri azımsanmayacak sayıdadır. Daha çok Ülkücüler'in tekkesi olarak bilinen Adıyaman Menzil dergahı o yıllarda radikal İslamcı gençlerin de nispeten ilgisine mazhar olmuştur. Ayrıca bu dergah 1980 sonrasında cezaevlerinde yaşanan "Ülkücülerin İslamlaşması" vakasında radikalizm yolunda bir geçit vazifesi görecektir.

Arap ve Hint dünyasının radikal yazar ve hareket adamlarından yapılan ilk çeviri eserlerde ortaya konan düşünceler, genellikle klasik Ehl-i Sünnet fıkıh anlayışının çerçevesi içine sığmayacak genişlikte "ana kaynakçı" bir özgünlüğü bünyesinde taşımaktadır. Bu kaynak Kur'an'dır ve yer yer sahih hadislerle referans yapılır. Hadisler Ehl-i Hadis usulünü andırır şekilde kabulcü bir mantıkla ele alınmaz. Kaynak hadis kitabının itibarına bakılmaksızın dikkatli seçmeler yapılır. Mezhebî içtihatlarla sık rastlanmamakla birlikte İbn Teymiyye, İbn Kayyim benzeri Selefi alimlere atıflar hiç de az değildir. Ne Mısırlı Benna ya da Kutub Şafiî mezhebini, ne de Pakistanlı Mevdudi bir Hanefî olduğunu deklare etmişti. Prof. Hamidullah'a "baîdullah" (Allah'tan uzak) lakabını takan, Mevdudi'yi de "İbn Teymiyye'yi göklere çıkardığı, İmam-ı Rabbani gibi, beyninin her zerresi güneş bir iç-dış kahramanını yalnız dış cephesiyle ele alıp içini görmezlikten geldiği" için sapıklıkla suçlayan Davudoğlu,<sup>27</sup> El-Ezher çevresinde başını Şeyhülislam Mustafa Sabri, Zâhid el-Kevseri gibi Osmanlı bakiyesi ulemanın çektiği Efgani-Abduh karşıtı anti-modernist cephe içinde yetişmiş bir kişiydi. Yukarıdaki suçlamaları yaptığı kitabının son bölümünde dört mezhepten birine bağlılığın zaruri olduğunu açıklıyor, tabakât-ı fukahâyı sıralayarak an-

<sup>26</sup> Akıncılar'ın son genel başkanı Mehmet Güney, M. Zahid Kotku adına düzenlenen bir anma toplantısında, 1970'li yıllardaki tekke (İskenderpaşa)-gençlik ilişkisinin yakınlık ve sıcaklığına değinmektedir. Bu konuşmasında Güney, Kotku'nun dönemin gençliği üzerindeki danışman mevkiine dikkatleri çekmektedir. 14.11.1996 tarihinde Çamlıca Hâcegân'daki bu toplantıda yapılan konuşmanın metni için bkz. [www.angelfire.com/ak4/alperen2000/anmzk/lider.html](http://www.angelfire.com/ak4/alperen2000/anmzk/lider.html) (09.06.2006).

<sup>27</sup> Davudoğlu, *Din Tahripçileri*, s.164.

cak kimlerin mezhepler üstü bir içtihadı yetkisi olduğunu okuyucularına hatırlatıyordu.

Tıpkı tasavvuf gibi mezhebî fıkıh da Osmanlı'dan tevarüs edilen geleneğin bir parçasıdır ve bu vakıa, çeviri eserlerin olağanüstü etkisi altındaki Türkiyeli radikal düşüncede ilginç bir şekilde fıkıhçı bir damarın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı'nın resmi tarikatı sayılan Nakşîlik, daha çok Halid el-Bağdadî'den gelen koluyla Anadolu'da yapılmıştır. Halidî-Nakşîliği'nin en belirgin özelliklerinden birisi ise tasavvufî terbiye yanında fikhî eğitime önem vermesidir. Bu geleneğin Anadolu'daki önemli merkezi Bitlis'teki Nurşin dergahıydı. Said Nursi bu dergahta yetişmişti. Bu dergahın sonraki kuşaktan diğer bir talebesi Sadreddin Yüksel'dir (ö.2004). Geleneksel medrese eğitiminden sonra, girmiş olduğu sınavlarla müftülük hakkı kazanan, İstanbul'da merkez vaizliği ve İslam Enstitüsü hocalığı yapan Yüksel'in eserleri, onun ilmi duruşunu ve radikal düşünceye katkılarını ortaya koyar. Halid el-Bağdadî'nin *Dîvân*'ına ve Said Nursi'nin talimatıyla onun *İşârâtü'l-İcâz* adlı tefsirine şerhler yazdı. *İctihad-Taklid ve Telfik Risalesi*'ni, Abduh, Reşid Rıza ve Hayrettin Karaman'a reddiye olarak kaleme aldı. Laisizmi eleştirdiği *İslamî Açından Laiklik* başlıklı eseri 1983'de Tahran'da basıldı. Sadreddin Yüksel'in adı genellikle radikal çevrelerde Cuma namazı tartışmalarıyla birlikte anıldı. Arapça kaleme aldığı *Risâle fi Şe'ni'l-Cum'a* adlı kitabında siyasi yönetim ile Cuma namazı arasındaki irtibatı fikhî deliller ışığında ortaya koydu. O hep, İslamî bir yönetime dayanmayan Türkiye'de Cuma namazı kılmanın farz olmadığını söylemiştir.<sup>28</sup> *Makaleler* başlıklı kitap serisinde, çeşitli muamelat konuları yanında dârü'l-İslam-dârü'l-harb tartışmalarını, Cuma konusunu ve Ramazan başlangıcında Diyanet takvimine itibar meselesini tekrar tekrar gündeme getirmiştir. *İslamî Harekette Ulema, Mutasavvif ve Yazarların Sorumlulukları* adlı kitabın yazarı Mehmet Çağlayan (ö.1999) da Yüksel gibi aynı ekolün Şark ulemasından diğer bir temsilcisidir.

Söz konusu fıkıhçı radikal damarın Yüksel'den sonraki en önemli ismi kuşkusuz Hüsnü Aktaş'tır. Ankara İlahiyat Fakültesi mezunu Aktaş'ın düşüncesi ve fıkıh anlayışı, Yüksel'in tekke ile medrese geleneği arasında daralan bakış açısının epeyce ötesinde bir genişliği taşır. 1970'lerin son yıllarında çıkan *Şura* ve *Hicret* dergilerinin başyazarları arasında yer alan Aktaş, daha sonra Yusuf Kerimoğlu müstear ismiyle *Milli Gazete* ve *Akil*'te fıkıh köşesinin sahibi oldu. Beşir Eryarsoy, Ahmet

<sup>28</sup> Mesela bkz. Ziya Eryılmaz, *İslamda Meseleler Çözümler*, İst., 1991, s.84-6.

Ağırakça, Ömer Küçükağa gibi ilahiyatçılarla 1986'daki *Mektep* dergisi deneyiminden sonra Aktaş, *Mektep* yazarlarının bir bölümü, Konya'da *Ribat'ı* çıkaran vaiz Abdullah Büyük, *Aylık Dergi*'den Yaşar Kaplan ve radikal kadın dergisi *Mektup*'tan Emine Şenlikoğlu, Sabiha Ünlü gibi isimlerle 1988'de haftalık *Vahdet* gazetesini çıkarmaya başladı.<sup>29</sup> Bu arada tutuklulara ve ailelerine yardım amacıyla Vahdet Vakfı kuruldu. Amaç, gazetenin adına da uygun düşer tarzda başta radikal kesim olmak üzere tarikatları de kapsayacak şekilde cemaatlerin birliği yolunda bir platform oluşturmak, en azından şûrâya dayalı bir sistemi yürürlüğe koymaktı. Tabii ki dinî eğitim almış yazar ve hareket adamları, yani ulema, bu şûrânın belkemiğini oluşturacaktı. Bu proje yürümedi. Gazete kapandıktan sonra *Misak* dergisiyle yola devam edildi.

Hüsnü Aktaş veya diğer adıyla Yusuf Kerimoğlu radikal kesimin çok okuduğu yazarlar arasında en baş sıralarda yer alır. *Kelimeler-Kavramlar* kitabında, çağdaş İslamcı siyasi vurgularla, ama klasik tefsir ve fıkıh külliyyatının kaynaklığından kopmadan İslamî kavramlara radikal yorumlar getirir. *Emanet ve Ehliyet*, sayfalarında yine güçlü siyasi izler taşıyan alışılmışın dışında bir ilmihal kitabıdır. 163. maddeden mahkum olan *Medeni Vahşet* ise, okuyucusunu Türkiye'nin siyasi sisteminin gerçekleriyle radikalizm penceresinden yüzleştirmek ister. Bu çalışmada Taberî, Serahsî, Kurtubî, Molla Hüsrev gibi alimlere, Elmalılı Hamdi, Mehmed Vehbi, Ömer Nasuhi gibi son dönemin Osmanlı müelliflerine çok sayıda referans gitmesine rağmen, örneğin Seyyid Kutub gibi bir radikalın ismi dipnotlarda geçmez.

Klasik kaynakların tarihte kalmış yorum ve içtihatlarını bugüne taşıyarak yeni gelişmeleri değerlendirmeyi, çağdaş sorunları çözmeyi sağlıksız bir yöntem gören Ali Bulaç, Mehmet Metiner gibi yazarlar, gerekli fıkıhın ancak hareket sürecinde evrensel İslamî ilkelerle uyumlu taze içtihatlarla belirleneceği iddiasıyla, söz konusu radikal tutumu "sarı sayfaların fıkıhı" ya da "fıkıh despotizmi" diye adlandırarak eleştirmişlerdi.<sup>30</sup> Ancak Sünnî ve mezhebî karakterli bu duruş, Türkiye'nin dinî-kültürel geleneğiyle uyumluydu ve ilgi odağında kalmayı sürdürdü. Aktaş'ın bir sonraki kuşağından olan imam-hatip Mustafa Çelik'in çalışmaları aynı ekolün ilginç yapıtlarıdır. 1989-1994 yıllarında dört cildi çıkan *Dârü'l-Harb Fıkıhı*, beş ciltlik *İslamî Hareket Fıkıhı*, *İlahlar Rejiminin Anatomisi*, *Müş-*

<sup>29</sup> Bu gazete hakkında ayrıca bkz. Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, İst., 1995, s.208-13.

<sup>30</sup> Bkz. Mehmet Metiner, *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*, İst., 2004, s.209-11.

rik Toplumun Amentüsü ve Şeriat Yolunda Şehadet Yarışı Çelik'in eserleri arasında en dikkat çekicileridir.

İslamcıların 1960'ların sonlarında milliyetçi cenahtan bağımsızlaşma adımları Karakoç gibi edebiyatçı yazarların düşünce ürünleri içinde saklı kalmamış, teşkilatlar bazında etkisini göstermeye başlamıştı. 1969 seçimleri yaklaşırken önde gelen Nurculardan Bekir Berk'in araştırıp Mustafa Polat'ın kaleme aldığı ve *İttihad* gazetesinin ilavesi olarak tüm yurttan dağıtılan *İslamî Hareket ve Türkes* başlıklı broşür, sadece Nurcu kesimde değil dinî duyarlılığı yüksek tüm muhitlerde derin akis yarattı. Türkes'in İslamî hareketle ilgisini kategorik olarak reddeden broşür yazarı, onu, Mısır eski devlet başkanı Nâsır'a benzetmekteydi: Arap milliyetçisi Nâsır, İhvan teşkilatının desteğiyle iktidara geçmiş; fakat yerini sağlamlaştırıldıktan sonra Mısır hapishanelerini Müslümanlara zindan etmişti. "Bugün bazı safdilleri 'Türklük gurur ve şuuru, İslam ahlak ve fazileti' teranesiyle aldatan Türkes'in aynı yolda yürümekte olduğu hiçbir tereddüde yer kalmayacak şekilde anlaşılmıştır" denilmekteydi.<sup>31</sup>

Söz konusu ayrışım sürecinde, köklü öğrenci teşkilatı Milli Türk Talebe Birliği (MTTB)'nin 49. genel kurulu bir kırılma noktası oluşturur. Türk sağında milliyetçi ve İslamcı çevreler arasındaki birliktelik Türkes ve Erbakan çizgilerinin ayrı partisel temsil olanaklarına kavuşmasıyla bozulmuş, bu farklılaşma zaman geçmeden gençlik örgütlerine yansımıştı. MTTB'de 'İslamcı' Burhaneddin Kayhan'ın (ö.2002) genel başkanlığı kazanmasıyla ortam gerildi ve kılıçlar çekildi. Çağaloğlu meydanındaki zafer kutlamasında "hak yol İslam yazacağız" marşını okumaya başlayan Kayhan destekçilerine karşı molotof kokteylleri, taş ve sopalarla saldırıya geçen Türkes taraftarlarının "Bozkurt geliyor" diye bağırılmaya başladıkları, karşı tarafın ise "İslam geliyor" demesi ve "Müslüman Türkiye" diye slogan atması üzerine buna "milliyetçi Türkiye" şeklinde karşılık verildiği haberlere yansdı.<sup>32</sup>

Milliyetçilerle farklılıklarını ortaya koyan Nurculardan bir kısmı eskisi gibi Süleyman Demirel'in AP'sini desteklemeye devam ettiler. Bir bölümü ise AP'den milletvekili adaylığı olması Demirel tarafından engellenen Erbakan'ın Milli Nizam Partisi (MNP)'nin, arkasından da Milli Selamet Partisi (MSP)'nin kurucuları arasında yer alarak saf değiştirdiler.

<sup>31</sup> *İslamî Hareket ve Türkes*, s.64.

<sup>32</sup> Bkz. *İslamî Hareket ve Türkes*, s.29. MTTB'de yaşanan ayrışma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zülküf Oruç, *Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, İst., 2005, s.62-8; M. Çağatay Okutan, *Bozkurt'tan Kur'an'a Milli Türk Talebe Birliği*, İst., 2004, s.192-200; Duman, *Demokrasi Sürecinde*, s.251-5.

Çakır, MSP'nin doğuşunu Nakşi İskenderpaşa dergahıyla Nurcu kadroların bir ittifakı olarak görmektedir.<sup>33</sup> Ancak Erbakan'ın 1974 seçimleri arkasından sağ partilerle değil CHP'yle koalisyona girmesi ve kurulan hükümetin çıkardığı af kanunuyla solcu siyasi tutukluların salıverilmesi, MSP'nin başta Nurcular ve Süleymancılar olmak üzere geleneksel cemaatlerle olan ittifak ilişkisini derinden sarstı. İlk başlarda Erbakan'a destek vermekle birlikte, partiyi Büyük Doğu hareketinin bir vasıtasına çevirecek emir ve tavsiyelerinin Erbakan'ca dikkate alınmaması neticesinde Necip Fazıl da MSP'yle ters düştü. 1980 darbesine kadar süren dönemde diğer dinî akımlarla yaşanan tartışmalar, başka iç ve dış faktörlerin de etkisiyle MSP'li kitleleri birbirine kenetledi, radikalleşti. Sanki artık ortada bir parti değil, lideri Erbakan olan ve devleti teslim almak için yola koyulan bir cemaat vardı.

MTTB, kapatıldığı 1980 yılına kadar İslamcı kimliğini korudu. Düzenlediği konferanslar, sanat, tiyatro ve spor etkinlikleriyle üyelerini çok yönlü yetiştirdi. Padişah Abdülhamid, şair İkbâl gibi şahsiyetleri anma törenleri, İstanbul'un Fethi şölenleri, Çanakkale ziyaretleri canlı bir aktivite alanı yaratarak dava birlikteliklerini pekiştirdi. Anadolu'nun ücra kent ve kasabalarındaki İslamcı şuurlanma, sayıları üç yüze yaklaşmış MTTB lokalleri etrafında biçimleniyordu.<sup>34</sup> MSP'nin bir cemaate dönüşerek dindar kesim üzerindeki kuşatıcılığını yitirmesi MTTB'yi etkilemiş, teşkilat, partiye bağlı bir gençlik örgütüne dönüşmemek için sonuna kadar direnmiştir. Necip Fazıl hala MTTB üzerinde etkindir. Bu nedenler teşkilat içinde hizipleşme yarattı. Teşkilat içi tasfiyeler ve dışlanmalar arasında 1976 yılında daha radikal bir örgütlenme olan Akıncılar doğdu. Türkiye'nin sağ-sol çatışmalarıyla içine girdiği anarşi ortamında Ülkücü ve Devrimci güçlere karşı İslamcı kazanımları koruyacak aktif bir güce ihtiyaç olduğu varsayımıyla hayata geçirilen bu dernek faaliyeti, kendisiyle daha yakın ve doğrudan irtibatta olacak bir gençlik teşkilatına acilen gereksinim duyan MSP tarafından daha sonra sahiplenecektir. Bazı MTTB şubeleri kendilerini feshedip Akıncılar'a geçtiler. Bazı yerlerde ise her iki teşkilat sıkıyönetim organlarıncı kapatıldıkları tarihe kadar birlikte varlıklarını sürdürdüler.<sup>35</sup>

<sup>33</sup> Çakır, *Ayet ve Slogan*, s.217.

<sup>34</sup> Mehmet Metiner'in, Adıyaman'ın Kahta ilçesindeki MTTB faaliyetlerini tasviri için bkz. Metiner, *Yemyeşil Şeriat*, s.22-6.

<sup>35</sup> Daha geniş bilgi için bkz. Serkan Coşgun, "Üniversiteli Müslüman Gençlerin Otuz Yıllık Yürüyüşü", *Yürüyüş*, 2-3 (1999).

Milli Mücadele Birliği'ne değinmeden radikal akımların kültürel ve düşünsel arka planı üzerine yapılacak bir değerlendirme eksik kalır. Zira bu teşkilattan yetişmiş bazı şahsiyet veya ekiplerin radikal akımlar içinde belirleyici isimler oldukları görülecektir. Mücadele Birliği, Necmettin Erişen, İrfan Küçükköy, Mevlüt Baltacı ve arkadaşlarından oluşan Konya Yüksek İslam Enstitüsü ve çoğu Konyalı din görevlileriyle, İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencisi Afyonlu Aykut Edibali ve Yavuz Aslan Argun'un 1968 yılında temelini attıkları legal bir teşkilattır. "Türkiye'nin ve Müslümanların problemleri, devletin yanlış sistematize edilmesinden kaynaklanıyor. O halde çalışma hedefimiz, devlete ulaşmak olmalıdır. Bunun yolu da inançlı insanları teşkilatlandırmak, eğitmek, ülkeyi ve devleti yönetecek hale getirmektir" diye hareketin amacını ortaya koyan Edibali'ye genel başkan olarak biat edilir.<sup>36</sup> Mücadeleciler, Ülkücüleri İslamî bilgi ve yaşantı açısından eksik buluyorlar, MTTB'yi disiplinden yoksun bir hareket görüyorlar, İslamcı duruşuyla rejimi rahatsız ederek Türkiye'ye zarar vereceği düşüncesiyle MSP'yi tasvip etmiyorlardı.<sup>37</sup> Yüksek Öğretmen Okulları'nda en etkili siyasi grup bu teşkilattı. Mücadelecilik millî ve sağcı bir hareketti. "Siyonizm, Kapitalizm, Komünizm karşısında yer almak; İslam'a ve millî değerlere saygılı olmak" hareketin prensiplerini oluşturuyordu.<sup>38</sup>

Mücadelecilikte teşkilat ve hiyerarşi duyarlılığı üst seviyelerdeydi. Solla etkin mücadele için Sosyalist literatür dikkatle izleniyordu. Bu süreçte solun örgütsel yöntem ve taktikleri ister istemez Mücadele teşkilatına yansiyordu. Çelik disiplin ve koşulsuz itaat istenmekteydi. Uyum-suzlar gerekirse 'tard' edilirdi. "Yumrukları güçlendirmek" için spor aktiviteleri vazgeçilmez faaliyetlerdendi.<sup>39</sup> İdeolojik eğitimle dinî eğitim yan yana yürütüldü. *Neseфі Akaidi*, Teftazânî'nin şerhi esas alınarak açıklandı ve kitap olarak basıldı. Akide bağlamında felsefi yorumlara ve tasavvufa getirdikleri eleştiriler Türkiye'de yeniydi. Kenan Rifai tarikatını ve Necla Çarpan'ın "Yeni Mevlevilik" tezini sahih akideden sapma olarak gördüler ve sert bir tavırla eleştirdiler. Yaşanan toplumsal bunalımın sebebini Kur'an'dan uzaklaşmada gördüklerinden Kur'an çalışmalarına üst seviyede önem verdiler. Özellikle Konya ekibinin Kur'an'ı konularına göre tasnif ederek yaptıkları eğitim çalışmaları, sahabe neslinin idealize edilerek bir "sahabe kardeşliği" ortamı yaratmak için İslam ta-

<sup>36</sup> İrfan Küçükköy, *Bir Uyanışın Anatomisi: Mücadele Birliği*, Konya, 2005, s.19-21.

<sup>37</sup> Osman İridağ, "Sokakta Ülkücüler, Koridorda Mücadeleciler", *Aksiyon*, 424 (20.01.2003).

<sup>38</sup> Küçükköy, *Bir Uyanışın Anatomisi*, s.66.

<sup>39</sup> Bkz. Küçükköy, a.g.e., s.36, 332 vd..

rihi okuma çabaları kent dindar çevrelerinde çoğu zaman takdirle karşılandı. Arap ülkelerinde tahsil yapmış hocalardan bu dünyadaki İslamî hareketler hakkında bilgi alıyorlardı. Teşkilatın kurucularından Erişen, Mevdudi ve Kutub'u ilgiyle okuduklarını, *Yoldaki İşaretler'* den ise özellikle etkilendiklerini belirtmektedir.<sup>40</sup>

1975 yılından sonra Mücadele Birliği dağılma sürecine girdi. Edibali'nin "sorumsuz tek adam" liderliği, ikinci lider Argun'un istihbarat çevreleriyle olduğu ileri sürülen bağlantısı, Mücadeleci saftaki sarımsız görünen dayanışmayı yıprattı. Konya ekibinden Erişen tard edildi. Hareketin kültür sanat dergisi *Pınar'*a Cevat Özkaya ve bir grup eski Mücadeleci el koydular. Bu dergi daha sonra yayınevine dönüştü ve nispeten radikal İslamcı bir çizgide çıkartılan *Umran* dergisiyle birlikte İstanbul merkezli bir çevre oluştu.<sup>41</sup> Ankara'da "Kur'an merkezli çalışma grupları"nın öncülerinden Fecr Yayınevi kurucuları ve İstanbul'da aynı çizgide faal olan *Haksöz* dergisinin sahibi Hamza Türkmen, Mücadelecilik'ten yetişen, sonra koparak değişen radikal İslamcı kesimin önemli şahsiyetlerindendir. Edibali ise genel başkanı olduğu sağcı-milliyetçi kimlikli İslahatçı Demokrasi Partisi'yle yoluna devam etti.

1977 ile 12 Eylül 1980 arasında yayımlanan ideolojik muhtevalı bazı dergiler üstünden, Türkiye'deki dinî düşüncenin siyasallaşarak radikalleşmesi sürecinin önemli bir dönemini çarpıcı özellikleriyle tanımak mümkün görünmektedir. Toplam tirajlarının 40-50 bin civarında olduğu düşünüldüğünde, geniş bir kesimin düşünce gelişiminde ve faaliyet yönünün netleşmesinde bu dergilerin katkıları hiç de küçümsenemez. Bu dergilerden *Düşünce*, *Şura*, *Tevhit*, *Hicret* ve *Sebil*, bir bölümü MTTB'nin yayın organı *Milli Gençlik*'te yazıya başlamış, bir bölümü de *Hareket*, *Diriliş* gibi düşünce ve edebiyat dergilerinde, *Milli Görüş*'ün fikir gazetesi *Yeni Devir*'de deneyim kazanmış, örgütsel olarak göreceli bağımsız, bilhassa partisel endişelerden uzak, hatta yer yer muhalif bir yazarlar kadrosuna çıkartılmaktaydılar.

1980-1990'larda İslamî radikalizmin orta kuşaktan en önlerdeki fikir ve hareket adamları, o dönemde bu dergilerin genç yazarlarıdır. Bunlar arasında Ali Bulaç, Hüsnü Aktaş, Selahattin Eş Çakırgil, Yılmaz Yalçınar,

<sup>40</sup> Bkz. Mustafa Aydın, "Bir Milli İslamcılık Serüveni: Mücadelecilik", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.466; Küçükköy, a.g.e., s.34, 315-8. Ayrıca bkz. Hamza Türkmen, "Millileştirilmiş Din Anlayışının Türkiye'de İlk Ciddi Örneği: Yeniden Milli Mücadele", *Haksöz*, 39 (Haziran 1994) ve 40 (Temmuz 1994); Necmeddin Erişen, "Yeniden Milli Mücadele Sorgulanmalıdır", *Haksöz*, 39 (Haziran 1994) ve 40 (Temmuz 1994).

<sup>41</sup> Bkz. Küçükköy, a.g.e., s.267; Aydın, a.g.e., s.458.

Beşir Eryarsoy, Ahmet Ağırakça, İ. Süreyya Sırma, Sait Şimşek, Ali Ünal, Mehmet Bekaroğlu, Hüseyin Hatemi gibi isimler ilk akla gelenlerdir. Organı olduğu derneğin adını taşıyan *Akıncılar* dergisi ile, MTTB'den dışlanan gençlerin kurduğu İstanbul Kültür Ocağı (İKO)'nın Sedat Yenigün (1980'de öldürüldü) idaresindeki dergisi *İslamî Hareket* aynı dönemin diğer periyodikleridir. Bu son dergiler sadece teşkilatçı gençlerin amatör yazılarını yayımlamamakta, *Mavera* ekibinden Rasim Özdenören, Akif İnan, *Milli Gazete'*den Sadık Albayrak gibi usta kalemleri de sayfalarında ağırlamaktaydılar.

Adı geçen yayınların gündeminden bir kesiti görebilmek, daha önemlisi, verdikleri mesajlar açısından ne boyutta etki yaptıklarını anlayabilmek açısından *Hicret: Cemaatten Devlete* logolu derginin 17 Kasım 1979 tarihli ilk sayısının içeriği iyi bir örnek olabilir. Dergi bu ilk sayısında, Humeyni'nin "İslamî olmayan iktidarları devirmeliyiz" beyanını büyük puntolarla kapağına taşımıştır. S. Eş'in başyazısı "niçin bu ayrılık-gayrılıklar!" başlığını taşımaktadır. 3. sayfadaki Afgan Cihadi'yla ilgili bir haberde "100'e yakın Türkiyeli Müslümanın cihat için yola çıktıkları" haberi verilmektedir. 4. sayfada A. Bulaç, "anayasa" kavramını irdelemekte, 5. sayfada ise "hicret olayı ve ilk Cuma namazı" başlıklı yazısında H. Aktaş, Cuma namazının "devlet ve cihat şuurunu ayakta tuttuğu" tespitini dile getirmektedir. 6. sayfada B. Eryarsoy, hicretin önemini anlatmakta, "ıstılahlar" sayfasında ise "hüküm" kavramı ele alınmaktadır. Aynı sayfada Diyanet'in Ramazan hilali konusundaki takvim uygulaması tenkit edilmektedir. 10. sayfada Cumhurbaşkanı Korutürk'ün "bazı başlar ezilecek" beyanı üzerine Eş, Aktaş ve Bulaç'ın görüşleri alınmıştır. Sonraki sayfalarda Afgan direnişi, Mısır'daki tutuklamalar ve Ayetullah Talegani'nin vefatıyla ilgili haberlere rastlanmakta, Fatih Vakıflar Yurdu'nun boşaltılması tepkiyle, Pakistan'ın atom bombası üretme çalışmaları övgüyle karşılanmaktadır. 13. sayfadaki "Kürdistan Müslümanları da İslam dışı her düzeni reddediyor" başlıklı yazı dikkat çekicidir. 16. sayfada ise Kaddafi'nin *Yeşil Kitab'*ı için bir eleştiri yazısı yer almıştır. 19. sayfadaki *Hicret'*in çıkış sebebinin açıklandığı makaleden, *Tevhit'*deki yazılardan dolayı Eş'e 13, Aktaş'a da 8 ayrı dava açıldığını öğreniyoruz.

Kitap basımı, dergi yayıncılıyla paralel gitmektedir. 1960'larda Hilal Yayınları'nın yaptığı işi 1970'lerde Düşünce Yayınları yapmıştır. Bu yayınevinin bastığı Bulaç'ın *Çağdaş Kavramlar ve Düzenler'i* ve Aktaş'ın *Medeni Vahşet'i* uzun yıllar radikal gençliğin en çok okuduğu kitaplar arasında yer aldı. Melahat Aktaş'ın *Savaş Çağrısı'nı*, Ağırakça'nın *İslamî Dev-*

*let Düzeni'*ni yayımlayan Düşünce, Humeyni'nin ünlü *İslam Fıkıhında Devlet* kitabını da Türkçe'ye çevirdi. İdeolojik kitap çevirisinin ikinci dalgası da bu dönemde başladı. Bu sefer kitaplar Arapça'dan değil Farsça'dan çevrilmektedir. İran Devrimi'nin lider ve ideologlarından Humeyni, Mutahhari, Ali Şeriatî, Beheştî gibi isimlerin onlarca eseri 1990'lı yıllara kadar birçok defa baskı yapacaktır.

Dergiler ve kitaplar 1980'den sonra da radikal kesimlerin ideolojik beslenme kaynakları olmayı sürdürdüler. Ancak radikal nitelikli düşüncelerin farklı tonlarla da olsa halka ulaştırılmasında 1970'lerden 1980'lere geçiş sürecinde ilahiyatçı din görevlilerinin rolleri küçümsenemez. İstanbul merkez vaizlerinden Timurtaş Uçar'ın (ö.2000) büyük kalabalıklara uzun seneler boyunca vermiş olduğu coşkulu vaazlarının kayıtlarına ilgi bugün hala devam etmektedir. M. Naim Karaman sadece popüler bir vaiz değil aynı zamanda bir yazardı. *İslam Cemaati Düşüncesinin Anatomisi* başlıklı kitabı, evrensel bir ümmet bilinci oluşturmayı amaçlayan klasik vaaz üslubuyla yazılmış bir eser görünümündedir. Ali Rıza Demircan, Emrullah Hatipoğlu, İmdat Kaya gibi imam-hatipler, vaaz ve konferansları nedeniyle sık sık görevden el çektirme, yer değiştirme cezalarına çarptırıldılar. Anadolu'nun hemen her kentinde bu çeşit din görevlileri bulunmaktaydı. Örneğin Konya'da *Ribat* dergisini çıkartan Abdullah Büyük, Kayseri'de İstişare Yayınları çevresinden Mehmet Göktaş, çalışmalarıyla etraflarında cemaatsel bir birlikteliği tesis etmeyi başardılar.

12 Eylül 1980 askeri darbesi MSP'yi ve gençlik örgütlerini kapatınca bu legal yapılardan yoksun kalan radikal çevreler, küçük halkalar halinde ve lokal çalışmalar yoluyla illegal varlıklarını sürdürdüler. Haklarında açılmış ağır cezalı davalardan dolayı bazı radikal yazarların ve gençlik örgütü yöneticilerinin yurt dışına çıkmaları, kapsayıcı yapılanmaların oluşmamasında önemli bir etkidir. Ancak şu bir gerçektir ki, askeri hükümet aşırı sağ, sol ve ayrılıkçı Kürt unsurları baş hedef seçmiş, İslamcı kesim büyük ölçüde takibat ve tutuklamalardan salim kalmıştı. Bu durum onlara nispi de olsa bir rahatlık sağladı. Aynı zamanda sağ ve solun çekilmesiyle birlikte ideolojik alanda bir boşluk açılmış oldu. Akdoğan, söz konusu boşluğun radikal İslam'ca doldurulması endişesiyle devletin, sistemle uyumlu dindar bir Müslüman kimliğine meşruiyet kazandırıcı bazı politikalar ürettiğini ileri sürmektedir. İHL'lerin sayısının artırılması, zorunlu din dersi uygulaması, Türk-İslam sentezi düşüncesi bu politikanın bazı parçalarıdır. Böylece "radikal grupçuklar ile, siyasal

sistemle bütünleşmeye yatkın gruplar arasında bir ayırım çizgisi" çizilmeye çalışılmıştır.<sup>42</sup>

İran, devrim ihracına girişmişti. Afgan Cihadı hızla başarıya gidiyordu. Mısır devlet başkanı Sedat, Cihad'çılarca öldürüldü. Suriye İhvanı, Hama'da büyük bir ayaklanmaya kalkıştı. Hizbullah direnişi neticesinde İsrail ve ABD, Lübnan'dan çekilmek zorunda kaldı. Arkasından HAMAS'ın intifadası başladı. Tüm bu dış gelişmelerle bir özgüven oluştu ve radikalizmin ritmi hızlandı. Tam bu dönemde ideolojik çevirilerin üçüncü dalgası geldi. Bu defa da Cihadî Selefî düşünceye sahip Salih Sırriyye, Ömer Abdurrahman, Abbud ez-Zümer, Abdullah Azzam gibi hareket adamlarının, Seyfeddin el-Muvahhid, Ziyaeddin el-Kudsi imzalı yazarların kitapları raflarda boy gösterdiler ve oldukça ilgi gördüler. Bu eserler ışığında Kutub ve Mevdudi'nin düşünceleri tekfirici, dışlamacı, uzletçi ve şiddet yanlısı bir çerçevede yeniden tefsire tabi tutuldu. Dinî kültür eksikliği ironik tarzda kafa karışıklıklarına neden olmuyor değil-di. Örneğin İran özlemcisi bir radikal, İbn Teymiyye'nin akaid yorumuna sahip çıkılması gerektiğini savunabiliyordu.

Dâr kavramı, Cuma namazı gibi konularda zaten başlamış olan radikalizmin iç tartışmaları bu dönemde çeşitlenerek sivrileşti. Tekfirici uçlanmalar bazı kesimlerde boy gösterdi. Diyanet'in imamları arkasında namaza durmanın sıhhatinden, devlete memur olmanın cevazına uzanan bir çeşitlilikte yoğun münakaşalar yaşandı. Şiddeti öngören yöntemsel teoriler haliyle taraftar buldu. Ciddi hadis sorgulamaları ve tasavvufun reddi de bu süreçte boy gösterince radikal gruplar, geleneksel cemaatlerden ve bilhassa tekkelerden kesin hatlarıyla uzaklaşmakla kalmadılar, kendi aralarına da duvarlar örerek farklılaşıp bağımsızlaştılar. Sistemle uzlaşma ithamları arasında Milli Görüş'ün partisi RP, kendine özgü radikal bir yapı halinde kaldı. Bir sonraki bölümde üzerinde duracağımız akımların çoğunluğu, 1980 sonrası gelişmelerin ürünleriydiler. Akımların çıkardıkları dergiler radikal yapılanmalara bir çeşit çatı vazifesi gördüler ve tabana kimlik kazandırmada işlevsel oldular.

İslamî hareketin hangi yöntem ve stratejiyle yolunu sürdüreceği problemi, seksenli yıllardaki İslamî radikalizmin belki de ne başta gelen sorunsalı oldu. *Yoldaki İşaretler'*de "ilahi kaynaklı dinin siyasi hareket yöntemi de ilahi olmalıdır" ifadesiyle dillendirilmiş olan düşünce etrafında gerek telif gerek çeviri türünden ciddi hacimde bir literatür oluş-

<sup>42</sup> Akdoğan, *Siyasal İslam*, s.315-6.

tu.<sup>43</sup> "Nebevi hareket", "Rabbani yol", "çağdaş davet fıkı" benzeri başlıklarla gündeme taşınan konu, genelde, Seyyid Kutub tarafından "pratiklik ve esneklik açısından İslamî hareketin merhaleli bir karakter taşıdığı ve her merhaleinin ihtiyaçlarına uygun araçlarının olduğu" şeklinde ifade ettiği nitelik üzerinden tartışılmaktaydı. Bu düşünce zemininde siyasal partiler, dernekçilik, tarikatçılık, öncü kadro, legalite ve illegalite masaya yatırıldı. Hareketin ulema tarafından idaresinin bir zorunluluk olup olmadığı meselesi, İran Devrimi tecrübesi de dikkate alınarak konu edildi.<sup>44</sup> Sözlü tebliğ ve silahlı mücadelenin yeri ve vakti genellikle Hz. Peygamber'in dönemine referansla tartışmaya açılıyordu.

İslamcı gençliğin liderleriyle bazı tarikatların irtibatı 1980 sonrasında zayıflamış, neredeyse kopmuştu. Tarikatların tarihsel-toplumsal bir realite olduğunu düşünen ve bu nedenle toptan bir reddediş tavrı geliştirmeyen radikal kesimler dahi, eğitimsel kaynakların tespiti üzerinde tasavvuf çevreleriyle ihtilafa düştüler. Her şeyden önce onlar tekkenin bir siyasi hareket merkezi olamayacağı kanaatindeydiler. Radikal lider ve yazarların 1980'li yılları değerlendirirken yaptıkları özeleştirimlerde genellikle yer bulan, mensupların amelsizlikleri, hırçlıkları, bunalımları türünden kişilik bozukluklarında bu yol ayrımının rolünü de düşünmek sanırım yanlış olmaz. A. Küçükkağa'nın ifadesiyle, münakaşa ve cedelleşme bir hastalık haline gelmiş, Müslümanlar birbirleriyle cihat etmeye başlamışlardı. Düşünsel plandaki zirveye karşın amel planındaki boşluk, bunalım ve buhranı doğurmuştu. Öğrendikleri ütopylarla büyüyen nesil hayatın gerçekleriyle karşılaştığında çoğu kez her şeyi reddeden, küçümseyen, kırıp geçiren bir kimliğe bürünmüştü.<sup>45</sup>

Her şeye rağmen seksenli yıllar Türkiye'deki dinî radikal düşünce ve pratiğin en üst düzeyde açığa vurulduğu bir dönem olarak kabul görür. 1987'de çıkan başörtüsü yasağıyla birlikte Cuma namazı gösterileri ve sokak protestoları başlayacak, yer yer geniş katılımları elde eden bu

<sup>43</sup> Bu tür literatür arasından seksenli yıllarda en çok tutulan çalışma *Mekke Rasüllerin Yolu* adlı Ali Ünal'ın eseridir. Bu kitabında Ünal, Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki davet aşamalarını siyer üslubunda Kur'an ayetlerine referansla tespit etmeye çalışmaktadır. Konuyu teorize eden diğer iki önemli telif ise Ümit Aktaş'ın *İslamî Hareket ve Yöntem*'i ile Said Hakim müstear ismiyle yazan Mehmet Alagaş'ın *Rabbani Yol ve Sünnetullah* adlı kitaplarıdır. Alagaş, İzmir'de çıkardığı *İnsan* dergisi ve aynı adı taşıyan yayınevinde bastıracağı kitaplarıyla radikal İslamcı kesimde isim yapmış bir yazardır.

<sup>44</sup> Seksenli yıllarda radikal kesimin en çok satan dergisi *Girişim*'in "Türkiye'de İslamî Hareket", "İslamî Vaahdet" ve "İslamî Hareketten Aydın ve Ulema" soruşturma sayıları, hareket yöntemi üzerinde farklı çevrelerin görüşlerini biraraya getirmesi açısından değerli bir malzemeyi içermektedir. Bkz. *Girişim*, 54 (Mart 1990), 55 (Nisan 1990) ve 57 (Haziran 1990) tarihli sayılar.

<sup>45</sup> Ahmet Küçükkağa ile söyleşi, *Girişim*, 54 (Mart 1990), s.26.

eylemler, hem radikallerin halk kesimiyle birlikteliğini sağlayacak, hem de çok farklı radikal sesleri yan yana getiren bir platform görevi icra edecektir. Zaman zaman en üst düzeyde rejim protestosuna dönüşebilen, İslamî devlet ve şeriat taleplerinin rahatlıkla açığa vurulduğu bu türden eylemler, Turgut Özal'lı yılların demokratik ve liberal atmosferi içinde kanıksandılar ve göz yumuldular. Yetmişlerde ve seksenlerin başında dinî radikalizmin popülerliğini sağlayan coşkulu cami vaazları, doksanlı yıllarda yerlerini bant tiyatrolarına, marş kasetlerine, ateşli tartışmaların yaşandığı panellere bıraktı. H. Nail Canat (ö.2004) ve Ulvi Alacakaptan'ın tiyatro sahneleri, turneleriyle taşranın sıradan aktivitelelerine renk kattılar.

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren Şule Yüksel Şenler'in kitapları, gazete yazıları ve konferansları, genç kızlar ve kadınların örtünme kararlarında etkili olmuş, tesettür olgusu ülke gündemine oturmuştu. 1967'de Hatice Babacan, öğrencisi olduğu Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi'nde Prof. Neşet Çağatay'ın dersine başörtülü girdi. Çağatay'ın "ya başını aç, ya da sınıfı terk et" uyarısının arkasından dersten çıkmak zorunda kalan Babacan, başörtüsü takmayı sürdürmesi neticesinde disipline sevk edildi ve okuldan uzaklaştırıldı. Bu cezaya protesto olarak fakültede başlayan işgal eylemleri ve boykotlar 1968 yılı boyunca sürdü.<sup>46</sup> Türkiye'deki dinî radikalizmin başta gelen motivasyon kaynaklarından olan başörtüsü mücadelesi, ilgili literatürde genellikle bu olayla başlatılmaktadır. İran Devrimi sürecinde çarşafı kadının oynamış olduğu rol, radikal çevrelerde hep övgüye değer bulunmuştur. 1978'deki *Şura* dergisinin kadınlara ayrılan sayfalarında "bebek makinesi, mutfak ve yatak odası ırgatı" olmaya isyan etmesi gereken Müslüman kadının bireysel bilinci elde etmesi, politize olması ve toplumsallaşması üzerinde duruluyor, böyle bir ideal annenin nitelikleri sıralanıyordu. Bu konuların işlenişi 1980'li yıllarda Melahat Aktaş, Cihan Aktaş gibi bayan kalemlerin kitap ve yazılarıyla derinleşerek ve çeşitlenerek devam etti. Bu yıllara has bir fenomen olan Emine Şenlikoğlu'nun 1984'den itibaren editörlüğünü yaptığı *Mektup*, radikal kadınların dergisi olarak ünlendi. Birçok kitabın da yazarı olan Şenlikoğlu, *Gençliğin İmamını Sorularla Çaldılar* adlı eseri sebebiyle 163. maddeden yargılandı ve bir yıl kadar hapis yattı.<sup>47</sup>

Bazı meşhur Ülkücülerin seksenli yılların ortalarından itibaren radikal İslamcı saflara geçmeleri konumuz açısından kayda değer diğer bir

<sup>46</sup> Bkz. Neşet Çağatay, *Türkiye'de Gerici Eylemler*, Ankara, 1972, s.62-6.

<sup>47</sup> Cihan Aktaş, "Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadınlar", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.832-5. Ayrıca bkz. Çakır, *Ayet ve Slogan*, s.192-6.

gelişmedir. Bu eski Ülkücülerin en tanınmış kuşkusuz Mehmet Pamak'tır. Kürt bir aileden gelen 1950 Çanakkale-Ezine doğumlu Pamak, 1980 darbesi sonrasında Danışma Meclisi'nde Çanakkale milletvekili olarak görev aldı. Demokrasiye geçilince Türkeş'in emriyle eski MHP'nin yerine Muhafazakar Parti'yi kurdu ve genel başkanı oldu. 1986'dan sonra ise kendi deyimiyle "tevhidî İslam ile şereflendi" ve geçmişini sorgulayarak reddetti. *İzzeti Yanlış Yerde Aramak* adlı kitabında, "tağuti sistem ve onun siyasi organizasyonu reddedilmedikçe Müslüman olunamayacağını" iddia eden Pamak, MHP'yi "laik sistemin en katı destekçisi" olmakla, İslamî grupları ise "devlete yanaşarak itibar aramakla" suçlayarak eleştirmektedir.<sup>48</sup>

Burhan Kavuncu ise, cezaevlerinde yaşanan "Ülkücülerin İslamlaşması" sürecinde ismini duyuran bir şahsiyettir. İçerideki saf değiştirme Mamak Cezaevi'nde ölü bulunan Hüseyin Kurumahmutoglu (ö.1987) ile başlamıştı. "Türk-İslam sentezi şirktir", "Türkeş tağuttur", "Ülkücülük cahilî bir yapılanmadır" diyerek eski dava arkadaşlarından kopan bir grup mahkum, kamuoyu bildirileri, cezaevi isyanları, tünel kazma girişimleri ve açlık grevleriyle kendilerinden uzun süre söz ettirdiler.<sup>49</sup> Dışarıda da benzer dönüşümler yaşanıyordu. Kavuncu o dönemde bu kesimin sözcülüğünü yaptı. Daha sonra *Yeni Yeryüzü* dergisini çıkardı. Bu derginin DGM'ce toplatılan Kasım 1993 sayısında, "Savaşa Laikler Gitsin" başlığı altında devletin PKK'yla mücadelesinin Müslümanların bir savaşı sayılmayacağı belirtiliyordu. Cezaevi grubundan Mehmet Sümbül ise, *Milliyetçi miyiz Müslüman mıyız ve İslam Adına Particilik* kitaplarını yayımladı. Bu son çalışmasında, particilik yoluyla İslamî mücadelenin meşru bir yöntem olmadığını savundu.

## 2 – BELLİ BAŞLI RADİKAL DİNİ AKIM VE HAREKETLER (1980-2000)

Bu bölümün başlığındaki "akım ve hareket" sözcükleri, bölüme esnek bir muhteva kazandırmak için seçilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde kategorize edilerek tanıtılacak görüşlerin temsilcileri arasında Milli Görüş, İbda, Cemalettin Kaplan grubu gibi başı sonu belli örgütlenmeler olduğu gibi, teşkilat vasfı öne çıkmayan oluşumlar da bulunmaktadır. Buradaki amacımız, özellikle eldeki yayımlanmış malzemenin hareketle ana trendleri/akımları belirginleştirmektir. Yoksa akımların ör-

<sup>48</sup> Mehmet Pamak, *İzzeti Yanlış Yerde Aramak*, y.y.: Selam Yay., 1995, özellikle bkz. s.31, 181, 203, 417.

<sup>49</sup> Bkz. Ali Bakaner ile söyleşi, *Girişim*, 55 (Nisan 1990), s.42-3.

gütsel organik yapılanma özellikleri, başları ve sonları, bu makalenin konusunu ilgilendirmez. Dolayısıyla, düşünsel ve yöntemsel duruşları aşağıdaki sekiz akımdan belirgin şekilde farklı olmayan irili ufaklı çeşitli yapılanmaların, fraksiyonların bu kategoriler içinde görünmemesi doğal karşılanmalıdır.

### 2.1. – Milli Görüş Hareketi

A. Küçükağa'nın Milli Görüş'ü kastederek dile getirdiği, "Bu hareket Türkiye'de bir teknedir, bir tezgahdır. Bu tezgahtan geçmemiş, bu teknede mayalanmamış bir Müslüman göstermek zordur" iddiası,<sup>50</sup> öncelikle İslamcı radikal kesim için geçerli olabilecek bir tespit olmalıdır. Hareketin geçmişi altmışlı yılların ikinci yarısına dayanır. *Büyük Doğu*'da Necip Fazıl, *Hareket*'te Nurettin Topçu, *Türk Yurdu*'nda Osman Turan ve O.Y. Serdengeçti, S. Arif Emre gibi etkili fikir ve siyaset adamları bu yıllarda milliyetçilikten İslamcı çizgiye geçiş sinyalleri veriyorlardı. İTÜ profesörü Necmettin Erbakan bu ortamı çok iyi değerlendirecektir. 1967'de verdiği "Doğuda, Batıda ve İslam'da Kadın" konulu konferansta, "Müslümanlığın kendine has mükemmel bir iktisadi sistemi mevcuttur. Bu sistem ne Doğudaki sistemdir, ne de Batıdaki sistem" şeklindeki sözleri belirgin biçimde dünya görüşünü ortaya koyuyordu.<sup>51</sup> Belki de bu sözler 1991'de yayımlanacak *Adil Ekonomik Düzen* projesinin ilk işaretleriydi.

Kazanmış olduğu Odalar Birliği başkanlığı kendisine verilmeyen, AP'den mebus adaylığı Demirel'ce veto edilen Erbakan, 1969 genel seçimlerine bazı arkadaşlarıyla Müstakiller Hareketi adı altında girdi. Sağcı partilerden niçin farklılaşıldığının açıklandığı "Mukaddesatçı Türk'e Beyanname" başlıklı bildiride hareket, "Batının uyanışından sonra kabuk tutmaya başlayan İslam vecd ve aşkını ihya edecek ve onu eşya ve hadiselere hakim kılacak" bir kahramanın, bir kurtarıcının dört asırdan beri beklenmekte olduğu vurgusunu yapmaktaydı.<sup>52</sup> Erbakan Konya'dan mebus seçildi. Arkasından Milli Görüş'ün ilk partisi olan Milli Nizam Partisi (MNP)'ni kurdu (1970). Partinin çizgisinin "bin yıllık Hak yolu" olduğu, "iyiyi ortaya koymak ve kötüyü men etmek" misyonunun hedeflendiği belirtilmişti. 12 Mart Muhtırası'nın ardından kapatılan MNP'nin yerine Ekim 1972'de kurulan Milli Selamet Partisi (MSP), yet-

<sup>50</sup> Ahmet Küçükağa ile söyleşi, *Girişim*, 54 (Mart 1990), s.26.

<sup>51</sup> Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, İst., 1989, s.57-9.

<sup>52</sup> *Sâlnâme: 1390-1970 Yıllığı*, İst., 1970, s.203.

mişli yıllardaki İslamlaşma ve radikalleşme sürecinin etrafında döndüğü bir merkez kurum fonksiyonu görecektir.

Erbakan'ın, Türk politik hayatında alışılmamış bir tavırla Atatürk'ün adını neredeyse hiç ağzına almaması ve Anıtkabir'e gitmekteki belirgin isteksizliği o dönemde oldukça radikal bir tavır olarak yankı buldu.<sup>53</sup> Ankara'da kendisine Milli Görüş'ü soran bir gazeteciye, "milletimizin tarihi, an'anevi ve bütün manevi değerlerine saygılı olan görüş" yanıtını veren ve laikliğe karşı olmadığını vurgulayan Erbakan'ın resmi yayın organı *Milli Gazete'*de aynı Milli Görüş, "insanı konu alan, insanın ilgi alanına giren her şeyle ilgilenen bir Nizâm-ı Âlem,...tüm insanlık için, öteki dünya milletleri için refah ve huzuru sağlayıcı yeni bir düzen teklifi" olarak sunulmaktaydı. O salt bir politik aktivite değildi; "aynı zamanda güçlü devrimci nitelikleri ile, özünde insanın ve eşyanın diriliş müjdesini taşıyan bir kültür hareketi"ydi.<sup>54</sup>

1974 seçimleri sonrasında CHP ile kurduğu koalisyon nedeniyle büyük Nurcu gruplarla ve Süleymanlılar'la yollarını ayıran Milli Görüş, Necip Fazıl'ın desteğini de yitirerek kendine mahsus bir İslamî cemaat olmaya doğru evirildi. Geleneksel gruplarca onaylanmayan radikal söyleminin çerçevesi, Erbakan'ın takiyeli açıklamalarıyla örtülebilecek kapsamakta dar alanlı değildi. Bu, MSP'nin İran Devrimi sürecine verdiği destekle iyice belirginleşti. Süleymanlılar'ın yayın organı *Sabah'*ta, "Müslüman Türk milletinin, kendileri adına Acemistan'a kuyruk sallayanlardan hesap soracağı" belirtiliyor, Erbakan'ın da Humeyni gibi devlete cihat açma hesabı içinde olduğu ileri sürülüyordu.<sup>55</sup> Ancak "Humeynicilik" ile damgalanan bu akımın "sahih" İslamî çizgide olmadığını ileri sürenler de vardı. İslamî hareketin, demokrasinin sakatlıklarıyla malul bir politik teşkilatla yürütülemeyeceğini, eğer yürütülürse MSP'nin İslamî hareketi laik sistem için zararsız kılacak bir sübap rolü üstleneceğini savunan Selahattin Eş'in *Milli Gazete'*deki yazılarına son verildi. Eş, kendisi gibi partiye mesafeli diğer arkadaşlarıyla beraber *Şura* ve *Hicret* dergilerinde görüşlerini açıklamayı sürdürdü.<sup>56</sup>

Devleti rahatsız etmeye başlayan Akıncılar'la ilişkisi ve bir kısım katılımcının İstiklal Marşı'nda oturduğu Konya'daki meşhur Kudüs Mitingi (6 Eylül 1980) nedeniyle sıkıntılı günler yaşayan MSP, 12 Eylül'ün ihtilal hükümeti tarafından kapatılacak, Erbakan da tutuklanacaktır.

<sup>53</sup> Bkz. Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, s.77-9.

<sup>54</sup> Albayrak, a.g.e., s.136, 243-4.

<sup>55</sup> Albayrak, a.g.e., s.261-2.

<sup>56</sup> Albayrak, a.g.e., s.138, 277.

Demokrasiye geçildikten sonra kurulan Milli Görüş'ün üçüncü partisi Refah (RP), seksenli yılları oldukça cılız bir örgüt olarak geçirdi. 1991 seçimlerinde ise Türkeş'in MÇP'si ve Edibali'nin İDP'siyle ittifaka girerek oylarını ikiye katlayıp %16,8'lik oy yüzdesine ulaştı. Ancak bu milliyetçi ittifak, Milli Görüş'ün Kürt İslamcılarını küstürerek belli bir dönem de olsa hareketten uzaklaştırdı. Esas başarı İstanbul, Ankara gibi büyükşehirlerin kazanıldığı 1994 yerel seçimlerinde geldi. Arkasından RP 1995 genel seçimlerinden %21,3'lük bir yüzdeyle birinci çıktı ve kurulan hükümetin en büyük ortağı oldu. Bu başarıda Adil Düzen benzeri projelerin etkisi bulunmakla birlikte, esas etken, merkez sağ siyasetin Özal sonrası içine girdiği darboğazdı.<sup>57</sup>

Birçok belediyeyi elinde tutan ve iktidarın büyük ortağı olan Milli Görüş'ün, verdiği uzlaşma sinyalleriyle devletin 'derin' muhalefetini yumuşatmak istemesi anlaşılır bir durumdu. "Atatürk yaşasaydı Refah'lı olurdu" türünden sözler, Şevki Yılmaz, Hasan Mezarıcı, Hasan Hüseyin Ceylan gibi Milli Görüş'ün ilahiyatçı radikallerinin oldukça sert ve uçlu demeçlerinin üstünü örtecek kadar inandırıcı olmadı. 28 Şubat 1997 ile başlayan malum süreçte RP ve arkasından Fazilet Partisi, devletin laik, demokratik anayasal rejimini değiştirmeye teşebbüs suçlamasıyla kapatıldılar. Ayrıca bu süreçte, Milli Görüş'ün güçlü Avrupa teşkilatı ile gençlik örgütü MGV ciddi zararlara uğradılar.

Milli Görüş'ün misyonu Erbakan'ın şahsında kişiselleşmiş ve tekelleşmiştir. Örgütler, üyelerin fikirleriyle harekete katılacağı bir kanal olarak değil, emir-komuta zincirinin halkaları ve genel merkezin temsil ettiği mutlak doğruların aktarıldığı bir eğitim kurumu işlevi görür.<sup>58</sup> 'Hoca' olarak vasıflanan Erbakan, siyasi bir partinin sıradan lideri değildir; biat edilmesi gereken dinî bir önderdir. İtaat anlayışının referansları peygamber-sahabe ilişkisi bağlamındaki örneklerle oluşturulur. Bu yüzden bağlılık dinsel temelli bir muhtevaya sahiptir.<sup>59</sup> Çakır, Milli Görüş'ün, belli bir "sır"ın paylaşıldığı, kendi ritüelleri ve apayrı mantığı olan bir "kan kardeşliği cemaati"ni andırdığını söyler.<sup>60</sup> Bu 'sır' genellikle Erbakan'ın dışarıya kapalı özel toplantılarında açılır. Kutsal cihat

<sup>57</sup> Bkz. Nuray Mert, "Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış", [İslamcılık, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.417.

<sup>58</sup> Menderes Çınar, "Kemalist Cumhuriyetçilik ve İslamcı Kemalizm", a.g.e. içinde, s.175.

<sup>59</sup> Bkz. Metiner, *Yemyeşil Şeriat*, s.31. Ayrıca İskenderpaşa dergahı eski şeyhi M. Esad Coşan'ın (ö.2001) Erbakan hakkındaki 26 Mayıs 1990 tarihli konuşması için bkz. Çakır, *Ayet ve Slogan*, s.48-54.

<sup>60</sup> Ruşen Çakır, "Milli Görüş Hareketi", [İslamcılık, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.569.

hareketi olarak Milli Görüş, onun emiri olarak da Erbakan, bazen üstü kapalı, çoğu zaman daha açık tarzda lanse edilir.<sup>61</sup>

Milli Görüş hareketinin dinî meşruiyetinin ve misyonunun söz konusu özel toplantılar dışında mensuplara nasıl aktarıldığını, diğer dinî gruplarla oluşan bazı ortak gündemlerde Milli Görüş'ün pozisyonunun nasıl belirlendiğini, onlardan gelen tenkitlere dinî kaynaklar ışığında nasıl cevap verildiğini izlemek açısından, seksen ve doksanlı yıllarda *Milli Gazete'*deki çok tutulan yazılarıyla temayüz eden eski *Yeni Devir* ve *Şura* yazarı Ahmet Akgül'ün söylediklerine bakmak önemli fikirler verecektir. Bazı makalelerini derlediği *Değişen Dengeler ve İslam* adlı kitabında Akgül, yeryüzü hakimiyeti için çarpışan iki güç odağından bahseder:

Birincisi, mevcut zulüm düzenini devam ettirerek Büyük İsrail hayalini gerçekleştirmek isteyen Siyonistlerdir. İkincisi ise "bu şeytan saltanatını yıkıp İslam'ın barış ve adalet nizamını yerleştirmek isteyen ve bunun için gerekli olan kavram, kurum ve programlara sahip Milli Görüşçüler"dir. Hak ve batıl mücadelesi Siyonizm'le Milli Görüş arasında cereyan etmektedir. Siyonizm bâtılın karargahı, Milli Görüş Hakk'ın karargahıdır. Mücadeleyi kazanmak için İslam Birleşmiş Milletleri gibi evrensel teşkilatların kurulması, Adil Ekonomik Düzen'in uygulanması, güçlü siyasi ve askeri bir otoritenin hazırlanmış olması gerekir. Bu nedenle Milli Görüş iktidar olmadan 'halife' arayışına girmek yararsız bir çabadır. Milli Görüş hareketi ve cemaati dünyadaki tüm Müslümanların tercümanı ve temsilcisidir. Tâbi olunması gereken *sebîlü'l-mü'minîn'i* (Müslümanların yegane yolunu), icmâ-i ümmeti, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ı ifade eder. Akgül şu ayeti hatırlatır: "Her kim kendisine hidayet ve İslamîyet apaçık belli olduktan sonra resule (elçiye) muhalefet ederek *sebîlü'l-mü'minîn'*den başkasına uyarsa, onu düştüğü sapıklıkta bırakırız ve ahirette onu cehenneme sokarız" (en-Nisâ: 76).<sup>62</sup>

A. Dilipak, M. Karahasanoğlu, Atilla Özdür, Hasan Maden, Kemal Güler gibi isimlerin yönetiminde 1990'da çıkmaya başlayan haftalık *Cuma* dergisi, Milli Görüş'ten bağımsız, ama bu siyasi çizgiyle diğer radikal çizgilerin kendisinde buluşturulduğu bir araç vazifesi gördü. Bu ekip ilk önce *Akit*, arkasından da *Vakit* gazetesinde tekrar bir araya gelerek Türk basının İslamcı ucunu teşkil ettiler ve *Cuma*'nın misyonunu devam ettirdiler.

<sup>61</sup> Bkz. Coşar'ın söz konusu konuşması, s.52-3.

<sup>62</sup> Bkz. Ahmet Akgül, *Değişen Dengeler ve İslam*, İst., 1994, s.26, 76-7, 89, 134.

Milli Görüş'ün "ben merkezci" İslamî hareket teorisi Nurculuk, Süleymanlık gibi büyük geleneksel akımlarca doğal olarak dikkate alınmamıştır. Radikal akımların büyük bir kısmı da partisel siyasi mücadeleye sıcak bakmamışlardır. Radikalizmin parti karşıtlığında iki belirgin eğilim göze çarpar. Birinci eğilim, particiliği gayri İslamî sistemle bir uzlaşma biçimi sayar ve bu tutumu sahih akideden sapma olarak görür. A. Müftüoğlu'nun "Muhammedî bir düşüncenin oluşması için Ebu Cehl'in yardımını isteyemezsiniz" cümlesi, bu eğilimi çarpıcı biçimde yansıtan bir ifadedir.<sup>63</sup> Diğer yaklaşımda ise konu bir inanç sorunu olarak değerlendirilmez. Milli Görüş'ün yönetsel yanlışları ortaya konur veya Erbakan'ın stratejisi ya da liderlik tarzı masaya yatırılır. Yıkılması hedeflenen devlete bağlı bir kurumun İslamî hareketin merkezi olamayacağını altı çizilir.<sup>64</sup> Her iki yaklaşımın pratik sonucu seçim zamanı geldiğinde oy vermemek şeklindedir. Oy atanların inancını sorgulayıcı aşırı tavırlar da marjinal ölçekli de olsa yok değildir.

## 2.2. – Radikal İslamcı Gençlik

Türkiye'nin en büyük öğrenci gençlik teşkilatı MTTB'de 1969'dan itibaren, genel başkan Kayhan'ın sözleriyle, "tez olarak sağcılık, milliyetçilik, muhafazakarcılık, Türkçülük saf dışı edilerek İslamcılık işlenmeye" başlanmıştır.<sup>65</sup> 1975'ten sonra pasifize olacak bu teşkilatın yerini, bir grup Ankara DMMA öğrencisi tarafından 1976'da kurulan Akıncılar Derneği dolduracaktır. Derneğin son genel başkanı Güney'e göre Akıncılar, günün şartlarının zorlaması neticesinde az okuyan ama fazla hareket etme durumunda kalan bir yapılanmaydı ve bu yüzden dini öğrenmek, yaşamak ve tatbik etmek konusunda yeterli altyapısı bulunmaktaydı.<sup>66</sup> Ancak misyonun gereği ne ise yapılmalıydı. Derneğin yayın organı *Akıncılar*'ın ilk sayısı "Hayat, İman ve Cihattır" kapağıyla çıkmıştı. Gençlik dergide kendisini "diriliş nesli" olarak takdim ediyordu. Başka bir sayıda ise fedakarlık erdeminin altı çiziliyor, gençliğe İslam'ı sevdiren yaşatana kadar tebliğ vazifesinin her şartta aralıksız sürdürül-

<sup>63</sup> Atasoy Müftüoğlu ile söyleşi, *Girişim*, 54 (Mart 1990), s.22. Mehmet Pamak'ın *İzzeti Başka Yerde Aramak* kitabı ile Mehmet Sümbül'ün *İslam Adına Particilik* kitabı bu eğilimin yansıtıldığı iki eser olarak göze çarpar.

<sup>64</sup> Bu tarzda yapılmış eleştiriler için bkz. Molla Mansur Güzelsoy, *İlmi ve Siyasi Tahliller*, İst., 1996, s.118-22; Köse, *İslamî Hareket*, s.33-4; "Siyasal Parti Değil İslamî Hareket", *Değişim*, 4 (Haziran 1993).

<sup>65</sup> Burhanettin Kayhan ile söyleşi, *Girişim*, 54 (1990), s.48.

<sup>66</sup> Mehmet Güney ile söyleşi, *Girişim*, 54 (1990), s.46.

mesi gerektiği belirtiliyordu. Sağ ve solun okul ve sokak işgalleri bu faaliyetlere mani olmamalıydı.<sup>67</sup>

Akıncılar 1980 öncesi anarşi ortamında doğrudan bir aktör olarak rol almadı.<sup>68</sup> Ancak diğer ideolojik gruplarla çatışma kaçınılmaz oldu. Kayıplar verildi. Ülkücü gençliğin de sahiplendiği ilahiyat öğrencisi Ruhi Kılıçkaran (ö.1968) ve MTTB'nin el değiştirmesinden sonra düzenlenen bir bombalı saldırıda ölen Mustafa Bilgi (ö.1969) radikal İslamcı gençliğin "şehitler kervanı"nın ilklerinden sayılmakla beraber,<sup>69</sup> en yaralayıcı kayıplar 1979-1980 yıllarında verilmiştir. Sadreddin Yüksel'in oğlu ve Fatih Akıncıları başkanı Metin Yüksel 23 Şubat 1979 günü Ülkücüler'ce vurularak öldürüldü. Düştüğü yer olan Fatih Camii avlusundaki kırmızı boyalı taş, ona ait "şehadet bir çağrıdır tüm nesillere ve çağlara" cümlesiyle çerçeveli biçimde Yüksel'in hatırasını radikaller nezdinde bugüne kadar hala canlı tutmaktadır.

27 Kasım 1979'da sıkıyönetim tarafından kapatılarak genel başkanı tutuklanan Akıncılar, en son Türkiye çapında 633 şubesi bulunan bir teşkilattir. 12 Eylül ihtilaline kadar yaklaşık bir yıl faaliyetler tabelasız yürütüldü. Belki de bu kısa tecrübenin yardımıyla, ideolojik nitelikli legal faaliyetlerin tamamen yasak olduğu ihtilalin ilk yıllarında yeniden toparlanma fazla zaman almadı. Yurtdışına çıkmak zorunda kalmayan ve cezaevi dışında bulunan eski MTTB'li ve Akıncı "abiler" gönüllü bir amatörlükle çevrelerindeki ilk gençlik çalışmalarını başlattılar. Üniversiteler, sayıları o sırada 374'ü bulan İHL'ler ve diğer liseler bu çalışmalarda odaklanılan noktaları oluşturdular. Askeri darbenin ardından ortaya çıkan ve daha çok okul sohbetleri ve toplu yaz aktiviteleriyle şekillen alan söz konusu tabelasız öğrenci faaliyetleri, 1980 sonrasında gelişen İslamî radikal akımların ilk nüvelerini oluşturacaklardır.

Anlaşılabileceği gibi bu çalışmalar lokaldir ve biri diğerinden bağımsızdır. Radikal söylem ve tavrın tonu bu nedenle yöreden yöreye, okuldan okula, hatta fakülteden fakülteye değişiklik arz ediyordu. Lider ve organizatör kişilerin birbirinden değişik zihniyet ve davranış kalıpları tabanları biçimlendiriyordu. Ama ortak noktalar yok değildi. Söz konusu gruplar artık genellikle tasavvuf dergahlarından ve Milli Görüş'ten

<sup>67</sup> Akıncılar, 7-8 (Kasım 1979), s.12.

<sup>68</sup> Bu husus Amerikalı bir araştırma kurumu olan Rand Corporation'un hazırladığı "The Prospect of Islamic Fundamentalism in Turkey" başlıklı rapora yansımıştı, bkz. *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'de İslamcı Akımlar*, İst.: Beyan Yay., 1990, s.54.

<sup>69</sup> Bkz. Serkan Coşgun, "Üniversiteli Müslüman Gençlerin Otuz Yıllık Yürüyüşü, *Yürüyüş*, 2-3 (1979).

bağımsız çalışıyorlardı. Bu ayrışma 12 Eylül sürecinin getirdiği, bunun öncesinde rastlanmayan bir özellikti.<sup>70</sup> İşte yeni radikal gençlik olgusu bu bağlamda belirdi.

Takip eden yıllarda, aralarındaki ortak zeminleri çoğaltabilen farklı gruplar bir organizasyon altında harekete karar verdiler. Üniversitelerde özellikle solcu gruplara karşı etkin olma çabası, düzenlenen forumlar, pankart asma ve bildiri dağıtma aktiviteleri birliktelikleri pekiştirdi. Gençliğin sokağa çıkışı başörtüsü gösterileriyle başladı. Eylemlerin vesile ve konuları Filistin direnişine destek veya Selman Rüşdü'yü protesto şeklinde çeşitlenerek sürdü. Bu arada düzenlenen İran seyahatleriyle bazı devrimci heyecanları bizzat yerinde tadan radikal gençler yanında, Afgan Cihadı'nın sıcak ortamını bilfiil yaşayanlar da bulunmaktaydı.<sup>71</sup> 1985-1990 arasında Mehmet Metiner ve arkadaşları tarafından çıkartılan *Girişim* dergisi ilk önceleri neredeyse bütün radikal gençlik gruplarının ortak sesi oldu.<sup>72</sup> Daha sonra ise gruplar kendi dergilerini çıkardılar. Diğerleriyle farklılıklarını bu yayınlarında yansıttılar. Böylece kimlikler daha da netleşti. Dergilerin ya da yayınevlerinin isimlerinden türeyen grup adları yaygınlaştı.

Seslerin daha güçlü çıkması için radikal üniversitelilerin ortak zemin arayışları Müslüman Gençlik'i doğurdu. Metiner'in tanımıyla, bu oluşum illegal bir örgüt değildi, mücadeleyi ortaklaştırmak için oluşturulmuş bir platformdu. Grupsal aidiyetler korunarak platformda yer alırdı.<sup>73</sup> Müslüman Gençlik bir bildirisinde kendisini şöyle tanıttı: "Müslüman Gençlik, ne düzenin yasalarındaki kalıba sığan bir örgüt, ne de siyasi fraksiyon anlamında bir gruptur. Ama Müslüman olmanın verdiği ciddiyet, disiplin ve doğal örgütlülüğe ve yine İslam'ın dünya görüşünde bütünleşmekten kaynaklanan tevhidî ve devrimci nitelikli bir homojenliğe sahiptir".<sup>74</sup>

İlk sayısı Ocak 1991'de çıkan *Müslüman Genç* dergisi, Müslüman Gençliğin yurt çapındaki eylemlerini, üniversite kavgaları hakkındaki haberleri, dağıtılan bildirilerin tam metinlerini sayfalarına taşıyordu. Dergideki diğer yazılardan, hareketin sıradan bir gençlik organizasyonu

<sup>70</sup> Bu süreç için bkz. Coşgun, a.g.e..

<sup>71</sup> Bu türden gezi ve savaş anılarını ihtiva eden iki kitap olarak bkz. Bekir Tank, *Cihadı Kuşanan Topraklar/Nemrut Dağı'ndan Hindikuş'a*, İst.: Şura Yay., 1990; Abdülhamid Muhaciri, *Cihad Günlüğü*, İst.: Özgün Yay., 1994.

<sup>72</sup> *Girişim* hakkında bkz. Çakır, *Ayet ve Slogan*, s.140-55.

<sup>73</sup> Metiner, *Yemyeşil Şeriat*, s.306-7. Ayrıca bkz. Hüseyin Okçu, "Müslüman Bir Gençlik Doğuyor", *Girişim*, 58 (Temmuz 1990), s.27.

<sup>74</sup> *Müslüman Genç*, 13-4 (Ocak, Şubat 1992), s.29.

çapının ötesinde amaçlar taşıdığı anlaşılmaktadır. "Dünyanın hiçbir yerinde gençlik örgütlenmeleri, var olan statükodan daha kuvvetli olamaz" tespiti yapılmaktaydı. O halde yapılacak iş, "iç bütünlüğü oluşturup kadrolaşmak;...sosyal bilinci ve tağuti güçlere karşı başkaldırıyı yükselterek kitleselleşme aşamasını gerçekleştirmek ve bir sonraki aşama olan devletleşmeye geçmektir".<sup>75</sup> Doksanlı yılların diğer bir gençlik dergisi olan *Değişim*'in "Sistemi Reddediyoruz" kapaklı sayısının sayfalarında ise, Müslümanların mevcut rejime nasıl bakmaları gerektiği tartışmaya açılıyor, dine aleni düşmanlık gösteren kesimlere nasıl tavır alınacağının cevabı aranıyordu.<sup>76</sup>

Anlaşıyor ki Müslüman Gençlik türü oluşumlar, üst yoğunluktaki ideolojik ve eylemsel bir atmosferi yaratmak suretiyle daha ileri ve ilkesel birlikteliklere gençleri hazırlamışlar, böylece yukarıya doğru bir basamak işlevi görmüşlerdir. Söz konusu gençlerin öğrencilik yılları sonrasında daha üst yapılara ne oranda geçiş yaptıkları, bunların yetişkinlik dönemi istihdamlarının radikal akımlarca ne derece sorunsuz gerçekleştirildiği, verimlilik alınıp alınmadığı hususları ise ayrıca merak konusudur.

### 2.3. – Avrupa'da Radikallik: Cemalettin Kaplan'ın Cemaati

1926 Erzurum-İspir doğumlu Cemalettin Kaplan, veya daha saygın ve İslamî olması için seçtiği soyadıyla Hoccoğlu, aldığı geleneksel medrese eğitimi sırasında dışarıdan ilk, orta ve lise sınavlarını vererek ilahiyat fakültesine girmeye hak kazandı. 1965'teki mezuniyetinden sonra Diyanet merkez teşkilatında çeşitli görevler aldı ve başkan yardımcılığına kadar yükseldi. Daha sonraki vazifesi, emekliliğine kadarki on beş yıl boyunca yürüttüğü Adana müftülüğüydü. Bu görevi sırasında 1977 seçimlerinde MSP'den milletvekili adayı olmuş ama seçilememişti. 1981'deki emekliliğinden sonra, gelen istek üzerine ailesiyle beraber Almanya'ya gitti. Avrupa Milli Görüş'ün İrşad ve Fetva Komisyonu'na başkan oldu. 1983 yılında bu teşkilattan ayrıldı. İki yıl sonra da kendi örgütü olan İslam Cemaatleri Birliği'ni kurdu.

Kaplan'ın Milli Görüş'ten ayrılma gerekçesi, teşkilatın üst idaresinin ulemaya devredilmesi isteğinin kabul görmemesiydi. Kaplan, Humeyni'nin İran Devrimi örneğinde olduğu gibi alimlerin riyasetindeki bir İslamî hareketten yanaydı. İran'da yaptığı temas ve incelemeleri bu fikrini güçlendirdi. Tıpkı Humeyni gibi, video teypler, kasetler vasıtasıyla

<sup>75</sup> Bkz. *Müslüman Genç*, 3 (Mart 1991), s.20 ve 4 (Nisan 1991), s.5.

<sup>76</sup> *Değişim*, 23 (Mart, Nisan 1995). Diğer örnekler için bkz. Duman, *Demokrasi Sürecinde*, s.270-3.

Türkiye'ye mesajını ulaştırmak ve burada örgütü adına bir hareket alanı yaratmak istedi. Yerli grupların yapılanarak yükselişe geçtikleri o yıllarda, Almanya'da yaşayan eski bir Diyanetçinin uzaktan kumandalı faaliyetleri doğal olarak radikal çevrelerde ilgi uyandırmadı. Aslında Kaplan, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in kendisi aleyhindeki konuşmalarıyla ve Uğur Mumcu'nun bir röportajıyla Türkiye'de tanınır, bilinir hale geldi.<sup>77</sup>

Cemalettin Kaplan Milli Görüş'ten tek başına ayrılmamış, çok sayıda cami imamını peşinden sürükleyerek koptuğu teşkilatı ciddi anlamda sarsmıştı. Yeni dilindeki "İrancı" motifler Sünnî tabanda rahatsızlık yaratınca ve bu yüzden Milli Görüş'e geri dönüşler başlayınca, İran rejimiyle arasına mesafe koyan bir tutum geliştirdi. Dinî söylemini de Sünnîleştirdi. Bu arada, "Tüm İslamî Cemaatlere Tebliğ" başlıklı bir bildiriyle Avrupa'da faal Türkiye kökenli diğer dinî gruplara kendi örgütüne katılım çağrısı yaptı.<sup>78</sup> Bu bildiride teşkilatının temel amaç ve stratejilerini ilan etti: Buna göre dava, Kur'an'ın anayasa, şeriatın kanun ve devletin İslam olmasıdır. Metot ise tebliğdir. Tebliğ döneminde kaba kuvvete ve teröre başvurulmaz. Kafir rejimle uzlaşılmaz. Ehl-i Sünnet'in akidesi ve fıkhi esastır; mezhepsizlik kabul edilemez. İran'ın gerçekleştirdiği inkılap İslamî'dir; ama İran'a toptan karşı çıkma ve teslim olma bahis mevzuu olamaz. Cemaatin kararları fetvayla belirlenir. Kurulacak devlette asr-ı saadet modeli esas alınacaktır. Kaplan, bu hususların tek bir cümlede özetlenebileceğini söyler. Bu da, "Allah'a mahsus olan hakimiyet hakkının insanlardan alınıp Allah'a iade edilmesi" dir.<sup>79</sup>

Cemaatin başında emir bulunur. Merkez şurası ve fetva komisyonu ile koordineli olarak kararlar çıkar. Cemaatin faaliyet merkezleri olan Avrupa'daki camiler ve Kur'an kursları, Köln'deki genel merkeze bağlı çalışırlar. *Tebliğ ve Ümmet-i Muhammed*, cemaatin periyodik yayın organlarıdır. Kaplan'ın mesajları genellikle bu dergilerin sayfalarında veya Tebliğ Yayınları'nca basılan kitaplarda mensuplara duyurulur. Medrese, tekke ve kışla "geçilmesi zorunlu üç tezgah" olarak nitelenir ve bunların fonksiyonları etrafında şekillenen yazılar söz konusu dergilerin sayfalarına yansıtılır. Mensuplar medrese eğitiminden geçmeli, kendi tanımladıkları bir çerçevede ehl-i zikir olmalı ve en azından silah kullanmasını öğrenmelidirler. Ancak, geniş bir tabana ve yetişmiş kadrolara kavuşmadan silahlı hareketler tasvip edilmez. Kaplan cemaati üzerinde bir alan araştırması yapan Atacan, buna rağmen, özellikle grup içindeki genç

<sup>77</sup> Çakır, *Ayet ve Slogan*, s.181-4.

<sup>78</sup> Çakır, a.g.e., s.185.

<sup>79</sup> Bkz. Fulya Atacan, *Kutsal Göç: Radikal İslamcı Bir Grubun Anatomisi*, İst., 1993, s.75-6.

üyelerin, eğer hareket emri gelirse silahlı eylemlere hiç düşünmeden katılabilecek bir ruh hali taşıdıklarını gözlemlemiştir.<sup>80</sup>

Cemaat yayınlarında dikkat çeken diğer bir husus ileri düzeydeki Atatürk düşmanlığıdır. Arap ve Hint dünyasının radikal hareketlerinin söylemlerinde de sıkça karşımıza çıkan bu tutum, Türkiye'deki akımlarda "tek parti" yönetimi eleştirisi olarak belirginlik kazanmıştır.<sup>81</sup> Kaplan'ın cemaatinde ise Atatürk'ün kişiliğiyle ilgili iddialar ön plandadır ve bu temelde alaycı ve hakaret boyutlu bir söylem gelişmiştir.<sup>82</sup> Milli Görüş hedef alınarak geliştirilen "partili mücadele" eleştirisi ise yine Türkiye merkezli akımların eleştirilerine kıyasla daha sert ve yer yer hakâretamiz bir vasıf arz eder.<sup>83</sup>

Cemalettin Kaplan, bir ileri aşama olarak 18 Nisan 1992'de İslam Federe Devleti'ni kurduğunu ilan etmiştir. Cemaate göre bu devlet bir hilafet devletidir. "Vatanı genelde dünya, özelde ise Anadolu'dur". Böyle bir devlet zaruridir; zira İslamî bir devlete bağlı olmadan ölen Müslüman, 'cahiliye' üzere ölmüş olur. Bu 'devlet'in başında bulunan Kaplan'a edilecek biatın metni ayrıca yayımlanmıştır.<sup>84</sup> Metin Kaplan, babasının 1995'deki ölümünden sonra yeni lider olarak cemaatin çoğunluğunun desteğini alır. Ancak bu geçiş sorunsuz olmaz. Ortaya çıkan iç ihtilaflar cemaati ciddi anlamda yıpratır. Diğer bir lider adayını öldürttüğü iddiasıyla Almanya'da tutuklanan Metin Kaplan, Türk makamlarının talebi üzerine Türkiye'ye iade edilir. Kurucu liderin karizmasından yoksun bir yeni liderin idaresi altında zaten duraklamış olan cemaat, bu son gelişmeyle dağılma sürecine girmiş bulunmaktadır.

Atacan, Kaplan hareketinin, Avrupa'da yaşayan ve düşük statülü işlerde çalışan vasıfsız işçiler arasında taban bulduğunu söyler. Bunlardan bazıları işlerinden çıkartılmış kişilerdir. Bu insanlara cemaatin kazandırdığı "İslam mücahidi" kimliği, yaşanan toplumdaki sosyal baskılara ve ayrımcılığa karşı bir direnme noktası oluşturur. İslam mücahitliği, onların içinde buldukları sosyal konumlarıyla kıyaslanmayacak onurlu bir konumdur. Hissedilen bu seçkinlik, erkelerde sakal, sarık, cübbe ve şalvar, kadınlarda da çarşaf kıyafetiyle dışarıya yansıtılır. Asr-ı

<sup>80</sup> Atacan, a.g.e., s.46, 77-9, 84.

<sup>81</sup> Bkz. *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'deki İslamcı Akımlar*, s.63.

<sup>82</sup> Şu yayınlar örnek olabilir: *M. Kemal'in Babası Kim?*, Köln: Tebliğ Yay., 1988 ve *Ümmet* dergisinin M. Kemal özel sayısı, 8 (15 Eylül 1988).

<sup>83</sup> Böyle bir örnek için *Ümmet-i Muhammed*'in 25 Haziran 1991 tarihli sayısından iktibasla bkz. Eryılmaz, *İslamda Meseleler Çözümler*, s.226-37.

<sup>84</sup> Atacan, *Kutsal Göç*, s.69, 93-5.

saadeti Türkiye’de inşa etmeyi arzulayan cemaat mensupları için Avrupa toplumunda karşılaşılan problemler önemsizleşir. Bu psikolojik unsur yanında, cemaatin sağladığı dayanışma ağının, yine söz konusu problemlerle başa çıkmada mensuplara maddi avantajlar sağladığı bilinmektedir.<sup>85</sup>

#### 2.4. – İran Bağlısı Radikalizm

1979 İran İslam Devrimi sonrasında Humeyni önderliğinde kurulan yeni rejim, “baş şeytan” olarak vassafettiği ABD ve onun müttefiklerine karşı bilhassa Ortadoğu’da dirençli bir muhalefet hattı oluşturmak için halkı Müslüman diğer ülkelerdeki İslamî hareketlerle ilişkilere ayrı bir önem vermişti. Amaç, bu ülkelerde İran’ın devrim ideolojisini benimsemiş cemaatler yoluyla en azından İran’ın izlediği politikalar doğrultusunda ilgili ülkelerde güçlü kamuoyları oluşturmaktı. Belki bundan sonraki ileri bir hedef, İran’dakinin benzeri bir rejim değişikliğini bu hareketler kanalıyla bu ülkelerde gerçekleştirmektir. Türkiye’de de 1980 sonrasında İslamî radikal oluşumların arasında çalışmalarını bu doğrultuda düzene koyan, stratejilerini de İran’ın söz konusu hedeflerine uyarlayan bir ‘İrancı’ damarın belirginlik kazandığı görülmektedir. Yazarlarının İran’a bağlılık normlarında ve üsluplarında bariz farklılık hissedilse de *İstiklal*, *Şehadet*, *İslamî Davet*, *Tevhid* dergileri ile *Selam* gazetesi, söz konusu trendi temsil eden yayın organları olmuşlardır. Hizbullah Hakverdi, Nurrettin Şirin, M. Ali Tekin, Süleyman Gündüz, Süleyman Arslantaş, 1980-2000 yılları arasında bu mevkutelerin sayfalarında en çok göze çarpan isimlerdir. Selahattin Eş de, 12 Eylül sonrası gittiği İran’dan, örneğin *Tevhid* dergisinde, “Dârü’l-İslam Penceresinden” başlıklı köşesinden düzenli olarak okurlarına seslenmiştir.

Dünya çapında İran rehberiyetindeki hareketler için kurgulanan “evrensel İslamî hareket” kavramının baş stratejistlerinden olan Pakistan asıllı Kelim Sıddıki (ö.1996), “bir açık üniversite mahiyetindeki İran’ı izleyecek başka İslam devrimlerinin kuluçka safhasında olduğu” iddiasında bulunmuştu. Ona göre, “evrensel İslamî hareket” evrensel bir meşruiyet ve taraftar kitlesi kazanmaya başladığında, emperyalist dünya sisteminin yapı taşları olan ulus devletler parçalanmaya ve ölmeye mahkumdu.<sup>86</sup> Sıddıki, Kutub ve arkadaşlarının idamı ve İhvan’ın uluslar arası kanadının tasfiyesiyle birlikte başta İhvan ve Cemaat-i İslamî olmak üzere dünyadaki İslamî hareketlerin Suudi Arabistan’ın hükmü altına

<sup>85</sup> Atacan, a.g.e., s.49-55.

<sup>86</sup> Kelim Sıddıki, *İslam Devriminin Aşamaları*, çev.: S. Alagöz, İst., 1997, s.11, 37, 111.

girmeye başladığını ileri sürmektedir. Böylece "Suud-Amerikan" müdahalesiyle İslamî potansiyel depolitizasyona maruz kalmıştır. İran Devrimi ise bu gidişatı tersine çevirmiştir.<sup>87</sup>

Türkiye'deki dinî radikalizmin beslendiği köklerden bazıları İhvan ve Mevdudi havzalarına uzanmaktaydı. Sıddiki gibi bir stratejist olan Ali Korani'nin adlandırdığı "hizbullahi yol" ise, bu sağlam ve güçlü köklere bir alternatif oluşturuyordu. Humeyni tarafından ortaya konan söz konusu yol/metot, "halk kitlelerine dayanıyor, ulema önderliğinde yürüyor ve mescidi eksen alıyordu".<sup>88</sup> Korani, "hizbullahi yol"un karşısına "hizipsel teşkilat yöntemi"ni koydu ve iki metodun mukayesesini yaparak ikincisinin geçerliliğinin kalmadığını bildirdi. Zira hizbullahi kültür, halk kültürüydü. İslamî teşkilatların kültürü ise kendi üyelerine ve okumuş kesime dönük, ama halka uzak 'yüksek' bir kültürdü. Hizbullahi metot "nas kültürü"nü izlerken; hizipsel teşkilatlar "şerh kültürü"nü esas alıyordu. Hizbullahi metot "cihada dayalı" dindarlığı öne çıkarmıştı; ama teşkilatların mesajları "fikri dindarlık"ta kalmıştı. Ayrıca teşkilatların liderliği sebatsızdı ve bu yüzden orta yolculuk benimsenmişti. Hizbullahi liderlik ise sebat, istikrar ve tavizsizlik özelliklerine sahipti. Ayrıca irfanî ve tasavvufî karakterleri baskındı. Teşkilatlar ise problemlerini sürekli rasyonel zeminde çözmek istiyorlardı.<sup>89</sup>

Türkiye'deki ilgili radikal çevreler İran rehberiyetinin sunduğu yeni metodun ismi olan Hizbullahiliği içtenlikle benimsediler.<sup>90</sup> Bu çizgiye, yani "hatt-ı İmam"a uymayan radikal hareketleri ise sert bir üslupla eleştirdiler. "Amerikancı İslam", yeterince ağır bir ithamdı. Hizbullah Hakverdi imzalı "Amerikancı İslam'ın Sorgulanması" yazı dizisi bu bağlamda gerçekten hatları belirliyordu. Aslında "şanlı ve tavizsiz" Risale-i Nur'lara dayanmakla beraber "inkılabın cihanşümül hükümlerini engellemeye" çabalayan ve bu nedenle "Amerika ve bölgedeki uşakları tarafından takdir ve taltiflere mazhar olan" Nurcular, Hakverdi'ye göre ABD İslamı'nı Türkiye'de temsil etmekteydiler. Ayrıca "İngiliz emperyalizmini tenkitten aciz modernist Abduh'un yolunun takipçileri Musa Kazım'lar, İzmirli İsmail Hakkı'lar, Mehmed Said'ler (Hatiboğlu) ve Hüseyin Atay'lar" Amerikancı İslam'ın fikri-ilmî otoriteleri olmuşlardı. İhvan ise Benna'dan sonra Kur'anî çizgiden saparak "ulusalcılık, uzlaşmacılık, demokratlık, hümanistlik gibi olumsuzlukların simgesi" haline gelmiş,

<sup>87</sup> Bkz. Sıddiki, a.g.e., s.36-41.

<sup>88</sup> Ali Korani, *İslamî Mücadelede Hizbullahi Yol*, İst., 1991, s.11-3, 105.

<sup>89</sup> Bkz. Korani, a.g.e., s.199-216.

<sup>90</sup> Bkz. Çakır, *Ayet ve Slogan*, s.155 vd., "Hizbullahiler" bölümü.

Mısır'daki inkılabî çıkışlara menfi tavır takınarak Amerikancı İslam'ın güçlü bir alt yapısını teşkil etmişti. Bunlara ilave olarak Hakverdi, isim vermeden Ercümen Özkân'ı hedef alır ve onu "Hizbu't-Tahrir adlı İngiliz güdümlü müfsid hareketin Anadolu'daki kolu olarak çalışmak, İnkılab'ı savunur görünmekle birlikte inkılabın temel dinamiklerini baltalayarak ABD İslamı'nın azılı bir temsilcisi haline gelmek"le suçlar. Çünkü o "Resulullah'ı sanık sandalyesine oturtmuş, Kur'an'da geçmeyen Mehdi, Hızır gibi hakikatleri inkar, Hz. Mevlana gibi ehl-i velâyeti de tahfif, hatta tekfir" yoluna sapmıştı.<sup>91</sup>

Bu ithamkâr ve dışlayıcı tavra diğer radikallerden yanıt fazla gecikmeden geldi. Metiner, bir İran ziyareti sonrasında *Girişim*'de yayımladığı makalesinde "İran'dan çok İrancı" olanlardan bahsediyordu. Metiner'e göre bu kesim İran yönetiminin mezhebî karakterini saklayarak onu mezhepler üstü bir biçimde göstermekte, böylece insanları yanıltmaktaydı. Tarihi yeniden yorumlamak adına Ehl-i Sünnet Müslümanların hassasiyetlerini tahrik etmekteydi. Humeyni'ye biat etmeyenleri Kur'an ve Peygamber'in hattının dışında göstermekteydi. Bu tutumlar, Metiner'e göre İran'a fayda değil zarar getiriyordu ve Devrim'in Müslümanlar nezdinde layıkıyla anlaşılmasına ve bu tecrübeden faydalanulmasına ciddi bir engel oluşturuyordu.<sup>92</sup>

İran'ın İhvan, Cemaat-i İslamî, Milli Görüş gibi büyük hareketlerle sıcak ilişkiler kurmak yerine kendine sadık ama marjinal gruplarla iş görmek şeklinde gelişen "devrimi ihraç" politikası tutmadı ve Humeyni'nin ölümü sonrasında büyük ölçüde terk edildi. Korani'nin hizbullahi yolu belki kendi içinde tutarlı bir mantığı taşıyordu; ancak Korani'nin ya da Sıddıki'nin, tarihî Sünne-Şia geriliminin hala güçlü etkisinin hesabını "iyimserce" yaptıkları muhakkaktı. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de İran'ın söz konusu siyasi çabaları 'Şiileştirme' gayretleri olarak lanse edildi ve bu propaganda dindar kesimde tesirini gösterdi.<sup>93</sup> Millî, Sünnî, fikhî ve tasavvufî damarları güçlü yerli radikalizmin Devrim'e ve yönetimine büyük bir sempatiyle yaklaştığı; ancak İran'a bağlılık tezine oldukça soğuk kaldığı gözlemlendi. Ama söz konusu akım Türkiyeli dinî radikalizmin belli bir dönemine damgasını vurmaya başardı. Geriye ciddi hacimde bir literatür bıraktı. Sayıları az da olsa bazı 'İrancı' radikaller

<sup>91</sup> Hizbullah Hakverdi, "Amerikancı İslam'ın Sorgulanması", *Şehadet*, 11-2 (Ocak 1989), s.22-7.

<sup>92</sup> M. Metiner, "İran İslam Devrimini Doğru Değerlendirememek Sorunu", *Girişim*, 44 (Mayıs 1989), s.32-4.

<sup>93</sup> Güzelsoy, söz konusu anti-İrancı literatürden örnekler sunmaktadır, bkz. *İlmi ve Siyasi Tahliller*, s.173-6.

mezheplerini değiştirerek Ca'ferî oldular. Gençler arasında mut'a evlilikleri bile görölmeye başlandı.<sup>94</sup> Aleviler üzerinde dahi tesirini gösterdi. Bir grup Anadolu Alevisi, kendi kimliklerini Caferîlikle özdeşleştirdi ve İran'daki İslamî yönetime sempati duyan bir söylem geliştirdi.<sup>95</sup>

## 2.5. – Kürtçü-İslamcı Radikalizm

Türkiye'deki radikal dinî akımlar açısından Kürt sorunu her zaman "sorunlu" bir alan olagelmıştir. Kürt sorunu bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti devletinin ta başından beri yüzleşmek istemediği ve çözüm bulmada zorlandığı bir nitelik taşıması hasebiyle devlete yönelik eleştirel saldırılarda radikallere bulunmaz bir malzeme sağlıyordu. Ancak diğer taraftan sorunun Kürt ulusalcılığının reflekslerini harekete geçirme potansiyeli nedeniyle radikaller sürekli ve sıkıcı bir üslup ayarına mecbur kalıyorlardı. Genellikle sorun, ulusalcı Kemalist ideolojinin bir "günahı" olarak takdim edildi. Bu takdimde doğal olarak Şeyh Said'in "şeriatın il-gâsı" kaygısıyla başlattığı ayaklanma yüceltildi. "Türkiye Türkler'in ise Kürtler'in vatani neresi?", "Kürtler niçin TC'ye başkaldırıyor?", "Kürt-Türk kavgası kime yarıyor?" sorularına tatminkar cevaplar arandı.<sup>96</sup> Fakat mutlaka bir şerhin düşölmesi gerekiyordu. Zira, Özcan'ın deyişiyle, "Türk-İslam Sentezi sapkınlığını doğuran zeminin aynısı bir nüansla Kürt-İslam Sentezi için de mevcuttu". Birincisinde üstünlük ve asabiyet ruhuyla Türk öğesi kullanılmışken, ikincisinde ezilmişlik ve kendini savunma içgüdüleriyle Kürt öğesi yer alıyordu.<sup>97</sup> Öyleyse sorun dillendirilirken ve çözümler aranırken özenli olunmalıydı.

Ancak istenen bu özen için gerekli tahammül, kendisini Kürt olarak tanımlayan ama İstanbul'da değil Güneydoğu'da yaşayan radikal kesimler için uygulanması hiç de kolay olmayan bir güçlüğü taşıyordu. Zira, PKK'nın etkinliği ve bu unsurla savaş halindeki devletin bölgedeki asker, polis, istihbarat kuvvetleri, Kürt İslamcılarını kıpırdanmakta zorlandıkları bir çemberin içine sokmuştu. İran Devrimi'nin getirmiş olduğu ideolojik canlılık bu atmosfer içinde yegane moral güç kaynağıydı. İran'ın komşuluğu, devrim sonrası İran'ına bölgeden gidip gelişleri kolaylaştırmış, belki de bu nedenle İran bağlısı radikalizm, Türkiye'nin di-

<sup>94</sup> Bkz. Eryılmaz, *İslamda Meseleler Çözümler*, s.132-148.

<sup>95</sup> Çorum Ehl-i Beyt Camii ve *Aşura* dergisi çevresi hakkında bkz. İlyas Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, İst., 1997, s.123, 174-8. İran Devrimi'nin etkilerini çeşitli yönleriyle analiz eden bir çalışma olarak bkz. H. Onat, "İran İslam Devrimi'nin Getirdikleri Üzerine", *Türk Yurdu*, 10/38 (Ekim 1990).

<sup>96</sup> Dilipak, Bulaç, Kavuncu, Pamak, S. Eş, H. Aktaş, İ. Süreyya Sırma, Altan Tan gibi yazarların bu sorulara verdikleri cevaplar için bkz. *Kürt Soruşturması*, Ankara: Sor Yay., 1992.

<sup>97</sup> Ahmet Özcan, "Kürt Sorunu ve Müslümanlar", *İmza*, Eylül 1989, s.4.

ğer bölgelerine nispetle Güneydoğu'nun İslamcı çevrelerinde daha derin kök salmıştı.

Seksenli yılların ortalarından itibaren Anadolu kentlerinde açılan çeşitli kitapevleri, sattıkları kitaplardan ve dağıtımını yaptıkları dergilerden hangi dinî akımın merkezi olduklarını belli ederlerdi. Hemen her kentte İslamcı radikallerin uğrak yerleri olan bu türden kitapevleri mevcuttu. İnsanların birbirleriyle tanıştıkları, bazen de gündemdeki meseleleri oturup tartıştıkları bu mekanlar çoğu zaman o kentteki radikal faaliyetlerin organize edildiği merkezler olarak iş görürdü. Diyarbakır'da da Menzil ve İlim kitapevleri bu türden mekanlardı.

Menzil çevresine<sup>98</sup> dahil olanlar İrancı olarak bilinmekteydiler. Zaten kendilerinin Hizbullahî olduklarını hiçbir zaman saklamadılar. *İstiklal* ve *Şehadet* dergilerinin dağıtımını şehirde bu kitapevi yapıyordu. İlim Kitapevi ise İran'a sempati duymakla birlikte 'İrancı' değildi. Daha çok İhvan çizgisindeki yayınlar bu kitapevinde ilgi görürdü. Bu kitapevinin yayımladığı ilk kitap Said Havva'nın eğitim üzerine yazdığı bir kitaptı. Havva ise İran bağılı çevrelerce pek sevilmezdi; zira Irak Baas rejimiyle arası iyiydi ve Humeyni aleyhine bir risale kaleme almıştı. Daha sonra İlim çevresi de İran'a yakınlaştı. Kitapevinin büyüklerinin İran'a gidip gelmeleri ilişkileri geliştirdi.<sup>99</sup>

Ancak ilk baştaki söz konusu ayrışma nedeniyle pek çok ortak noktaları bulunan bu iki radikal çevre bir daha bir araya gelmedi. Şehirde ve bölgenin tümünde ayrı liderlikler altında örgütlendiler. Menzil grubunun ilişkide olduğu Ubeydullah Dalar gibi bölgenin sevilen dinî kimlikleri ve yine grubun dinî lideri olarak bilinen Mansur Güzelsoy sayesinde Menzilciler daha itibarlı bir konumdaydılar. Ancak kitlesel tabanları zayıftı. İsmi geçen mollalardan yoksun İlimciler ise daha örgütçüydüler. Köylere varıncaya kadar teşkilatlanmayı başarmışlar, camilerin çoğunu kullanımları altına almışlardı.<sup>100</sup> Menzil oluşumundan geriye kalan kitabî malzemedен, onların da diğer radikal akımlar gibi aşamalı hareket yöntemini benimsedikleri anlaşılmaktadır. Grubun lideri Fidan Güngör, oluşan kadronun öncelikle eğitime alınması gerektiğini düşünmektedir. Harekete geçmek için belli bir keyfiyete, ayrıca yeterli kemiyete ulaşılması şarttır.<sup>101</sup> İlimciler de büyük ölçüde aynı çizgideydiler. Ancak onlar beklenmedik biçimde PKK ile fiili savaş kararı almışlardı. Çünkü PKK, İlim-

<sup>98</sup> Bu grubun, Adıyaman Menzil Nakşi dergahıyla isim benzerliği dışında hiçbir alakası yoktur.

<sup>99</sup> Metiner, *Yemyeşil Şeriat*, s.273.

<sup>100</sup> Metiner, a.g.e., s.273; Ercan Çitlioğlu, *Tahran Ankara Hattında Hizbullah*, Ankara, 2001, s.73.

<sup>101</sup> Fidan Güngör, *Teoriden Pratiğe İslamî Hareket*, İst.: Fitrat Yay., 1997, s.20-1.

ciler'e göre bölgedeki İslamî gelişme önünde en büyük engeldi. "Küfrî" bir örgüt olan PKK'nın tasfiyesinden sonraki hedef ise, artık deneyim kazanmış çelik disiplinli bir hareket aracılığıyla "küfrî" devlete karşı savaşmak ve ilk aşamada Kürtlerin yaşadığı topraklarda bir İslam devleti kurmaktı. Bu kararda belirleyici mantık neydi? Tebliğ ve kadrolaşma dönemi başarıyla bitmiş, sıra cihada mı gelmişti? Bu sorunun cevabını bulacağımız, İlim grubundan geriye kalan bir yazılı malzeme elimizde bulunmamaktadır. Ama sanıyoruz ki alınan çatışma kararında merhaleci yöntemin gereklerinden çok, şartların zorlaması etkili olmuştu. PKK'nın dindar kitleleri içine alıcı yeni politikalar geliştirmesi, örgüt lideri Öcalan'ın bu konu üzerine bir kitap yazması ve örgüte bağlı "Kürt İmamlar Birliği" adlı bir birimin kurulması, ayrıca bu örgütten İslamî hareket mensuplarına gelen ve şiddeti gittikçe artan saldırılar İlimciler'i harekete geçiren asıl etkenlerdi. Çitlioğlu'nun ifadesiyle, İlimciler'in lideri Hüseyin Veliöğlu, "PKK'yı hedef almazlarsa PKK'nın hedefi olacaklarının bilincindeydi".<sup>102</sup>

Çatıştıkları İslamcı grup için PKK yayın organlarının takmış olduğu Hizbullah ismi İlimciler'ce benimsendi. "Allah'ın taraftarı" anlamına gelen Kur'an kökenli bu terim, Lübnan'daki İran bağlantılı büyük bir radikal örgütün de aynı zamanda ismiydi. Söz konusu çatışmalarda her iki taraftan 700 kadar militanın öldüğü bildirilmektedir. Bunlardan 500'ünün Hizbullah, geri kalanının ise PKK eylemi olduğu tahmin edilmektedir.<sup>103</sup> Menzilciler, İlim grubunun bu çıkışını hiçbir zaman onaylamadılar. Menzil'in dinî lideri sayılan Güzelsoy, büyük olasılıkla Ali Korani'nin yukarıda açıkladığımız sınıflamasından etkilenerek, "teşkilat yapılanmaları"nın handikaplarından bahsetmekteydi. Ona göre, "kitlesel düzeyde yapılanmayan" herhangi bir hareket, siyasi ıstılahta Hizbullah hareketi sayılamazdı. Bu isim ona verilse bile bu taklidî, şeklî ve hakikati yansıtmayan bir adlandırma olacaktı.<sup>104</sup>

Menzilciler ayrıca Hizbullah-PKK çatışmasının İslamî harekete zarar verdiğini söylediler. Hareketin asıl hedefi devlet olmalıydı. Ama tam aksine bu çatışmada karlı çıkan devlet oluyordu. Bu görüşlerini *Hira* adlı dergilerinin sayfalarında ilan ettiler. Hizbullah'ın ilk çıkışına devlet güçlerinin en azından sessiz kaldığı bir gerçektir. Dinî motiflerin kullanılarak PKK'nın zayıflatılması ve tabanla ilişkisinin kesilmesi zaten her fırsatta

<sup>102</sup> Çitlioğlu, *Tahran Ankara Hattında Hizbullah*, s.93.

<sup>103</sup> Ruşen Çakır, *Derin Hizbullah*, İst., 2001, s.58.

<sup>104</sup> Güzelsoy, *İlmi ve Siyasi Tahliller*, s.125-6.

uygulamaya konulan bir devlet politikası olmuştu.<sup>105</sup> Hizbullah ise bu konjonktürü “devleti kullanmak” olarak adlandırdı. Menzilciler ise bunun tam aksine “devlet tarafından kullanılmak” olduğunu söylediler.<sup>106</sup>

Bu zıtlaşmayla birlikte Menzil grubu da Hizbullah’ın hedefi haline geldi. 60 kadar taraftarını kaybetti, yüzlerce yaralı verdi.<sup>107</sup> Diyarbakır’daki birkaç suikast girişiminden sağ kurtulan Menzil lideri Fidan Güngör ve arkadaşları bölgeyi terk ettiler. İstanbul’a ve bazı Batı illerine göç ettiler. Güngör 1994 yılında büyük ihtimalle Hizbullah mensubu militanlarca kaçırıldı. Bir daha kendisinden haber alınamadı. Hizbullah bölgedeki tüm dinî oluşumların kendisine iltihakını istiyordu. Gönüllü olarak iltihak etmeyenler veya örgütün isteklerini yerine getirmeyenler cezalandırılıyordu. Molla Ubeydullah Dalar’ın (ö.1992), Ülkücülük’den radikal İslamcılığa geçen Mehmet Sümbül’ün (ö.? 2000), radikal Nureci cemaat lideri İzzettin Yıldırım’ın (ö.2000) ve daha birçok tanınmış kişinin Hizbullah tarafından infaz edildikleri basına yansdı. Güngör’ün kaçırılması, dinî lideri Molla Güzelsoy’un da tedavi için gittiği İran’daki ölümü (1996) sonrasında Menzil grubu tasfiye olmuş oldu. 17 Ocak 2000 günü İstanbul Beykoz’da başlayan Hizbullah operasyonu sonucunda ise örgüt lideri Hüseyin Velioğlu ve çok sayıda militan öldürüldü, bir kısmı yakalandı. Soruşturmalar sırasında kamuoyuna “mezar evler” olarak yansıyan konutlara ulaşıldı. Bu evlerin sorgulama mekanları olarak kullanıldıkları belirlendi. Haklarında idam kararı çıkanlar, bu evlerin bodrumlarına ya da bahçelerine gömülmüşlerdi.

## 2.6. – Mirzabeyoğlu’nun Radikalizmi: İBDA

1950 doğumlu Salih Erdiş’in dedesi İzzet Bey, Şeyh Said isyanı sırasında 1926 yılında devlet güçleriyle girdiği bir çatışmada öldürülmüştü. İzzet Bey’in Muş kökenli aşireti mecburi iskana tabi tutulunca baba Muhammed Şerif, Konya ili sınırlarına yerleşti. Erdiş soyadını “Cumhuriyet zorlaması” diye reddeden ve bunun yerine *Gölge* dergisindeki (1975) şiirlerinde kullandığı soyadını benimseyen Salih Mirzabeyoğlu, her zaman Kürt asıllı soyuyla ve ailesinin geçmişiyle övünmüştür.

Kader onu, Türk milliyetçiliğini İslamcılık içerisinde yoğurmak isteyen bir üstatla, Necip Fazıl’la bir araya getirecektir. *Gölge* dergisi etrafında toplanan gençler ve bu arada derginin başarılı kalemlerinden

<sup>105</sup> Bkz. Çitlioğlu, *Tahran Ankara Hattında Hizbullah*, s.94-100.

<sup>106</sup> Bu polemik Hira dergisinin 1994 yılı Eylül-Aralık sayılarına nasıl yansıdığını görmek için bkz. Çitlioğlu, a.g.e., s.105-7.

<sup>107</sup> Çitlioğlu, a.g.e., s.115.

Mirzabeyoğlu, N. Fazıl'ı "en büyük üstat" kabul etmektedir. Bu ekibin önemli bir kısmı daha sonra kurulacak Akıncılar'da etkili vazifeler alırlar. Bazıları il, ilçe teşkilatlarına başkan olurlar. Dinamik ve militanca tavırlarıyla dikkat çeken, kendi aralarındaki birlikteliklerini de sürdüren ekip, zaman içinde dernek genel merkezinin direktifleri dışında bir hareket çizgisi tutturur. Kur'an, bayrak ve silah üzerine yemin türünden uygulamalar Akıncılar'ın pratiğinde yoktur.<sup>108</sup> İstanbul'daki haraç toplama, adam dövme eylemleri genel merkezi oldukça rahatsız etmektedir. Hatta silahlı eylemlere geçmek istemektedirler. Bu teklifi Erbakan'a götürdüklerinde, Erbakan'ın "daha mantar tabancanız bile yok" diyerek onları 'refüze' ettiği söylenir.<sup>109</sup>

Esas ayrılık *Akıncılar* dergisinin yayına çıkmasından sonra belirir. Öncelikle eski *Gölge* ekibi bu yeni dergide, N. Fazıl'ın Erbakan aleyhine yazmış olduğu ve onun kişiliğini hedef alan "Rapor"ları tefrika etmek istemektedir. Bu talep kabul edilmez. Bunun üzerine Mirzabeyoğlu ve arkadaşları Akıncılar'dan koparak alternatif *Akıncı Güç* dergisini çıkarırlar. Dergilerinde, Akıncı gençleri "..provokasyona gelmeme gibi klişelerle...kendilerini basitliğe, miskinliğe, mıyışmaya, şahsiyetsizliğe, korkaklığa, 'olmanın çilesini çekmek yerine olmuş görünmenin zevkini sürmeye' yöneltmeye çalışanları...sırttan lüzumsuz boş çuval atar gibi silkeleyerek atmaya...ve metotlu ve sistemli bir hareketin içerisine girmeye" çağıran Ak-Güç'çüler,<sup>110</sup> kurdukları İKP-C (İslam Kurtuluş Partisi-Cephesi)'yle örgütlenirler. Mirzabeyoğlu burasını, "İBDA-C'yi mayalandıran önderlerin kurdukları" bir örgüt olarak tanıtmaktadır.<sup>111</sup> Fakat 1980 darbesinin de tesiriyle örgüt taban bulamadan etkisizleşir.

1980'den sonra yola İbda ile devam edilir. İbda ismi, doğuş, zuhûr anlamına gelen bir Arapça sözcüğe dayanmaktadır. "Şeyh (Arvasî), Üstad (N. Fazıl) ve Kumandan (Mirzabeyoğlu)" İbda'nın 'troyka'sını temsil eder. İlk ikisinin maneviyat alanında, "cinler, melekler, şehitler, veliler ve diğer bildik soydan olmayan varlıklarla" hareketi denetledikleri düşünülür.<sup>112</sup> Mirzabeyoğlu, N. Fazıl tarafından İbda misyonu ile vazifelendirildiğini ileri sürmektedir. Bu misyonu şöyle açıklar: "Büyük Doğu'nun 'niçin' buudunu heykelleştirmekle mükellefim. Altına bizzat sığınanların temin edeceği en umumi keyfiyet şemsiyesini, yani İbda'yı

<sup>108</sup> Bkz. Metiner, *Yemyeşil Şeriat*, s.49-50.

<sup>109</sup> Fethi Çalmuk, "Necmettin Erbakan", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.567.

<sup>110</sup> *Akıncı Güç*, 3 (15 Temmuz 1979), s.2.

<sup>111</sup> Mirzabeyoğlu, *Adımlar: 1984'den 1996'ya*, İst., 1997, s.180.

<sup>112</sup> Mirzabeyoğlu, *Tilki Günlüğü* (6. Cilt), İst., 1994, s.258.

açmış bulunuyorum". Yani İbda, fikrin eyleme dönüşmesi, projenin somutlaşmasıdır. Bu misyonun arkasında Üstad vardır. Şöyle devam eder: "Rahmetli üstadımız, beni yetiştirme misyonunun her an bitişikliği içinde ve mütefekkir yetiştiren mütefekkir çehresiyle, yaparı yaptırandır. Atı koşturan süvari! Fail olmak yerine münfail sıfattır!"<sup>113</sup> Said Nursi'nin de rüyasında gördüğü bir temsil planı ve kadro hareketi olarak İbda'yı tanıtan Mirzabeyoğlu, "..ne Türkiye'de ne de dünyada Büyük Doğu-İbda fikriyatının dışında bir anlayış ve sistem yoktur" iddiasında bulunur.<sup>114</sup>

Seksenli yıllarda faaliyete geçen İbda Yayınları Mirzabeyoğlu'nun kitaplarını yayımlamaya başlar. Bu arada, laikliğe aykırı yazılardan ya da devlet ve Atatürk düşmanlığından dolayı birbiri peşine kapatıldıkları için toplam sayıları 10'u bulan *Tavır*, *Karar*, *Ak-Doğuş*, *Ak-Zuhur*, *Öfke*, *Oluş*, *Tahkim*, *Taraf*, *Akın Yolu*, *Genç Adam* dergileri İbdacılar'ın periyodikleridir. N. Fazıl'ın *İdeolocya Örgüsü*'nde açıklanan Başyücelik Devleti'ni kuracak İslam inkılabını "bir nevi aydın aristokrasisi" sayan ve sıkı bir ideolojik eğitimle bu seçkin sınıfın teminini zaruri gören Mirzabeyoğlu,<sup>115</sup> "Ak-Doğuş grubu" adında bir oluşum kurdurur.<sup>116</sup> İbda'nın eylem cephesi ise İBDA-C'dir. Silahlı mücadeleyi yöntem olarak seçerler. Bombalama, silahlı saldırı türünden eylemlerle örgüt tanınır. Bazı büyük suikastların ardından hadisenin İBDA-C tarafından üstlenilmesi, örgütün şöhretini yükseltmek için başvurulan bir taktik olmalıdır. Zira bu tür eylemlerde güvenlik güçleri daha başka örgütlerin izlerine ulaşmıştır.<sup>117</sup>

İbda'nın bu eylemleri, radikal olsun, olmasın diğer dinî cemaatler tarafından tasvip görmez. Ayrıca İbdacılar'ın "tek yol bizim yol" tavrı özellikle diğer radikallerle İbda'yı karşı karşıya getirmiştir. *Tavır* dergisinin "parajüt" başlıklı iktibas sayfasında, *İnsan*, *İslam*, *İcmal*, *Sızıntı*, *Mektup*, *İktibas*, *Girişim* gibi dergilerin çeşitli yazıları alaya alınır. Bilhassa Fethullah Gülen, "uzlaşmacı bir kişilik" olarak hedef tahtasına konur. Ağır küfürler eşliğinde devlet ajanlığıyla suçlanır.<sup>118</sup> İbda'yı provokasyonlara alet olmakla suçlayan ya da Müslümanlar arasında gözetilmesi

<sup>113</sup> Mirzabeyoğlu, *Adımlar*, s.13.

<sup>114</sup> Mirzabeyoğlu, a.g.e., s.32, 84.

<sup>115</sup> Mirzabeyoğlu, a.g.e., s.45.

<sup>116</sup> Ak-Doğuş'un ilkeleri ve tüzüğünün metni için bkz. Çakır, *Ayet ve Slogan*, s.177-81.

<sup>117</sup> Örneğin İBDA-C tarafından üstlenilen bir bombalama eylemi (30 Aralık 1994) sonucu hayatını kaybeden yazar Onar Kutlar'a yapılan saldırının, aslında PKK tarafından gerçekleştirildiği, soruşturmanın ilerleyen safhalarında emniyet birimlerince açıklanmıştır, bkz. *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000*, IV, s.431. Ayrıca bkz. Mirzabeyoğlu, *Tilki Günlüğü*, s.389.

<sup>118</sup> Çakır, *Ayet ve Slogan*, s.170, 173.

gerekli hukuku hiçe saydıkları ithamında bulunan Fehmi Kuru ve Hüsnü Aktaş gibi tanınmış yazarlar örgüt militanlarınca dövülürler. İslamî kitap fuarlarına dahi bu gerginlikler taşınır. Humeyni posterlerini stantlarına asmış 'İrancı' yayınevinin hemen karşısındaki İbda standında Padişah Yavuz Selim'in resmi asılıdır. Karşılıklı sözlü sataşmalar büyük bir kavgayı ateşler ve her iki taraftan onlarca yaralıya mal olan bir sokak çatışması yaşanır. Üstadı gibi Ehl-i Sünnet'i "mutlak ve pazarlıksız bir çerçeveye" gören Mirzabeyoğlu, bu olayı "Şiilerin Küçük Çaldıran Hezimetini" olarak kitabına aktarır: "İrancı ibişler derslerini almışlardır".<sup>119</sup>

Kürtlük davası Mirzabeyoğlu'nun düşüncesinde önemli bir ağırlık taşır.<sup>120</sup> Gerçekleştirecekleri İslam inkılabı sadece Türkler'i değil Kürtler'i de özgürleştirecektir. Bunun için Doğu ve Güneydoğu'da faal bir silahlı örgüt kurduğunu söyler ve bu örgütün PKK ile çatışmak suretiyle devletin oyununa gelmeyeceğinin altını çizer; zira devlet -tıpkı Hizbullah'ınki gibi- bir çatışmayı arzulamaktadır.<sup>121</sup> Diğer radikal İslamcılar gibi İbdacılar da Şeyh Said ve ayaklanmasını saygı ve sitayişle anarlar. Onun ölüm yıldönümündeki taziye ilanlarının altına, nefret ettikleri İran bağılılarının dergisi *Tevhid*'le yan yana imza koymakta bir beis görmezler.<sup>122</sup>

Daha çok "otobiyografik roman" olarak tanınan *Tilki Günlüğü* serisi, Mirzabeyoğlu'nun tutmuş olduğu günlükleri içerir. Günlük hatıralara rüyalar ve hayaller eşlik eder. Bazen sayılar ve harflerle şifrelemelere gidilir veya şifreler çözülür. Bazen de okuyucuya anlamsız gelen kelimeler art arda sıralanır. Kitap kimilerine göre ancak Hurufî bir yöntemle çözümlenecek önemli şifreleri ihtiva etmektedir. Sanki o "ledünnü ilim"le yazılmış esrarlı bir tasavvuf kitabıdır. Fakat güvenlik birimleri bu kitabı bir eylem günlüğü olarak değerlendirmiş, yazılı hatıraları da itiraf telakki etmiştir. İBDA-C adlı terör örgütünün yöneticisi olmak savıyla 1988 yılında tutuklanan ve idam hükmü giyen Salih Mirzabeyoğlu'nun suç dosyası, *Tilki Günlüğü*'ne geçtiği hatıraları nedeniyle oldukça kabarıktır.

## 2.7. – Nurcu Radikalizm

Türkiyeli rejim muhalifi radikallerin ilklerinden sayılan, "en mukaddes maksadım şeriatın bütün ahkâmını tamamen icra ve tatbiktir"

<sup>119</sup> Mirzabeyoğlu, *Adımlar*, s.75, 97.

<sup>120</sup> Mirzabeyoğlu'nun Kürt sorunu hakkındaki görüşleri için bkz. a.g.e., s.130-84.

<sup>121</sup> Mirzabeyoğlu, *Tilki Günlüğü*, s.173-7.

<sup>122</sup> Bkz. *Girişim*, 57 (Haziran 1990), s.39.

sözlerinin sahibi Bitlis-Hizan'lı Said Nursi'den geriye kalan Nurcu hareketin mirası, ağırlıklı olarak Yeni Asya, Fethullah Gülen cemaati gibi uzlaşma taraftarı oluşumlarca sahiplenilmiştir. Ancak bu akımlar arasında saklı kalan bir radikal damar 1980 sonrasında kendini açığa vurarak temayüz eder. Söz konusu radikaller, İslamî kesimde daha çok "radikal Nurcular", "Kürtçü Nurcular" ya da "Med-Zehracılar" olarak adlandırılan çevredir.

Genellikle Şeyhazade ismiyle anılan, Ankara İlahiyat Fakültesi'nden mezun Kürt asıllı bir Nurcu olan Sıddık Dursun'un 1982'de İstanbul'a gelerek Tenvir Neşriyat'ı kurması bu çevrenin oluşumunun ilk adımı sayılabilir. Yayınevinin kuruluş amacı, Nursi'nin eserlerini kapsayan Risale-i Nur Külliyyatı'nı aslına uygun olarak yeniden neşretmektir. Zira diğer Nurcu grupların yayınevleri bu külliyyatı basarlarken yüzlerce kelimeyi, cümleyi, paragrafı, hatta bölümü kitaplardan çıkartmışlardır. Bu durum, 12 Eylül'ün ihtilal konseyi tarafından bu eserleri incelemekle görevlendirilen bilirkişilerin raporlarına bile yansımıştır. Bir raporda, son yıllarda yapılan Risale-i Nur baskılarında, rejime, kanunlara zararlı cümlelerin çıkartılmış olduğu ve eserlerin böylece ahlaki kitaplar haline dönüştüğü belirtilmişti. Bu gerekçelerle Tenvir, kitaplardan çıkartılmış olan "Münafıklar" ve "Vehhabiler" bölümünü de ekleyerek ve tespit edilen diğer tahrifatı da çoğu zaman orjinal Osmanlıca yazma nüshalara müracaatla düzelterek Risale-i Nur Külliyyatı'nı tekrar basar.<sup>123</sup>

Şeyhazade, söz konusu tahrifatta, "Nurculuğun içine sızmak suretiyle veya dışarıdan mahirane yöntemlerle Nurculuğun asliyetini bozarak bu hareketi rejime zararsız ve onunla uyumlu hale dönüştürmek isteyen" odakların parmakları olduğunu düşünmektedir. Zaten Nurculuğun içinde olduğu parçalı hal, Nursi'in tabiriyle, "bazen dost suretinde, bazen talebe suretiyle daireye hulul eden,...(ve) himmetleri parçalayan" ihanet şebekelerinin oyunlarının neticesidir.<sup>124</sup> Şeyhazade, sapkınlık olarak gördüğü gelişmeleri, bir Nurcu grubun "hoşgörü" toplantısına katılan Iraklı ilahiyat profesörü Muhsin Abdülhamit'in konuşmasını aktararak izaha çalışır. Profesör, ev sahiplerine şöyle seslenmişti: "Sizler böylece rejimi çok mülayimane gösteriyorsunuz. O halde neden elli yıl bu sistem Bediüzzaman'a her nevi zulmü, işkenceyi yapmayı reva gördü. Kendisi sürgünlerde, hapishanelerde çürütülmeye çalışıldı. On dokuz sefer zehirlendi...Bu gerçekleri sizler saklıyorsunuz!"<sup>125</sup>

<sup>123</sup> Bkz. M. Sıddık Şeyhazade, *Nurculuğun Tarihçesi*, İst.: Tenvir Neşr., 2003, s.492-3.

<sup>124</sup> Şeyhazade, a.g.e., s.471.

<sup>125</sup> Şeyhazade, a.g.e., s.520.

Belirttiğimiz şekilde gelişen kitap basım gayreti, başka faaliyetleri beraberinde getirir. İsmi, Nursi'nin Van'da kurmak istediği, dinî ilimlerle pozitif bilimlerin beraberce okutulduğu bir üniversite olacak Medresetü'z-Zehra'dan alan Med-Zehra vakfı kurulur. Ayrıca 1989 yılında *Da'va* dergisi çıkartılır. "Gerçek tevhidî çizgideki tüm Müslümanlarla, ırkı-mezhebi ne olursa olsun ittihadı vesile telakki edecekleri"ni söyleyen *Da'va*, bu sözlerini doğrulayıcı ve diğer Nurcular'la olan farklılıklarını bârizleştirici biçimde Ayetullah Humeyni'nin ölümü vesilesiyle sayfalarında büyük bir taziye ilanı yayımlar.<sup>126</sup> Dergideki "Kürt" vurgusu hemen dikkat çeker. Yer yer Kürtçe şiirlere rastlanmakta, zaman zaman Nursî yerine Kürdî lakabı zikredilmektedir. Bu Nurcu akımın Güneydoğu'daki Hizbullah grubunun strateji ve yöntemlerini onaylamadığı anlaşılmaktadır.<sup>127</sup>

Şeyhazade mevcut sistemin karşısında olduğunu saklamaz. Düşüncesindeki alternatif devlet modelini açıklar. Ulus devletçiliğini eleştirir. Bazı İslamcıların "sivil toplumcu" uzlaşma arayışlarını tenkit eder. Halkları Müslüman tüm ülkelerin tek bir İslam Milleti sancağı altında birleşmeleri gerektiğini söyler.<sup>128</sup> Milli Görüş partilerini İslam'la özdeşleştiren grupları tasvip etmediklerini dile getiren Şeyhazade, "İslam dışı sistemlerle hiçbir zaman için barışmamak, anlaşmamak, bütünleşmemek Müslümanların şiarı olmalıdır" tespitinde bulunur.<sup>129</sup>

Ağrı-Patnos doğumlu İzzettin Yıldırım da Med-Zehra'nın önde gelen isimlerindedir ve Eskişehir merkezli çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. O da Şeyhazade gibi Nurculuğu, "manasız bir kültür hareketi" değil, "iman ilkelerinin hayata aktarılmasıyla tamamen bir İslam toplumu meydana getirecek köklü bir inkılap hareketi" olarak anlar.<sup>130</sup> Ancak, Yavuz'un bildirdiğine göre, İslamcılıkla Kürtçülük arasındaki sınır konusunda çıkan görüş ayrılığı neticesinde Kürt kimliğini daha öne çıkarmak niyetinde olan Yıldırım ve arkadaşları 1990 yılında Zehra Vakfı'nı kurarak bir bölünmeye neden olurlar.<sup>131</sup>

<sup>126</sup> *Da'va*, 2 (Haziran, Temmuz 1989).

<sup>127</sup> Bkz. Adem Şeker, "Kürdistan'da İkinci Kerbela Faciası Yaşanıyor", *Da'va*, 66-67 (Ekim, Kasım 1995).

<sup>128</sup> Bkz. Şeyhazade, "Tevhide Dayalı Devlet Modeli", *Da'va*, 39 (Haziran 1993), s.11-24.

<sup>129</sup> Şeyhazade ile söyleşi, *Da'va*, 58-59 (Ocak-Şubat 1995).

<sup>130</sup> İzzettin Yıldırım ile söyleşi, *Girişim*, 54 (Mart 1994), s.51.

<sup>131</sup> M. Hakan Yavuz, "Bediüzzaman Said Nursî ve Nurculuk", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.292. Nurcu radikal gruplar hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. F. Atacan, "A Kurdish Islamist Group in Modern Turkey: Shifting Identities", *Middle Eastern Studies*, 37/3 (2001), s.111-144; Çakır, *Ayet ve Slogan*, s.122-5.

Medresetü'z-Zehra üniversitesi için ilk adımı Zehra Vakfı atacaktır. Van'da satın alınan arsa üzerinde ilk aşamada bir lise açılması tasarlanır. Ayrıca bu grup, 1992'de *Nûbihar* adlı Kürtçe-Kirmanca bir dergiyi yayın hayatına sokar. Bu dergi ilk sayılarından itibaren Kürt sorununun İslamî açıdan tartışıldığı bir platform vazifesi görür. *Nûbihar*'ın genel yayın yönetmeni Sabah Kara, *Özgür Gündem* gazetesinin kendisiyle yaptığı röportajda dergisini, "İslamî bir inanca sahip olan ve hem Kürtlerin hem de diğer milletlerin kurtuluşunu bu ideolojide gören Müslüman ve yurtsever Kürtlerden yana Kürtçe bir dergidir" diye tanıtır.<sup>132</sup> Zehra grubu daha sonra 1993'de eski radikal Metiner'in yönetimindeki daha liberal ve çok sesli *Yeni Zemin* dergisinin çıkışına destek verecektir. Öyle anlaşılıyor ki Yıldırım'ın Kürt İslamcılar üzerinde gittikçe artan etkisi Hizbullah'ı rahatsız etmiştir. 29 Aralık 1999'da örgüt militanları tarafından Üsküdar'daki evinden kaçırılan Yıldırım, Hizbullah operasyonları sonrasında 28 Ocak 2000 tarihinde Kartal'daki bir "mezar" evde ölü bulunur. Geride ise Zehra grubuna yazdığı bir vasiyetname kalmıştır.

## 2.8. – Ehl-i Kur'an Radikalizmi

Başlıktaki Ehl-i Kur'an adının, 19. yüzyılda Hindistan'da vücut bulmuş meşhur Ehl-i Kur'an hareketiyle organik hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Düşünsel ilişki ise sadece belli konulardaki benzerliklerle sınırlıdır. Ehl-i Kur'an, seksenli yıllarda Türkiye'de Kur'an okuma ve tefsir çalışmalarını faaliyet merkezlerine alarak yola çıkan ve İslamî çevrelerde tahfif maksatlı ve negatif anlam yüklü bir adlandırmayla "mealçiler" diye şöhret bulan,<sup>133</sup> karakteristiği belirgin akım için seçtiğimiz bir sıfat olarak anlaşılmalıdır. Hindistanlı Ehl-i Kur'an ile Türkiye'deki söz konusu oluşumların düşüncelerinin, belki, "Kur'an dinin yegane kaynağıdır", "onu anlamak için yine Kur'an'a başvurulmalıdır ve bu yüzden tefsir kitaplarına ihtiyaç yoktur", "hadisler din değil, dinin tarihidir" şeklindeki bazı hükümlerde benzeştiği söylenebilir. Ancak konumuz olan Türkiyeli akım, radikal bir kimlikle kendini açığa vurmuştur ve genellikle Kur'an merkezli bilinç bu siyasi duruşla bütünleşerek akımın temel karakteristiğini oluşturmuştur.

Seksenli yılların başından itibaren başta Ankara olmak üzere daha çok üniversitesi bulunan büyük şehirlerde başlayan "Kur'an çalışmaları", küçük ve genellikle birbirinden bağımsız gruplarca yürütülmek-

<sup>132</sup> Serdar Şengül, "İslamcılık, Kürtler ve Kürt Sorunu", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.534.

<sup>133</sup> Bkz. Aktaş, *İslamî Hareket ve Yöntem*, s.136; Çakır, *Ayet ve Slogan*, s.200-4.

teydi. Bu çalışmaların müdaviplerinin maksadı, mümkün olduğunca, "geleneksel din" in yorum ve katkılarından bağımsız biçimde Kur'an'ı anlamak ve bu anlayış doğrultusundaki bir İslam'ı kişisel ve toplumsal bazda pratiğe geçirmekti. Söz konusu grupların bir kısmı bu çalışmalarıyla ve pratize ettikleri dinî yaşam tarzlarıyla onların fikirlerine katılmayan geleneksel çevreler nezdinde dahi göz doldurdular. Fakat diğer bazı gruplar keskin eleştirilerin odağı oldular. Gelen eleştiriler, hadis külliyatını ya da mezhebî, fikhî, tasavvufî geleneği reddedişlerinden ziyade, onların kişilikleri ve dindarlıkları üzerine yoğunlaşıyordu. Zira bînamazdılar, kadın-erkek münasebetlerinde alışılmışın dışında serbesttiler, "ukalaca" ve üstten bakan bir tutumları vardı. Üstüne üstlük yüce kitaba saygısızdılar: "Ellerinde sigara, Türkçe'sinden Kur'an okuyorlar ve ahkam kesiyorlardı".

Belki de pratikten çok teorik yönlü çalışmaları nedeniyle Ehl-i Kur'an oluşumlarından geriye önemli hacimde yazılı malzeme kalmıştır. Bu malzeme içinde yer alan *İktibas* ve *Haksöz* dergileri, yukarıdaki bölümlerde adlarını sıraladığımız onlarca dergi arasında en istikrarlıları olarak hala yayınlarını sürdürmektedirler. Bu dergilerin, üzerinde daha geniş duracağımız düşünce dünyaları dışında onlar kadar politize olmamış iki derginin çevresinden daha söz edilebilir. Bunlardan ilki, Çakır'ın "gerçek mealciler" diye tanıttığı,<sup>134</sup> 1988'de çıkmaya başlayan *Kalem* dergisi çevresidir. Şeref Çavdar, Süleyman Kalkan, M. Ali Baltaş, Mehmet Soyalan, Mehmet A. Ersin gibi isimlerin yazdığı bu dergi, seksenlerin sonlarındaki en üst düzeylerde siyasallaşmış radikal atmosfer içinde fazlaca teorik düzeyde duran söylemiyle oldukça sönük kalmış ve bu yüzden devamlı olamamıştı.

Diğer dergi *Kelime* ise 1986 yılında Konya'da çıkmaya başladı. *Kelime*, Murat Kapkınar ve Metin Ö. Mengüşoğlu'nun şiir ve öykülerinden daha ziyade, Said Çekmegil'in damadı Hikmet Zeyveli'nin meal tenkitleri ve eleştirel hadis tahkikleriyle tanınır ve tutulur oldu. Said Şimşek Kur'an, Mikail Bayram da İslam Tarihi sahasındaki araştırmalarıyla dergiye katkıda bulundular. *Kelime*'nin muhtevasını ithal gündemlerin oluşturmayacağına altını çizen derginin sahibi, piyasadaki diğer dergilerle farklılıklarını ilk sayıda eleştirel tarzda açıklarken aslında dönemin radikalizm görüntüsünü kalemiyle belirginleştiriyordu: "Dahili etkinliklerle doyuma ulaşamayanlardan kimileri doygunluğu dış kaynaklarda arar. Devrimci olarak İran, kavgada inatçı olarak Filistin, kahraman olarak

<sup>134</sup> Çakır, a.g.e., s.203-4.

Afgan'ı bulur. Gündem saptanmış, konu bulunmuştur...Ölümler, cephe haberleri, marşlar, tanklar, ihanetler, zafer işaretleri...Başkalarını alkışlamak kadar kolay başka ne olabilir?"<sup>135</sup>

Ankara'da ilk sayısı 1981'de çıkan *İktibas* ise başlı başına bir fenomendir. Derginin sahibi Kırşehir-Mucur doğumlu Ercümen Özkan (ö.1995) eski bir Hizbü't-Tahrir'cidir. Bu nedenle hüküm giyer. 1967-1970 arasında hapiste geçirir. Özkan, HT'nin Türkiye'de bir İslam devleti kurmak için gelmediğini, Türkiye dışında kurulacak bir devleti Türkiye'nin yok etmesini önlemek için geldiğini anlamış ve örgütten ayrılmıştı. Ayrıca HT ihtilalciydi. İhtilal, ikrah doğururdu. İnsanların değişerek çevrelerini değiştirmeleri ise doğal ve sünnetullahı uygun olmalı. HT'nin Kur'an ile hadisleri eşit kaynaklar olarak görmesi de Özkan'a doğru gelmiyordu.<sup>136</sup>

*İktibas*'ı çıkartmaya başlamasıyla birlikte Özkan tüm enerjisini, gayri İslamî saydığı "kirler"den İslam'ı arıtmaya yöneltti. Ona göre, dine gelenek yoluyla girmiş tasavvufî, fikhî ve mezhebî görüşler temizlenmeliydi. Ayrıca modern Batılı ideolojiler kanalıyla İslam'a sokulan hümanist, sosyalist ya da demokratik-laik anlayışlardan din arındırılmıyordu. Bunlar sağlanmadan verilecek siyasal mücadele sağlıklı olacaktı. Bu ise "Kur'an İslamı"nın mücadelenin temelini yerleştirilmesiyle mümkündü. Yani o hem sisteme karşı, hem de geleneksel dinî gruplara karşı bir savaşım vermek mecburiyetinde kalmıştı.<sup>137</sup> Bu nedenle tarikatların ve medrese kökenli geleneksel çevrelerin boy hedefi olmaktan kurtulamadı. İran Devrimini hep destekledi; fakat bir itaat bağı ile bağlanmayı sıhhatli görmedi.

*İktibas* çevresi, İslamî hareketten ne anladığını dergilerinde açıkladı. Buna göre, Kur'an merkezli düşünsel arınmayı gerçekleştirmek, değişimi ve iktidarı hedeflemek hareketin "tevhidî" sayılmasının gereklerindedir. Hareket, hayatın siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik tüm yönlerini kapsamalı, bölgesel ve kavmî değil evrensel olmalıdır. "Amaca götüren her yol meşrudur" gayri ahlakîliğini taşımamalı, İslamî bir yöntemle, tavizsiz şekilde ve örgütlü yürütülmelidir. Toplumsallaşmak için açık olunmalı, ilkeler ve program sadece hareket üyelerince değil toplumun

<sup>135</sup> M. Kapkır, *Kelime*, 1 (1986), s.2-3.

<sup>136</sup> A. B. Bircan, M. K. Atalar, *Ercümen Özkan ile İslamî Hareket Üzerine*, Ank., 1997, s.341-2, 345.

<sup>137</sup> Alev Erkilet, "Ercümen Özkan", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.688-9. *Haksöz* çevresinin benzer görüşleri için ayrıca bkz. *İslamî Kimlik: İlkeler ve Hareket*, İst., 1996, s.28, 73.

larıyla açığa vuran Selefi yapılanma ise, Türkiye'deki yerel dinî-siyasi dinamiklerle bağlantılı olmaktan ziyade, Afgan Cihadı'nın ardından başlayan iç savaşta ve Taliban döneminde temayüz eden El-Kaideci enternasyonal Cihadî Selefilik'le bağlantılı görünmektedir ve çok marjinal gruplaşmaları içermektedir.

Bu bağlamda Türkiye'deki dinî radikalizmin şiddet ve terörle alakası üzerinde bazı tespitlerde bulunmak yerinde olur. 12 Eylül 1980 öncesi anarşi atmosferinde Akıncı gençlerin bellerindeki silahlar savunma amaçlıydı. Akıncılar'ın son genel başkanı Güney, "provokasyonlara, oyunlara, hile ve tuzaklara düşmemek, düzenin oyununa gelmemek için 102 şehidimizin acısını yüreklere gömmeyi yeğledik" demekte, Ülkücü ve solcuların büyük kısmının daha sonra kendilerini haklı bulduğunu ifade etmektedir. Zira "düzenin köhne duvarları kelle ile örülme isteniyordu" ve "ortada piyonlar, kuklalar dövüştürülüyordu".<sup>146</sup> Radikal gazeteci ve yazar Yılmaz Yalçın ve arkadaşlarının sonuçsuz kalan İran'a uçak kaçırma girişimleri (14 Ekim 1980), örgütsel yönü olmayan sansasyon amaçlı bir eylem görüntüsündedir. Üsküdar müftüsü Hasan Ali Ünal'ın öldürülmesinden (4 Temmuz 1982) bazı İslamcılar mahkum olmuş, ama arkasından bir örgüt çıkmamıştır. Kanlı Madımak Oteli hadisesinde de (3 Temmuz 1993) belli bir müesses örgütün izine rastlanmamış; ancak olaya karıştığı belirlenen çok sayıda kişi ağır mahkumiyetlere çarptırılmıştır. 1995'de Gümüşhane Barosu başkanını katleden İzzet Kıraç'ın eylemi de aynı şekilde bireysel bulunmuştur.

Yukarıda kategorileşen sekiz akım arasında şiddeti açıkça yöntem olarak seçenler, doğrudan teröre bulaşan Kürt Hizbullahı ile, daha küçük çaplı eylemleriyle, ama şiddeti en üst düzeyde onaylayan söylemiyle İbda olmuştur. Bunlar üzerine gerçekleşenler dışında 1980-2000 arasındaki yirmi yıl içinde radikal İslamcılar'a yönelik devletin emniyet güçlerinin büyük çapta iki operasyonundan söz edilebilir. Bunlardan ilki Batman ili merkezli İslamî Hareket adı verilen yapılanmaya dönük operasyondur. Bu örgüt, gazeteci yazarlar Turan Dursun ve Çetin Emeç'i 1990 yılında öldürmekle suçlanmıştı.

Umut adı verilen diğer operasyon ise 'İrancı' olarak bilinen bir radikal çevreye dönük yapılmış, tutuklananların Kudüs Savaşçıları ya da Tevhid-Selam örgütüne bağlı oldukları kamuoyuna duyurulmuştu. Bu operasyon daha büyük boyutlu bir suikastlar zinciriyle irtibatlanmıştı. Ölümle veya yaralanmayla sonuçlanan Suudi, Iraklı, Amerikalı diplo-

<sup>146</sup> Mehmet Güney ile söyleşi, *Girişim*, 54 (Mart 1990), s.44-5.

matlara ve İranlı rejim muhaliflerine yönelik suikastlar yanında, ilahiyat doçenti Bahriye Üçok (ö.1990), gazeteci yazarlar Muammer Aksoy (ö.1990), Uğur Mumcu (ö.1993) ve Ahmet Taner Kışlalı'yı (ö.1999) öldürdükleri iddiasıyla yargılanan bu kişiler ağır mahkumiyetlere çarptırıldılar. Ancak özellikle laik kimlikleriyle tanınan yazarlara yapılan saldırıların hakiki faillerinin söz konusu operasyonlarda ele geçirildiği iddiası üzerinde başta maktul yakınları olmak üzere kamuoyunun önemli bir bölümünün ciddi kuşkuları hala sürmektedir. Bu cinayetlerin, devletin düzenini değiştirmeye yönelik radikal bir siyasi hedef güdülerek işlenip işlenmediği tam olarak bilinmemekle beraber, en azından ilgili davalar-dan mahkum olanların bir kısmının, başka bir ülkenin Türkiye'deki beşinci kol faaliyetlerinde kullandıkları tespit edilmiş durumdadır.<sup>147</sup> Kasım 2003 İstanbul bombalamaları ise yukarıda belirtildiği şekilde enternasyonal Cihadî-Selefi ağlarla bağlantılı görünmektedir.

Görünen o ki, Türkiye'deki radikal İslamcı çevrelerin büyük bölümü şiddeti yöntem olarak benimsememektedir. Bu tutumun oluşumunda "düzenin oyununa gelmeme" ihtiyatının önemli bir sâik olduğu anlaşılmaktadır. Kutub'çu aşamalı davet yöntemini esas alan çevrelerde şiddetin en azından 'şimdilik' bir yöntemsel geçerliliği olmadığı, hatta başvurulursa harekete zarar verici bir işlev göreceği kanaati oluşmuş, "Mekke dönemi"nin zorluk ve işkencesi yaşanmadan "Medine dönemi"nin cihadını uygulamak "nebevi hareket metodu"na ve "hikmetle mücadele" anlayışına ters bulunmuştur.<sup>148</sup> Ortada önemli bir örnek olarak duran İran Devrimi aşamalarının şiddet ve terörün uygulanmadığı bir süreç olduğu, devrimcilerin kan dökerek değil kan vererek amaçlarına ulaştıkları vurgusu radikal kitâbiyatta sık sık karşımıza çıkar.

Türk solunun şehir ve kır savaşları, toprak işgalleri, kurtarılmış bölgelerde barikat direnişleri türünden pratiklerine radikal İslamî akımlarda rastlanmaz. "Türk solunu tekrar" etmeyi İslamî hareketi bekleyen muhtemel tehlikelerden biri olarak gören Özcan, kısa yoldan devrim hevesleriyle silahlı hırçınlıkların yeşerdiği bir ortamda örgüt enflasyonunun, beraberinde eylem yarış ve keskinlik şovlarını getireceğini, şiddet kullanmanın devrimcilik ölçüsü sayılacağını, bunun sonucunda da her tür (doğal olarak gruplar arası) şiddeti meşrulaştıracak ayet, hadis ve fetvaların ortalığı dolduracağını ileri sürer. Özcan'a göre İslamî muhale-

<sup>147</sup> Bkz. Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi'nin Umut Davası hakkındaki 17 Aralık 2005 tarihli gerekçeli kararı.

<sup>148</sup> Bkz. Münir Muhammed Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, çev.: T. Akarsu, İst., 1991, I, s.126-8 ('Hikmetle Mücadele' bölümü), s.160-3 ('Savaşa İzin Verilmesi' bölümü).

fet darbeci-devrimci değil, değişimci-devrimcidir. Düzendan kopuş amacıyla illegalizmi fetişleştirerek aslında halktan kopan bir özelliğe sahip değildir. Zira bu, Özcan'ın tespitiyle, hem var olan toplumsal gelişmelere terstir; hem de Müslüman kimliğine yabancı bir tarzdır.<sup>149</sup>

1980'li yılların sonlarına doğru zirvesini bulan bir tırmanış yaşayan Türkiye'deki İslamî radikalizm, doksanlı yılların ortalarına gelindiğinde artık bir gerileme ve tıkanma sürecine girmişti. Bu gerçek çoğu radikal akım tarafından da kabul edilmektedir ve birden çok nedenle ilintilendirilmektedir. Bu nedenlerin başında şüphesiz bu döneme baskın Özalist politikalar gelmektedir. Marksizm'in çöküşüyle ideolojilerin sona erdiği, ideolojik hayallerini yitiren insanların bireysel çıkarlara yöneldiği bir süreçte yürürlüğe konan Özal'ın liberal politikaları, dindar kitlelerde "bir taraftan namaz kılınırken, diğer taraftan dans edilip içki içilebileceği" şeklinde ifadesini bulan bir ahlaki dejenerasyonu beraberinde getirmekle kalmamış, "Müslüman her şeyin en iyisine layıktır" cümlesiyle dillendirilen bir konformist anlayış İslamcı kesimde itibar görür olmuştu. Doğal olarak Türkmen'in deyişiyle "İslamî direniş bilinci körelti ve kitleler tüketim kültürünün zavallı köleleri kılınmaya çalışıldı".<sup>150</sup> Özal'lı yıllarda dindarların önüne konan pasta gerçekten iştah açıcıydı. Erkilet, radikal kesimin konformist akıntıya karşı koyabilmeyi olanaklı kılacak düşünceler geliştirmekte zorlandığını düşünmektedir. Yaşanan bir kan kaybıydı ve peşinden hızla 'sağ'a savrulma gerçekleşti.<sup>151</sup>

Refah Partisi'nin yerel seçimlerdeki büyük başarısı (1994) ve arkasından iktidara gelişi (1995) radikal kesimin hitap ettiği kitledeki konformist ahlaki kalıcılaştırmıştır. Hızla gelişen bireyci ve vurdumduymazcı tavırlar idealist radikal değerleri fazlaca aşındırmıştır. Aynı süreçte Fethullah Gülen'in neo-Nurcu hareketi benzeri uzlaşma yanlısı cemaatlerin katlanarak büyüdüğü gözlemlenir. Ticari alanlarda ve medyada etkili atılımlar yapmışlardır. Yurtiçi ve yurtdışı cemaat okulları başarılarıyla göz doldurmaktadırlar. Bu gelişmelerin radikal akımlarda bir özgüven sorunu doğurduğu açıktır. Her şeyden önce İslamî gelişim adına atılan söz konusu 'somut' adımlar karşısında radikalizmin 'soyut' retorik, muhatap kitlelerce fazla bir değer ifade etmemeye başlamıştı. Sokak eylemleri ise artık sıradanlaşmıştı.

<sup>149</sup> Bkz. Ahmet Özcan, "Türkiye'de Muhalefet Geleneği", *Değişim*, 4 (Haziran 1993), s.30; a.mlf., *İslamî Uyanıştan İslamî Harekete*, İst., 1996, s.28-30.

<sup>150</sup> Hamza Türkmen ve Osman Kayaer'in görüşleri için bkz. *İktibas*, 32 (Şubat 1998), s.32-5.

<sup>151</sup> Erkilet, "1990'larda Türkiye'de Radikal İslamcılık", s.693.

Daha önemlisi dış gelişmeler radikaller açısından gerçekten sıkıntı vericiydi. İran Devrimi'nin üzerinden on beş yıl geçmiş olmasına rağmen benzer bir İslamî devrim başka bir ülkede gerçekleşmemişti. Zaten İran İslam Cumhuriyeti, Humeyni (ö.1989) sonrasında devrim ihracından vazgeçmişti. SSCB'nin ülkeden çekilmesiyle birlikte Afgan Cihadı, mücahit gruplar arasındaki kirli bir iç savaşa dönüşmüştü. Cezayir'de FIS'in iktidara yürüyüşü durdurulmuş, arkasından başlayan silahlı mücadele, İslamcılar arası iç problemlerin de etkilediği bir tıkanmayla karşı karşıya kalmıştı. Moro, Eritre, Suriye, Tunus ve Mısır'da değişen bir şey yoktu. Sadece Bosna ve Çeçen direnişi radikal ruhlara serinlik üflüyordu. Bu sırada ideolojik kitap çevirilerinin dördüncü dalgası geldi. Bu kitapların Seyyid Hüseyin Nasr, Süruş, Gannuşî, Garaudy, El-Efendî gibi yazarları, önceki çevirilerin aksine İslamcılara, örf ve geleneği dikkate alma, metinsel nasları kutsamama, demokrasiyi özümseyerek yönetimlere katılma, İslam'ı siyasallaştırarak yıpratmama, totalizmi terk etme, sivil inisiyatiflere öncelik verme çağrısı yapmaktaydılar.

Bu dönemde bazı akımların ve önemli radikal şahsiyetlerin, Erkilet'in ifadesiyle, "önceden şiddetle eleştirdikleri birçok geleneksel anlayışı içersene eğilimine girdikleri" gözlemlenir. Kendi siyasi mücadele yöntemlerinin halktan kopuk olduğu savından ve geleneksel değerlerle bütünleşmiş hareketlerin başarılı olduğu önkabülünden hareketle partisel kitleleşme anlayışına bir sempati gelişti. "1980'lerin ortalarına kadar RP, gündemi belirleyen bir güç olarak radikallere dönerken; 1990'ların ortalarından itibaren radikaller yüzlerini partiye çevirdiler".<sup>152</sup> Eski radikal yeni "sivil İslamcı" Ali Bulaç'a ait çok gürültü koparan "Medine Vesikası modeli"nin gündeme girişi, bu dönemin hemen öncesine denk gelir. Söz konusu tarihi vesika, hicretten sonra Hz. Muhammed'in liderliğinde Medine'ye yerleşmiş ve şehri kontrol altında tutan Müslümanlarla, başta Yahudiler olmak üzere şehrin diğer ahalisi arasında akdedilmiş, taraflar arasındaki hukuki ve sosyal ilişkileri düzenleyen bir antlaşma belgesiydi. Yahudiler belgeye göre tebaa kabul ediliyor, ortak tehditlere karşı ortak güvenlik hakları belirleniyor, egemenlik ve yönetime katılım esasları sabitleniyordu. Bu modele sahip çıkan aralarında eski radikallerin de bulunduğu İslamcı çevreler, İslam'ın tarihi ve teolojik referanslarında çoğulcu bir siyasi modelin bulunduğunu böylece ilan etmiş oldular. İslamî açıdan bir devlet pekâla demokratik, hatta Batılı anlamıyla laik karakterli olabilirdi. Oysa totaliter bir rejim çıkaran İran Devrimi, özgür bir İslam toplumu oluşturma hayallerini suya düşürmüş-

<sup>152</sup> Erkilet, a.g.e., s.693.

tü.<sup>153</sup> Radikal çevrelerin büyük bölümü ise doğal olarak Medine Vesikası modeline itibar etmemiştir.<sup>154</sup>

Türkiye'nin kendine özgü Müslümanlığını yaşayan sıradan halkıyla olan bağlarını, geleneğe yönelttikleri yaralayıcı eleştirileriyle iyice zayıflatan ve bir kısmı kendileri içinden "çoğulcu çözümlerle" bir kriz hali yaşayan radikal akımlar, marjinalleşme gerçeğini özeleştirel biçimde değerlendirdikleri bir sırada 28 Şubat süreci içinde kendilerini buldular. Bu sürecin etki-tepki teorisiyle radikalizme canlılık kazandıracacağı beklentileri boşa çıkmış, yaşanan kriz daha da derinleşmişti. Örgütlenmeler zarar görmüş, legal kuruluşların birçoğu kapanmak zorunda kalmıştı. Saldırıya uğrayan laik ve Kemalist kimlikli her yazar ve gazetecinin sorumluluğunun bir radikal örgütün üzerinde kalması, şiddet yöntemlerini benimsemediği halde ortak bir jargonu kullanma durumunda olan diğer radikal akımları da zora soktu. Bu faktör dindar kimlikli geniş kitlelerde dahi bir İslamî hareket fobisi oluşturdu.<sup>155</sup>

İslamî kesimden radikalizme dönük eleştirel değerlendirmelere genel hatlarıyla değinerek çalışmamızı noktalamak yerinde olacaktır. Radikal akımların içinden birçok gözlemci ve yazar tarafından da paylaşılan ve beliren olumsuzluklarda önemli bir etken olduğu düşünülen konu, radikalizmin beslendiği düşünsel kaynaklarla ilgilidir. Bu konuyu değerlendiren Ocak, Türkiye dışındaki kaynakların İslamcılarının ufkunu açıcı olumlu bir katkı sağladığını teslim eder. Fakat bu kaynakların salt rejim ve iktidar sorunları üzerine insanları yoğunlaştırmaları, yerel tarihsel ve kültürel faktörlerin göz ardı edilmesine yol açarak bir yabancılaşma durumu yaratmıştır.<sup>156</sup> "Radikalizmin Sınırları" başlıklı makalesinde ise Yanardağ, radikal düşünce ve pratiğe dönük temel tenkit noktalarını altı maddede toplar: "Kaynağa dönüş" düşüncesiyle bilgiyi imanla özdeşleştiren radikal yaklaşımın "hakikati temsil eden benim" mantığı üzerinden farklı düşünce ve önerilere hırçınca bir tepki geliştirdiği eleştirisini yapan Yanardağ, ikinci olarak radikallerin totaliter ideoloji tutkunluğunu konu eder. Üçüncü tenkit noktası, radikalizmin sosyal meselelere koyu bir muhafazakar tutumla yaklaşıyor olmasıdır. Toplumla açılımcı politikalar geliştirmek yerine, içe dönük aşiretçi bir ilişki

<sup>153</sup> Bkz. Akdoğan, *Siyasal İslam*, s.214; Ömer Çaha, "Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslamî Uyanış", [*İslamcılık*, İst.: İletişim Yay., 2004] içinde, s.484-5.

<sup>154</sup> Örneğin bkz. Güzelsoy, *İlmi ve Siyasi Tahliller*, s.187-200.

<sup>155</sup> Ahmet Özcan bu durumu, "olgunlaşma sürecindeki İslamî hareketin handikapları"ndan birisi olarak değerlendirir, bkz. *İslamî Uyanıştan İslamî Harekete*, s.34-5.

<sup>156</sup> Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam*, İstanbul, 2002, s.94-6.

biçiminden vazgeçilmemiştir. Dördüncü nokta "dinî inhisarcılık"la ifade edilen dinin yorumlanmasındaki tekeli tutumdur. Halkı, inanç ve yaşantıları düzeltilecek bir yığın olarak gören ve bu misyonla kendine öncülük biçen seçkin radikal tavırdan beşinci maddede bahseden Yanardağ son olarak, her şeyi belirlemeye kendini vazifeli sayma şeklinde tezahür eden politik obligasyonu vahim bir hata olarak takdim eder.<sup>157</sup>

### Sonuç

2002 yılı sonrası AKP iktidarının sunduğu nispi özgürlük ortamında, 28 Şubat'tan zarar gören tüm dinî cemaatler gibi radikal kesimin de bir onarım gayreti içine girdiği tahmin edilebilir. İlgili yayınlar incelendiğinde iç muhasebenin ve özeleştirici sürecinin devam ettiği anlaşılmaktadır. İslamî hareketin evrensel çapta takibi sürmektedir. Ancak bu takip ve hemhal olma yoğunluğu, seksenli yıllara kıyasla yerli gündemle meşguliyetin gerisinde kalmıştır. Çoğu sivil toplum kuruluşu üzerindeki radikal kesimlerin gözlemlenen etkinliği, "dışarıdan ziyade içeriye bakma" vakasının bir göstergesi sayılabilir.

Cesaret, girişimcilik, risk alma, ideolojik beslenmede çeşitlilik, buna bağlı olarak diyalektik ve yaratıcı düşünme yeteneği, bağımsızlık düşkünlüğü, keskin ve muhalif retorik, gündemi yakından takip alışkanlığı, yazı, söz ve yorum becerisi, iş disiplini türünden özellikler, ideolojik yönü neresi olursa olsun her radikal akımın kendi mensuplarına kazandırdığı pozitif karakterlerdir. Belki de bu özelliklerin yardımıyla 'eski' ya da 'hala' radikal İslamcılarının bir bölümü bugün, politikada, bürokraside, akademyada, iş dünyasında ve medyada başarılı konumlara gelmiş durumdadırlar. Bu durum altmış sekiz kuşağının radikal solcularının, Türkiye'nin doksanlı yıllarından itibaren oynamış oldukları belirgin dominant rolleri çağrıştıran niteliktedir.

Bu hususlar dışında, ikinci bölümde sıralanan akımların son gelinen aşamada durumları genel hatlarıyla şudur: Milli Görüş, son partisi Saa-det ile yoluna devam etmektedir. Ancak radikal söylem ve tavır 28 Şubat'ın ardından büyük ölçüde terkedilmiştir. Radikal İslamcı gençlik gruplarının üniversite çalışmalarında ulaştığı kesimin hacminin, seksenli-doksanlı yıllara nispeten epeyce küçüldüğünü tahmin etmek güç değildir. İmam-Hatip'lilerin ardının kesildiği, 28 Şubat sürecinin laik-Kemalist söylemiyle beslenen kuşağın üniversitelere geçtiği düşünüldüğünde ve tekrar yükselişe geçen milliyetçilikle birlikte rakiplerin çeşitlendiği, geleneksel dinî cemaatlerin de güçlendiği hesaba katıldığında

<sup>157</sup> A. Faruk Yanardağ, "Radikalizmin Sınırları", *Yeni Zemin*, 1 (Ocak 1993), s.75-8.

yukarıdaki tahmini doğrulamak zor olmaz. Alman hükümetinin Cemallettin Hoca'nın halefi Metin Kaplan'ı Türkiye'ye iadesiyle bu cemaatin çalışmaları ciddi sekteye uğramış, lokal unsurların birbirleriyle olan cemaatsel bağları kopmuştur. 1980'li yıllardaki İran bağlantılı radikal akımın özelliklerini taşıyan bir yapılanmaya bugün rastlanmamaktadır. Basına yansıyan bilgililerden Kürt Hizbullahı'nın hayattaki lider kadrosunun büyük bölümünün tutuklu olduğunu öğrenmekteyiz. İbda lideri Mirzabeyoğlu da cezaevindedir. Grubu yayın faaliyetlerine devam etmektedir. Nurculuğun radikal eğilimleri ve Ehl-i Kur'an hareketleri ise kendilerine özgü siyasi çizgileri üzerinde seslerini duyurmayı sürdürmektedirler.

Altmışlı yılların sonunda Türkiye'ye girmeyi deneyen ama sonuç alamayan Hizbü't-Tahrir, geçtiğimiz birkaç yıl içinde tekrar boy göstermiştir. Şimdiye kadar titizlikle uydukları şiddete başvurmama prensibi sayesinde hareket, demokratik ve özgür konjonktürler içinde büyük ölçüde zarar görmeyeceği bir propaganda ve faaliyet imkanı yaratarak diri kalmayı başarmıştır. 11 Eylül'ün ardından gelen Ortadoğu'daki ABD işgalinin ve İsrail'in Filistin ve Lübnan'daki hukuk tanımaz politikalarının, halkı Müslüman diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de Hizbü't-Tahrir gibi beynelmilel oluşumlara ve enternasyonal Cihadî-Selefi ağlara dönük sempatileri körükleyecek gergin bir duygusal atmosfer yarattığı ayrıca dikkatlerden kaçmamaktadır.